د افغانستان اسلامي جمهوریت

لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځی

د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه

Overview of the current situation of local governance in Afghanistan

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی : محب الله (رسولي)

لارښود استاد : پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

کال ۱۳۹۹لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

دا چې د پوهنتون څلور کلنه (لېسانس) دوره د یوې لیکنې او څېړنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه د (**د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی اوسني وضعیت ته کتنه**) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، ترڅو په دې برخه کې نورو ته د پوهې د ترلاسه کېدو د کومک باعث شي.

په لومړي قدم کې له خپل قدرمن ،عزتمن او خواږه لارښود استاد **پوهنیار نیاز محمد (همدرد)** څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سربېره یې سپیڅلې مینه راسره شریکه کړه او ماته یې د خپل اولاد حیثیت راکړ. ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله (ج) له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کېدوونکي هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

دغه لیکنه چې ما په خپل څلور کلن تحصیلي مزل کې د (**د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه)** تر عنوان لاندې ترتیب کړې، په ډېر احترام سره ډالۍ کوم:

په لومړي قدم کې مې خپل درانه پلارجان او خدای بخښــــلې خوږې مورجانې ته چې اوس زما په څنګ کې نشـته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني اسـتادان مې دي، او همیشــه یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګېزه یې راکړې او پخپلو ټناکو او خولو تویولو له امله یې د درد سربېره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو هر یو **(ښــاغلی مدیر صــیب محمد یاقوت رســولي، او استاد پوهنیار حضرت شـاه رسـولي)** او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکي او معنوي ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم ، ډالۍ کوم.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

هره تحصیلي دوره د یوي رسالي ، لیکني او څیړني په تر سره کولو پای ته رسیږي. د لېسانس په دوره کې د رسالې لیکل د هر محصل له مکلفیتونو څخه دي. په همدې منظور **محب الله (رسولي)** هم د خپلې تحصیلي دورې پایلیک، (د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی اوسني وضعیت ته کتنه) تر عنوان لاندې، د لوړو زده کړو وزارت د مقرراتو مطابق ټاکلې، نوموړي په بشپړ زیار او هڅو سره دغه لیکنه بشپړه کړي ده.

زه نیازمحمد (همدرد) د لارښود استاد په حیث د نوموړي محصل کوښښونه او هڅې د مونوګراف او څیړنې په ترسره کولو کې کافي ګڼم او تائیدوم ، د کوم لپاره یې چې د معتبرو منابعو څخه استفاده کړې ده. مګر باید یادونه وکړو چې نوموړي محصل د مونوګراف د لیکلو پر مهال یې له ماسره مشوره کړې او زما لارښوونې یې د مونوګراف په لیکلو کې رعایت کړي دي. زه یې هڅې ستایم ، د مونوګراف د بشپړیدو له امله ورته مبارکې وایم او د الله (ج) له دربار څخه په ژوند کې ورته د نورو بریاوو غوښتونکی یم.

درنښت

پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

د عامه ادارې او پالیسی پوهنځی د علمي کدر غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز (Abstract)

لکه څرنګه چې پوېشیمه پېړۍ د غیر متمرکزې (سیمه ییزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کیږي، په دې عصـــر کې اصـــلاحات او ســـتراتیژۍ ټولې په غیر متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کیږي، غیر متمرکزه حکومتداري د شفافیت، حساب، کتاب، ځواب ویلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي. نن د انکشـــاف یا پرمختګ په زده کړو کې ولســـواکي (Democracy) او غیر متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هیوادونو د پرمختـګ اســـــاس جوړوي. نن ورځ د پرمختـګ فعـالیتونـه د بیروکراســـۍ د کمولو او د ادارو د غیرې متمرکز کولو ســـره نښـــتي ښـــکاري، ترڅو وکولای شـــي د نړیوالتوب او ازاد بازار اړتیاوو ته سم ځواب ووایي، نو په همدې اساس سیمه ییزه حکومتولۍ او د هغو مدیریت نه تنها په ولســواکو هیوادونو کې ورځ تربلې رشــد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلې او مخ پر وړاندې حرکت کوي، سیمه ییزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کیږي، چې د مرکزي یا ملي حکومت څخه ښــکته خواته ترســره کیږي. دا اصـــطلاح کیدای شـــي، یو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امریکا کې هر فیدریشن یا ایالت ته د سیمیزې حکومتولۍ واحد ویل کیږي، همدارنګه د ولایت او د ښار حکومتولي ته هم د سیمه ییزې حکومتولۍ کلیمه استعمالیږي.

په عمومي توګه، موږ ولای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکمیت، اړوند مسایلو د بررسي، لکه د بهرني سیاست د پلي کولو د پاره استعمالیږي، خو سیمه ییزه حکومتولي له مرکزي حکومت یا ملي حکومت څخه په راښــکته کچه د حکومتولۍ مســایلو ســه ســرو کار لري. لکه څرنګه چې د افغانســتان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون ۸ څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اســاس د جوړښــت له پلوه د افغانســتان د اســاســي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پریکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخې پر مخ ځي. ددې لیکنې څخه زما هدف د افغاننستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنې وضعیت ته کتنه او د مرکزي حکومت سره د دوی اړیکې راسپړل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

عنوانونه **صفحه**

سریزه .... و

د څېړنې کلیات

پېژندنه (Introduction) ۱
څېړنیزه ستونزه: (Research Problem) ۲
د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle) ۳
څېرنیزه پوښتنه (Research Question) ۵
د څېړنې اهداف (Research goals) ۵
د څېړنې اهمیت او ضرورت: ۵
تېرو لیکنو ته کتنه(Literature Review) ٦
د څېړنې میتودولوژي(Research Methodology) ۷

لـومړی څپـرکـی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه ۸
دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتداري ۹
لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تحولات ۱۰
لومړي جز ـ د امیر عبد الرحمن خان د واکمنی پرمهال دسیمه ییزو حکومتومو وضعیت ۱۰
دوهم جز ـ د امیر امان الله خان د واکمنی پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۰
دریم جزـ د امیر امان الله خان تر واکمنی وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۲
څلورم جزـ د ظاهرشاه د واکمنی پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۳
پنځم جز ـ د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۳
شپږم جز ـ د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۳
دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت ۱٤
دریيم مطلب ـ د سیمه ییزې حکومتولی اوسنی وضعیت ۱۵
څلورم مطلب ـ جوړښت ۱۷
الف ـ ولایتي اداره ۱۹
ب ـ والیان ۱۹
ج ـ په ولایت کې د سکتوري وزارتونو واحدونه ۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ ولایتي پرمختیایي کمېټه ۲۳
ه ـ د ولایت اداري مجلس ۲٤
درېیم مبحث ـ ولایتي شورا ۲۵
څلورم مبحث ـ ولایتي محکمې ۲۷
پینځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره ۲۷
لمړی مطلب ـ ولسوال ۲۸
دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا ۳۰
درېیم مطلب ـ په ولسوالۍ کي د وزارتونو دریمه درجه واحدونه ۳۰
څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله ۳۱
شپږم مبحث ـ د کلي اداره ۳۱
لومړی جز ـ د کلي شورا ۳۲
دوهم جز ـ د کلي پرمختیایي شورا ۳۲
دریم جز ـ د کلیو په کچه غیر رسمي اداري ۳۵
الف ـ ملک، ارباب، قریه دار ۳۵
ب ـ خان ۳۵
ج ـ سپین ږیري، گذر ملک ۳۵
د ـ میراو (میراب) ۳۵
ه ـ علماء، ملایان ۳۵
و ـ اربکیان ۳٦
اووم مبحث ـ ښاروالي ۳٦
لومړی مطلب ـ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل ۳٦
دوهم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه ۳۷
درېیم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه ۳۷
څلورم مطلب ـ د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرایط ۳۷
پینځم مطلب ـ د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط ۳۸
اتم مبحث ـ د ښاروالیو دلبندي ۳۸
لمړی مطلب ـ د ښاروالۍ د دلبندۍ لپاره فکتورونه ۳۸
دوهم مطلب ـ دنوم ایښودلو لپاره معیارونه ۳۸
درېیم مطلب ـ د ښاروالۍ دندې ۳۸
څلورم مطلب ـ د خدمتونو وړاندې کول ۳۹
پینځم مطلب ـ اداري او پرمختایي دندې ٤۰
شپږم مطلب ـ د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او میکانیزم ٤۰
اووم مطلب ـ د پالیسۍ موخې ٤۱
اتم مطلب ـ د ښاروالۍ خدمتونه ٤۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د بناروالیو اقتصادي تشبثات ٤٣
لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسی موخې ٤٣
نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره ٤٣
لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه اداري اهداف ٤٣
دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري موخې ٤٤
دریم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې اداري تشکیلات ٤٤
څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات ٤٤
پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان ٤٥
شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه ٤٥
اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي ٤٥
اتم مطلب ـ د سیمه ییزو ادارو د پالیسی بنسټونه ٤٦
لسم مبحث ـ د افغانستان دسیمه ایزو ادارو تګلاره (پالیسی) موخې ٤٦
لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول ٤٧
یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی سمون ٤٧
لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ ٤٨
دوهم مطلب ـ ننګوني ٤٨
لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګوني ٤٨
دوهم جز ـ قرینوي او سپستمي ننګوني ٤٩
دریم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګوني ٥٠
دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې ٥٣
دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې ٥٣
څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه ٥٤
پینځلسم مبحث ـ د ستراتېژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول ٥٦
شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول ٥٦
اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړي کول، د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ ٥٧
اتلسم مبحث ـ د ولسوالی او کلي استازیتوب ٥٧
نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت ٥٨
لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم ٥٨

دویم څپرکی
د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولی کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې ٦١
لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ٦٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې ٦٣
درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي ٦٤
څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولایتي پلان او بودیجه جوړول ٦٦
پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي ٦٧
دوهم بحث ـ د غیرمرکزي ولایتي بودیجو غوراوی : د بودیجې عمودي او افقي ډولونه ٦٩
الف : عمودي غیرمرکزیتوب ٦٩
ب : افقي غیرمرکزیت ٦٩
لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سیمه ییزې بودیجې او پلان جوړولو بهیر ٧٠
دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه ٧١
درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر ٧١
څلورم مطلب ـ د بودیجې ترتیب او ولایتونه ٧٢
پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه ٧٣
شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب ٧٣
اووم مطلب ـ د ارزونې او پلټنې بهیر ٧٤
درېیم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستم ٧٤
لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ٧٥
دوهم مطلب ـ د ولایتي بودیجې او پلان جوړولو په برخه کې نیمګړتیاوې او سپارښتنې ٧٦
لومړی جز ـ له اندازې زیات د چارو مرکزیت ٧٦
دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې ٧٧
درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه ٧٨
څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی ٨٠
پایله ٨٢
وراندیزونه ٨٤
اخځلیکونه (Reference) ٨٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

نحمده و نصــلی علی رســوله الکریم اما بعد فاعوذ با الله من الشــیطن الرجیم، بســم الله الرحمن الرحیم (و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خلیفه)[1]

ژباړه: او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل پروردګار ستا پرېښتو ته چې بېشکه زه ګرځوونکی یم په ځمکه کې د یوه خلیفه.

په ټولنه کې د سـازمانونو خپله اداره کول د انسـانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي؛ خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسـټ هیڅاته هم اجازه نشـته چې په وګړنیز شـکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سـیسـتم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي. د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کیږي، د ملي ګټو د ســـاتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ایزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي؛ سیمه ییزه حکومتولۍ د ټولنیزو رشتو ترمنځ پاتې شونې موضـوع ده چې خپل سیر د حقوق اوسیاسي علومو، عامه اداري، اقتصاد او نورو څخه بشپړه کړي، ځکه سیمه ایزه حکومتولۍ د حقوقو په وسیله حقوقي شخصیت او قانوني واکونه برسـي کوي، سیاسي علوم یې اړیکې دسیاسي حاکمه هیأت سره تربحث لاندې نیسي. د عامه اداري څخه د عمومي چارو د اداره کولو په خاطر روشـونه او فنون زده کوي او د اقتصـاد علم په سـیمه ایزه سـطحه په دې لټه کې ده، چې د سـیمه ییزو خلکو د غوښـتنو او لږو امکاناتو ترمنځ تعادل رامنځته کړي.

د افغانسـتان د حکومتدارۍ سیستم له پیله د مرکزي سیستم په اصولو ولاړ شوی دی، خو د وخت په تېرېدو سره یې د سیمه ییزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقویې او نویو جوړښتونو د رامنځته ټګ لپاره زمینې برابرې شوې، همداراز په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ لرونکی هېواد ګڼل کیږي.

همداراز ما ددغه لیکنې په اړه معلومات په دوو فصلونو کې راټول کړي، چې په لومړی فصل کې د سیمه ییزې حکومتولۍ تاریخچه ، د هغه پېژندنه، او همدارنګه د افغانسـتان سـیمه ییزې حکومتولۍ اوسـنې وضـعیت ته کتنه شـوې او آخر فصـل د افغانسـتان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې ته ځانګړې شوې.

[1] القرانکریم، سورت البقره: (۳۰) آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction)

له تاريخي لحاظه لومړنی نهاد او موسيسه، چې منځ ته راغلي ده هغه کورنۍ ده، کورنۍ تر ډېره حده د خپلو داخلي چارو په ادراه کولو کې ازادې او مســتقلې وې او کولای يې شــول چې په هر ډول وغواړي خپلې چارې منظمې او د هغوی لپاره قواعد وضع کړي، په تدريجي ډول کورنۍ غټې شوې او يوه طايفه او قوم يې تشکيل کړ، د طايفې او قوم د چارو د اداره کولو لپاره د قوم مشرانو او سپين ږيرو به پريکړې نيولې، د طايفو يو ځايوالي څخه غټې ټولنې رامنځته شــوې، چې د يو مشـــر لخوا به اداره کېدلې، د دغې ټولنې د چارو د اداره کولو لپاره، چې تر پخوانيو ټولنو غټه ټولنه وه، ډېرو اشـــخاصـــو مداخله کوله او د دې لپاره چې د غټو رئيسانو (مشرانو) ټاکنه د نه رضايت او جنجال باعث نشي، ځينې وخت ســـپين ږيرو د هغوی په ټاکلو کې نظر ورکاوه او د خلکو ټول جنجالونه يې د دغې ټولنې په داخل کې حلول، مشــرانو به د خپل عرف او عاداتو مطابق د ضــرورت وړ مقررات وضــع کول او دهغوی د اجرا څخه به يې څارنه کوله او د نظرونو د اختلاف په صـــورت کې به يې قضـــاوت او فيصـــله کوله، ورسـته داسـې حاکمان پيدا شـول، چې په دې وتوانېدل، تر څو سـيمه ييز کوچني حکومتونه او ازادی له منځه يوســـې او يا يې محدودې کړي. او يو مرکزي حکومت رامنځته او ټولې پرېکړې يې په خپل ځان پورې منحصـــرې کړې، د يو قوي مرکزي حکومت رامنځته کېدل د هغو خلکو په منځ کې، چې د ګډو تاريخي ادابو او رسومو درلودنکي وو. د ملي وحدت لپاره يو تاريخي ضرورت وو او ډېرې ګټې يې له ځان سره درلودې، خو هغه وخت حکومتونه د سيمه ييزې ادارې د له منځه تلو باعث شول، پېړۍ وړاندې دا چې ســياســي ســازمانونه او د ټولنو حکومتونه د تکامل دغه حد ته ورســيږي حکومتونو د کوچنيو واحدونو په ســطح اعتبار او وجود درلود، دغه کوچني ســيمه ييز حکومتونه په ختيځ او خصــوصــاً په منځمې ختيځ کې د اوږدو تاريخي ســوابقو لرونکي دي، د دغه کوچنيو ســيمه ييزو حکومتونو تدريجي بدلون د دې باعث شـــو، چې د لومړي ځل لپاره په دغه منطقه کې غټې امپراطورۍ رامنځته کړي، په اروپا کې هم ترملي حکومتونو د ســـيمه ييزو حکومتونو ســـابقه ډېره پخوانۍ او قديمي ده په يونان کې مخکې له دې، چې ملي حکومت تامين شـــي، کوچنيو ســـيمو د ښـــار په نامه وجود درلودې، چې د خپلې ازادۍ د ســـاتلو په خاطر يې يو د بل ســـره جنګونه کول او پېړۍ يې وکولای شـــول، چې ملي وحدت د رامنځته کېدو مانع شي.[1]

ځينې هغه هيوادونه چې اوس د پرمختګ په حال کې دي، لکه کانګو، افغانستان، او لبنان، چې تر اوسـه هم سيمه ييز حکومت په خلکو کوي، چې په دوی کې تر اوسه پورې ملي حکومت په واقعي ډول خپل اقتدار نه دئ ترلاســه کړئ، زموږ په هيواد کې تر مشـروطه نظام مخکې او حتی کلونه وروسـته له هغه يو مرکزي حکومت، چې وکولای شي خپل نفوذ په ټوله هيواد کې خپور کړي وجود نه لري قبايلو او ټولو سـيمه ييزو قدرتونو بې له دې، چې د مرکزي حکومت سـياسـت او غوښـتنو ته توجه وکړي په هر ډول، چې به يې خوښــه وه خپلې داخلي چارې اداره کولې. والي، چې د بادشــاه له خوا به د اشــرافو او

۱ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۸۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهزادګانو له منځ څخه د ولایت لپاره ټاکل کېده یو مستقل ولایت یې په لاس کې اخیست او په خپله به یې د اخلافاتو په حل او فصل کې کړنې ترسره کولې. [1]

څېړنیزه ستونزه: (Research Problem)

د افغانستان مرکزي او سیمه ییزې حکومتولۍ لکه څرنګه چې ضرورت او اړتیا ده تر اوسه پورې په هغه کچه یو روښانه لرلید نلري او که ویې لري خلک او کارمندان یې ترې ناخبره دي، د دوی ترمنځ تر اوسه پورې په اکثریت مواردو کې اړیکې ګونګې پاتې دي. له سیمه ییزې حکومتولۍ څخه موخه ولایت او ولسوالۍ دي. دغه اداري لا هم لکه څنګه چې باید فعاله وي، هغسې نه دي فعاله، د نفوس د تراکم او یا ابهام، جغرافیایي پولو او حدودو د ابهام، د خپلواک بودجوي واحد د نشتوالي، د مرکز د نه پاملرنې او ګڼو نورو لاملونو له مخې سیمه ییز مسوولین نشي کولی خپلې ورسپارل شوې دندې چې ښه حکومتولي او خلکو ته د اسانتیاو او خدمتونو برابرول دي په ښه توګه ترسره کړي. د سیمه ییزې حکومتولۍ عمده ستونزه د خپلواک بودجوي واحد نشتوالی دی. دوی ته څکه خپلواک بودجوي واحد په پام کې نه دی نیول شوی چې د هر ولایت هره سکتوري برخه پلازمېنه کابل کې په یو وزارت پورې تړلې ده. د دې تاوان دادی چې ځینې وزارتونه له لویه سره او ځینې بیا د ولایتونو په کچه ستونزې لري، یانې په ولایت کې د دوی استازی او مسوول دومره ظرفیت او توانایي نه لري چې خپله کلنۍ برنامه د یاد ولایت اړوندو ستونزو او لومړیتوبونو ته په پام سره پلان جوړ او تطبیق کړي. همدارنګه په بېلابېلو سکتوري ریاستونو او برخو کې د منابعو د کنټرول او څارنې برخه هم کمرنګه او کمزورې ده. په دې برخه کې بله عمده ستونزه داده چې ځینې ولایتونه یا اړوند سکتوري ریاستونه پر خپل وخت بودیجه نشي ترلاسه کولای، حتی د کال په دویمه یا دریمه ربعه کې ناوخته ورته بودیجه ورکول کېږي. له همدې امله په اکثره ولایتونو کې د بودیجې معقول مصرف او موثریت کم دی او هغه خدمات او اسانتیاوې چې باید خلکو ته برابرې شي، پر وخت نه برابرېږي.

په ولایتونو کې د بېلابېلو سکتوري ادارو نه همغږي او نه همکاري د سیمه ییزې حکومتولۍ یوه بله ستونزه ده، چې له امله یې وخت، منابع او فرصتونه ضایع کېږي. د بېلګې په توګه پوهنې یا کلیو پراختیا ریاست د ښوونځیو او انکشافي چارو لپاره کافي بودجه لري او پر وخت هم انتقال شوې، خو یاد ریاستونه د بودجې د مصرف او انکشافي چارو د ترسره کولو لپاره په سیمه کې د امنیتي سکتور همکارۍ ته اړتیا لري، تر څو د سروې، ډیزاین او انکشافي چارو د پیلولو او تطبیق لپاره امن او خوندي چاپیریال ورته برابر شي، خو د یاد سکتور د نه همکارۍ له امله د سکتوري ریاستونو منابع، وخت او فرصتونه ضایع کېږي او خلک له خدماتو محروم پاتې کېږي. په سیمه ییزه حکومتولۍ او ځینو ولایتونو کې د فساد او انحصار د شتون شکایتونه هم موجود دي. یانې ځینې سکتوري اداري او ریاستونه د خلکو په شخصي کاروبار او سوداګرۍ بدلې شوې دي. یوازې او یوازې د څو مشخصو افرادو او اشخاصو په خدمت کې دي. یا باید یوازې د هغوی چارې پرمخ بوځي او یا هغوی ته د میاشتې معلوم باج ورکړي کنه له دې ذ مه وارۍ به یې ګوزاره سخته وي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د لومړۍ درجه مسوولینو یانې والي او امنیه قوماندان او همدارنګه د اړوندو وزارتونو د مسوولینو مسوولیت دی چې خپلې اړوندې

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶-۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري او رياستونه د دغه وړ فساد او انحصار له حالته وباسي او په خدمتګارو ادارو يې بدلې کړي. په دې برخه کې د ولس او خلکو رول هم ډېر مهم دی. دوی دې اوله درجه مسوولينو ته د فاسدو او انحصاري او بې کفايته ادارو په اړه خپل مستند شکايتونه وکړي. حتی په دې اړه دې سوله ييز لاريونونه وکړي، ځکه د خلکو غږ او اقدام په دې برخه کې مهم دی تر څو يو مثبت ولسي فشار وارد شي او د همدغه فشار له امله ټول مسوولين متوجه شي او اقدام وکړي. تر هغو چې د سيمه ييزې حکومتولۍ په کچه دا او دېته ورته نورې ستونزې او بې عدالتۍ له منځه لاړې نشي او خلکو ته پر وخت او مهمې اسانتياوې او خدمات وړاندې نشي، نو تر هغو به د حکومت او ولس تر منځ شته واټن د کمېدو پرځای برعکس ورځ تر بلې زيات شي.

د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle)

لکه څرنګه چې يوويشيمه پېړۍ د غير متمرکزې (سيمه ييزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کيږي، په دې عصر کې اصلاحات او ستراتيژۍ ټولې په غير متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کيږي، غير متمرکزه حکومتداري د شفافيت، حساب، کتاب، ځواب ويلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي.

نن د انکشاف يا پرمختګ په زده کړو کې ولسواکي (Democracy) او غير متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هيوادونو د پرمختګ اساس جوړوي. نن ورځ د پرمختګ فعاليتونه د بيروکراسۍ د کمولو او د ادارو د غيرې متمرکز کولو سره نښتي ښکاري، ترڅو وکولای شي د نړيوالتوب او ازاد بازار اړتياوو ته سم ځواب ووايي، نو په همدې اساس سيمه ييزه حکومتولۍ او د هغو مديريت نه تنها په ولسواکو هيوادونو کې ورځ تربلې رشد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلي او مخ پر وړاندې حرکت کوي، دا چټک پرمختګ نه تنها، چې تر غربي نړۍ پورې محدود نه شو، بلکه ريښې يې شرقي نړي ته هم ورسيدې. سيمه ييزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کيږي، چې د مرکزي يا ملي حکومت څخه ښکته خواته ترسره کيږي. دا اصطلاح کيدای شي، يو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امريکا کې هر فيدريشن يا ايالت ته د سيميزې حکومتولۍ واحد ويل کيږي، همدارنګه د يا ولايت او د ښار حکومتولي ته هم د سيمه ييزې حکومتولۍ کليمه استعماليږي. په عمومي توګه، موږ ويلای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکميت، اړوند مسايلو د بررسي، لکه د بهرني سياست د پلي کولو د پاره استعماليږي، خو سيمه ييزه حکومتولي له مرکزي حکومت يا ملي حکومت څخه په راښکته کچه د حکومتولۍ مسايلو سه سرو کار لري. خو بيا هم په اوسنۍ نړۍ کې، لکه د اروپا په اتحاديه کې دا بحث نور هم مغالطي ته ځي، چيرې چې بهرنی سياست د سيمې په کچه ترسره کيږي نه د هيواد په کچه. اداري جوړښت او د حکومتدارۍ واکونه د سيمې په کچه د مختلفو هيوادونو په وړاندې مختلف دی، د مرکزي حکومت څخه ښکته حکومتي پوړ عموماً د اداري جوړښتونو يا اداري واحدونو او د سياسي واک لرونکی وي. سياسي سيمه عبارت له هغه سيمې څخه ده، چې د انتخابي حکومت لرونکې وي. او اداري ساحه يا سيمه عبارت له هغې سيمې څخه ده، چې د يو خدمت (يا عامه خدماتو) د عرضې او کنترول د پاره ايجاد شوې وي. موږ په عمومي توګه دا خبره نه شو تثبيتولای، ځکه د مثال په ډول په هالنډ کې سياسي سيمه نيغ په نيغه د ملي حکومت څخه را ښکته پوړ د حکومتولۍ نه دئ، بلکې د ولايت او ښار ترمنځ واقع سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت دئ. يوه لاره د سيمه ييز حکومت د مطالعې يا رامنځته کېدو لپاره هغه د سيمو ايجاد يا د سيمه ييزې حکومتولۍ د رامنځته کېدو پروسه ده. د سيمې پالل (Regionalism) سيمې په کچه جغرافيو رامنځته کول دي، چې عموماً د مرکزي حکومت په خلاف ترسره کيږي، خو سيميز کول (Regionalization) بيا د حکومت په واسطه ترسره کيږي، ترڅو د سيمې په کچه محلي حکومتولې او محلي ادارات رامنځته کړي. د سيمې پالل يا ريجنليزم يو ايډيالوژيک يا سياسي حرکت يا خوځښت دئ، چې د سيمې په کچه، چې د ځانګړي جغرافيې سره سمون خوري د ځانګړي سياسي جوړښت يا پيژندګلوۍ پر بنسټ د سيميز حکومت رامنځته کولو پروسې ته ويل کيږي، لکه د نشنلزم په څېر ريجنليزم هم د اروپا په ګڼو سيمو کې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې وده وکړه. ګڼو خلکو د ګډو ځانګړنو يا ټولنيزې پيژندګلوۍ (Collective Identities) له مخې د سياسي ګډو جوړښتونو رامنځته کولو ته مخه وکړه. د هغو کوښښونو په المان او ايټاليا کې، د مثال په ډول د نويو دولتونو د رامنځته کېدو سبب شو، کوم چې د سيمو په کچه رامنځته شول. په دې برخه کې داسې کوښښونه هم ترسره شوي، چې د سيمې په کچه نوی سياسي جوړښتونه يا دولتونه د امپراطوريو له خيټو راجوړ کړي. سيمه جوړونه (Regionalization) بيا ډېر له پاسه د ښکته خوا سياست ته ويل کيږي. يا داچې دا تر ډيره بريده د ادراي جوړښت د رامنځته کېدو په مانا وي نسبت سياسي تشکيل يا اداري جوړښت رامنځته کولو ته په ښکاره، مرکزي حکومت کوښښ کوي، چې د اداري چارو د سمونو او سمبالښت دپاره د سيمې په کچه اداري واحدونه رامنځته کړي. سيمه جوړونه کيدای شي داسې رامنځته شي، چې مرکزي حکومت ټول واکونه له ځان سره خوندي وساتي اويا دا چې مرکزي حکومت ځينې ځانګړې اداري واکونه په خپلواکه توګه سيميز حکومت ته محول کړي. په داسې جوړښت کې عموماً مالي مسايل يا واکونه تل د مرکز او سيمې ترمنځ د کشمکش د را پيدا کېدو سبب ګرځي. مالي اړيکې عموماً د حکومت د اداري واحدونو ترمنځ جنجالي مسايل ګڼل کيږي. مرکز عموماً د خپلو اقتصادي پلانونو په لرلو سره غواړي په مالي مسايلو کنترول ولري د کومو پايلې، چې عموماً د سيمې د حکومتونو په کړنو او جوړښت اغېزه ښندي، د مثال په ډول، د پيسو په پرسوب به مرکزي حکومت په ډېرو سختيو کنترول لرلای شوای، په هغه صورت کې که چيرې سيمه ييز حکومتونه د پرسوب يا د پيسو د نرخ په ټاکلو کې ښکيل وای. همدارنګه سيمه ييزې اداري يو ډول مالي خپلواکۍ ته اړتيا لري ددې دپاره که چيرې هغوی د يو هيواد د اداري کارونو د مخ بيولو او تنظيم د پاره په دندو ګمارل کيږي او يا هم د مرکز د پاليسيو د عملي کېدا غوښتنه ترې کيږي.[1]

لکه څرنګه چې د افغانستان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ويشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون (٨) اتم څپرکی د اداري تر عنوان لاندې ليکلو سره ١٣٦ ماده يو مرکزي حکومت پيش بيني کوي، نو په همدې اساس د جوړښت له پلوه د افغانستان د اساسي قانون (٨)اتم څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سيمه ييزه يا ټيټه کچه د ولايتونو، ولسواليو، کليوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ايجاد وړانديونه کوی. د اساسي قانون په اساس سيمه ييزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثريت مهمې پريکړې د مرکزي حکومت لخوا کيږي، چې په بنسټيزه توګه د مراتبو د لړۍ د

---

١ څرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ٨٦،٧٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي. په دې لیکنه کې زه د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ مدیریت او جوړښت ته کتنه کوم.

څېړنیزه پوښتنه (Research Question)

آیا د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت څرنګه ارزولای شو؟

د څېړنې اهداف (Research goals)

- څو په دې پرخه کې ښه پوهه ترلاسه شي چې په اوسني وخت کې د افغانستان په سیمه ییزه کچه او په تیره بیا د حکومت تر نفوذ لاندې سیمو کې، حکومتداري څنګه کار کوي.
- د سیمه ییزې حکومتولۍ په تګلارې کې له اوسني سمون سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د پلي کوونکو د کارونو، ونډو، بهیرونو، چوپړونو،مسوولیتونو او صلاحیتونو په اړه پوره وضاحت کول؛

د څېړنې اهمیت او ضرورت:

د سیمه ییزې حکومتولۍ د سېستم کاري ډګر ډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د اداري د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه ترسره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي، خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیچاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي.

د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ییزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي.

افغانستان چې ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالی او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه یکي باید شامل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو ليکنو ته کتنه (Literature Review)

ددې څېړني موضوع (په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ اوسني وضعيت ته کتنه) ده، دا ډول څيړنې په افغانستان کې د سيمه ييزې حکو متولۍ تر عنوان لاندې او دېته ورته موضوع ګانو په اړه ډېرې زياتې ليکنې او څيړنې ندي شوي تر اوسه پورې يې واکونه او مسوليتونه سم نه دي روښانه شوي، په اکثريت مواردو کې ګونګ پاتې دي خو بيا هم ځينې نړيوالو د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې ځينې ليکنې او څيرنې د افغان حکومت ســره په ګډه همکاري پدې برخه کې کړې دي ، چې ځينې يې په لاندې ډول دي.

د افغانستان د څيړنې او ارزونې اداره (AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې،آريا نجات، کرېستوف ګوستوني، بصير فدا، او يان کولر،۱۳۹۵ کال کې په (په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولي) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، چې هدف او نتيجه يې د شورا (د سـيمه ييزه پرمختيايي شـورا کاري فعاليت ، د شـورا بنــکيلتيا ، ټاکنې او د ملي پيوسـتون پروګرام تاديات) د راتلونکې او د ولسـوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ په اړه د برداشـتونو، ترمنځ اړيکې پيدا کول وو. کوم معلومات چې دوی په دې برخه کې وړاندې کړي، غواړم چې دې برخه کې نور معلومات هم ور اضـافه کړم، لکه : په اوس وخت کې د سيمه ييزو شوراګانو رول، د ولسوالۍ او کلي د اړيکو ارزونه؛ هغه څه دي چې زه غواړم ورته کتنه وکړم.

هيمش نيکســن،۱۳۸۷ل، ددې عنوان لاندې (په افغانســـتان کې د ســيمه ييزحکومت جوړونه)، ژباړه، امان الله اتل، د ۱۳۸۸ل، څېړنه ترسـره کړې چې نتيجه او موخه ددغه څيړنې د ۲۰۰۲ م کال راپدې خوا په افغانستان کې په بيلابيلو سيمه ييزو کچو کې د حکومت جوړونې د نوښتونو د يوی لړۍ په هکله د شواهدو او ليدنو کتنو تشريح او انځورول و و. د لته زما هدف د (۲۰۰۲م) کال را پدې خوا هغه بدلونونه جې د سيمه ييزې حکومتولۍ په جوړښت کې رامنځته شوي ددې څېړنې په اساس غواړم ورته کتنه وکړم. چې آيا تراوسه په سيمه ييزه حکومتولی کې هغه د ۲۰۰۲ م کال ستونزې حل شوي؟

د افغانسـتان د څيړنی او ارزونی اداره(AREU) ،او د جرمني د اقتصــادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې، نعمت الله بيژن او فرحت اميل، ۱۳۹۵ل، (په افغانسـتان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، د دې څېړنې اصـلي هدف او نتيجه دا وه چې په افغانســـتان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول څومره موثر او ګټور دي. زه غواړم معلوم کړم چې د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې د پلان او بوديجې په هغه اوســنی مېکانيزم چې ورڅخه اســتفاده کيږي څنګه دئ؟ ، او هم په اوس وخت کې د پلان او بوديجې د غير مرکزي کولو موثريت څومره ګټور دی؟ غواړم ورته کتنه وکړم.

همدارنګه د افغانستان د څېړنی او ارزونې ادارې په معلوماتي پاڼه کې د (سارا ليستر او هيمش نيکســن،۲۰۰۶م)، څېړنه (ژباړونکی: احمدالله امرخيل) چې عنوان يې (په افغانســـتان کې د ولاياتو د حکومت جوړښتونه له ګډوډيا څخه د سمون په لور) تر سره شـوي ده داهميت وړ ده. غواړم معلوم کړم چې د ۲۰۰۶ م کال څخه تر اوسه دې ګډوډيو ته کومې د حل لارې وړاندې شوې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د په ایران کې د سیمه ییزې حکومتولۍ په باره کې د دکتر ابراهیم رومینا، څېړنه چې په (۱۳۹۵ل) کال کې ترسره کړې، د څېړنې موضوع، (تاثیر تخصص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ایران)، چې نتیجه یې په تهران کې په سیمه ییزه حکومتولۍ کې د ولایتي شورا لپاره د مسلکي اشخاصو د نشتون ، د دوی د تجربې نشتون او په سیاسي سلیقه د دوی انتخاب له وجې د دولت کارونو ته ځنډ جوړ کړی. دلته زه غواړم معلوم کړم چې آیا دغه ستونزې د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې هم شته او کنه؟

د څېړنې میتودولوژي (Research Methodology)

په دغه څېړنه کې ما د دوهم لاس معلوماتو (secondary data) څخه ګټه اخیستې ده، دغه دوهم لاس معلومات مې په سیتماتیکه توګه ، په افغانستان کې اړوند اداراتو څخه چې پدې برخه کې معیاري لیکنې کړې، همدارنګه د معیاري کتابونو، مقالو، څېړنو، قوانینو، ژورنالونو او انترنېټ څخه ترلاسه کړي.

هڅه مې کړې چې هغه معلوماتو ته ترجع ورکړم چې د قوي اعتبار څخه برخمن وي، تر څو په راتلونکي کې مو مونوګراف د اعتبار او استفادې وړ واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه

په علمي لحاظ د سیمه ییزو حکومتونو رامنځته کېدل د دوه عمده فلسفي جریانونو د برخوردونو نتیجه ده چې دغه جریان عبارت دی له (چارې خپله اداره کول او مطلوب مدیریت)؛ نو چارې خپله تنظیمول یا اداره کول هم عملي اړتیا ده اوهم فلسفي،ځکه چې چارې خپله اداره کول د انسان په فطرت کې نغښتې دي او ټول ورته ترجیع ورکوي؛ نو په دې اساس چارې په خپله اداره کول هغه انسانان پرمخ بیايي، چې په ګروپي فعالیتونو کې ګډون لري چې په خپل نوبت سره د خود مختارئ او آزادئ ښکارندويي کوي. په خپله د اداره کولو انګېزه ځکه رامنځته شـــوې چې وګړي خپل ځانونه د پرېکړو په نیولو کې شریک ګڼي؛ نو همدغه آمر د محلي ادارې سره د خلکو لیوالتیا زیاته کړې؛ څو د چارو په تنظیم او اداره کولو کې برخه واخلي. دا چې په خپله اداره کول (تنظیمول) هم حکومت اوهم خلکو لپاره مطلوبې پایلې لري؛ نو همدغه ځانګړنه بشـري ټولنه اړکړه، چې د سـیمه ییزو حکومتونو په تشـکیل کې په خپله اداره کولو روش اختیار کړئ؛ نو تاریخي شواهد ښايي چې دسیمه ییزو حکومتونو شکلونه د ډېر پخوا راهیسي موجود وو. د سیمه ییزو حکومتونو د تاریخي ریښـې زیاتې بېلګې شته. لکه، د انګلستان انګلوساکسون دنهمې (۹ز) پېړئ په اوایلو کې د کلانتر (قبیله ای) سیمه ییز حکومت درلود، چې د نظم او ارامتیا (نظم او امنیت) خاصې چارې یې ترسره کولې. همدارنګه په نهمې (۹ز) پېړئ کې د انګلستان په محلي مناطقو کې واکمنانو د پاچا له لوري د وضع شوي دستور په اجرا اقدام کاوه، چې کرار کرار یې قدرت زیات شو تردې چې د محکمې د اجرائیه رئیس تر سطحې پورې یې ارتقاء پیدا کړه. انګلستان چې کله په (۱۰۶۶ز) کال د نورمن لخوا فتح شو؛ نو په سیمو کې د پاچا د استازي په توګه د نظامي، پولیسي او نظمیه امورو کې د پاچا استازی وټاکل شو؛ خو د نورمن قدرت ِغوښتنه او د خلکو نه رضایت د دې باعث شو چې پاچا ترې کرار کرار لاس واخلي؛ نو له دې وروسته پولیس او نظمیه چارو ته استازي د سیمې خلکو ټاکل، د امریکا په متحده ایالاتو کې د (۱۹۵۰ز) لســیزې په اخرنیو کلونو کې همدا اتفاق رامنځ ته شـــو، ایالتي پولیسـو د محلي پولیسـو په عنوان په ښـاري حوزو (ښـاري پولیسـي واحدونو) کې هم خپل نقش له لاسـه ورکړ او پولیسـي چارې محلي واحدونو ته په واک کې ورکړل شـوې. د فیوډالي سیسـتم د زرګونو کلونو حاکمیت وروسته په یادو هېوادونو کې سلطنتي او دیموکراتیک سیستمونو سره محلي ادارې سیستم لوړو پړاوونو ته رسیدلی. تاریخي پېښـې ښايي چې په یو دوره کې سیمه ییزو حکومتونو فعالیتونه پیل کړل او فعال حضـــوریې درلود؛ خو بیا یې په یوه اوږد مهاله دوره کې خپل اهمیت دلاســـه ورکړ؛ البته په دوو وروستیو پېړیو کې یاد سازمانونه بیا جوړ شوي او تر دې دمه خپل حیات ته دوام ورکوي. په فرانسه کې سـیمه ییز حکومتونه د انګلسـتان نورمن حکومت څخه پخوا د فرانکیشـن په سـلطنت کې شـتون درلود او دسلسله مراتبو په اساس د روم جمهوري پورې تړاو درلود.[۱]

پس ویلای شـو چې، سـیمه ییز حکومت د دوه عمده فلسـفي جریانونو په پایله کې رامنځته کېږي چې دغه دوه جریانات د مدیریت کوني او په کار اچوني څخه عبارت دي، د مدیریت کوني په اســـاس په

---

۱ ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۲ ـ۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محلي کچه د مشر ټاکنه رامنځ ته شوه او د کاراچوني د فلسفې په اساس هغه فاصله چې په محلي کچه د ټولني او دولت ترمنځ وجود درلوده له منځه ولاړه، يعني په محلي سطحه ستونزې درک شوې.[1]

دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتداري

د معاصر افغانستان بنسټ د احمد شاه بابا لخوا په (۱۷۴۷) ز کال کيښودل شو، چې په دې توګه يې د حکومتداري اساساتو بنسټونه رامنځته کړل. د افغانستان د حکومتدارۍ جوړښت له پيله د مرکزي سيستم په اصولو ولاړ رامنځته شوي دی، خو د وخت په تېرېدو يې د سيمه ييزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقويې او نويو جوړښتونو د رامنځ ته کګ د پاره زميني برابرې شوي. افغانستان په نولسمه او همدارنګه شلمه پېړۍ کې د بهرنيو يرغلونو تر تاثير لاندې (چې په خپل وار د انګريز د استعمار او بيا د پخواني شوروي د استعمار تر يرغل لاندې راغی) د حکومتدارۍ د بنسټونو په جوړښت او ترتيب کې نوې اساسات رامنځته کړل. د افغانستان په سياسي تاريخ کې تر ډېره بريده د حکومتدارۍ اختياراتو او واکونو له مرکز (امير او پاچا) سره خوندي پاتې شول، د حکومتدارۍ سنتي يا دوديزې بنې د وخت په تېرېدو پرمختګ وکړ. د افغانستان د کورني سياست پای د ثور د کودتا او بيا د پخواني شوروي له يرغل سره سم رامنځته شو. د شوروي يرغل له ماتې سره سم افغانستان د انارشۍ خواته ټيل وهل شو، سيمه ييزه حکومتداري او مرکزي حکومتداري خپله ترټولو بده بڼه خپله کړه، چې بلاخره د طالبانو په ايجاد او راتګ تمامه شوه. د حکومتدارۍ معاصره بڼه د طالبانو له ماتې سره سم د (۲۰۰۱) م کال څخه را په ديخوا پيل شوه. افغانستان د لومړي ځل لپاره يو جامع او نسبتاً بنه اساسي قانون په کال (۲۰۰۴) کې خپل کړ، نوی اساسي قانون هم د حکومتدارۍ بڼه مرکزي (Centralized) تعريف کړه. د سيمه ييزې حکومتدارۍ د بنسټونو جوړول او رغول په افغانستان کې ډېر وخت او ظرفيتونو ته اړتيا لري، د افغانستان په تاريخ کې په لومړي ځل په (۲۰۰۵) م کال کې ولايتي شوراګاني جوړې شوې. د ولسواکۍ د دورې له پيل سره په افغانستان کې سيمه ييزې حکومتدارۍ ته په لومړي ځل ځانګړې پاملرنه وشوه. په (۲۰۰۷) م کال کې د سيمه ييزې حکومتدارۍ چارې او واکونه له کورنيو چارو وزارت څخه د سيمه ييزې حکومتدارۍ خپلواک رياست ته منتقل يا محول شول. د سيمه ييزې حکومتدارۍ د خپلواک رياست په جوړښت سره د سيمه ييزې حکومتدارۍ د اساساتو د رغولو او رامنځته کولو کار تخصصي شو، نوموړې اداره په مستقيمه توګه ولسمشر ته د خپلو کارونو او کړنو په اړه راپور ورکوي. د سيمه ييزې حکومتدارۍ په برخه کې په لومړي ځل په کال (۲۰۱۰) کې د سيمه ييزې حکومتدارۍ د پاليسۍ له مخې د سيمه ييزې حکومتدارۍ قوانين رامنځته شول،چې د ولاياتو د چارو قانون، د ولسواليو په کچه قانون، د کليو په کچه قانون او همدارنګه د ښاروالیو قوانين رامنځته شول.[2]

د سيمه ييزې حکومتدارۍ په پياوړتيا او تقويه کې د کليو د پراختيا د وزارت کردار هم ډېر ارزښتمن دی. د کليو د پراختيا وزارت د ملي همبستګۍ يا (NSP_ National Solidarity Program) له لارې د کليو او بانډو په کچه د مشارکت، د پروژو مديريت، شفافيت او بلاخره د ولس د پياوړتيا او خونديتوب د ظرفيتونو ايجاد او جوړښت ته پام کړئ دی. همدارنګه د کليو د پراختيا وزارت د

[1] همدرد ، نيازمحمد . (۱۳۹۶ل) . محلي اداره، جلال آباد، يار خپرندويه ټولنه، دوهم چاپ، ص(۴۲ـ ۴۳)
۲ ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۰ ـ۱۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیو په کچه انکشافي جرګې یا شوراګانې جوړې کړې، چې د سیمه ییزې حکومتدارۍ په ډیره ټیټه کچه د حکومتدارۍ کارونه په مخ بیایي.

لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تحولات

په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتونه ډېرې تاریخي مخینې لري؛ خو درسمي نهادونو تاسیس چې د سیمې د اوسیدونکود پاره په اجرائیوي امورو کې د ګډون زمینه برابروي دنورو نویو سیاسي او حکومتي اداراتو په څیرد جریانونو پورې مشروط شوي دي؛ نو په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه څو مختلفو دورو کې د برسۍ وړ ده.

لومړي جز ـ د امیر عبد الرحمن خان د واکمنۍ پرمهال دسیمه ییزو حکومتومو وضعیت

د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ پرمهال افغانستان په داسې هېواد بدل شو چې د ساده او بسیط مرکزي حکومت لخوا اداره کېده. کابل د هېواد د پایتخت او دسیاسي قدرت او اداري مرکزیت په ډول په رسمیت وپېژندل شو. امیر په خپلو اداري تشکیلاتو کې وزارتونه او کابینه نلرله. امیر افغانستان په جغرافیوي واحدونو ویشلی و چې د حکومت داستازو (والیانو) لخوا اداره کیده. البته په سیمه ییزه سطحه اداري واحدونو ته د صلاحیتونو سپارل د مرکزیت له منځه وړلو دلیل نه ؤ، بلکې دهغه کار موخه په موضوعاتو کې د سیمه ییزو حاکمانو د دخالت لپاره زمینه سازي او اسانتیا برابرول و.[1]

دوهم جز ـ د امیر امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

کله چې امیرامان الله خان واکمن شو دده ترمشرۍ لاندې د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وشو. سره له دې چې په دې وخت کې افغانستان یو متمرکز هېواد ګڼل کیده؛ مګر دهغه سیمه ییزې ادارې له خپلواکۍ څخه برخمنې وې. (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې د (۶۳) مادې د لومړي بند په اساس ولایتي ادارو د درېو اصولو له مخې فعالیت درلود:

۱ـ د مرکزي قدرت ټینګښت

۲ـ د دندو وېشنه

۳ـ د څرګندو مسؤلیتونو ټاکل

سیمه ییزې ادارې د مرکزي حکومت لخوا کنترولیدې چې دا کار د فرانسې د نظام له کړنو سره مشابه دی. څرنګه چې مخکې هم وویل شول مرکزي حکومت له وزیرانو، لومړي وزیر او شاه څخه جوړ شوی یو له مهمو وزارتونو څخه د کورنیو چارو وزارت ؤ چې سیمه ییزې اداري واحدونه (مدیریتونه) او مقامات د دې وزارت له فرعي برخو څخه ګڼل کیده. دافغانستان سیمه ییزادارې په ولایتي اداراتو او اعلی حکومتونو وېشل شوې وې. اعلی حکومتونه د والیانو او ولایتونه د نایب الحکمو لخوا اداره کیدل. دنن په څیر د کابل نایب د والي په نامه یادېده. د (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې (۳۹)

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۴ ـ۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې پر اساس هر ولایت یو مشورتي مجلس درلود چې نوموړی مجلس به د ولایت د حساسو او مهمو مسائلو لکه دمالي، امنیتي او نورو موضوعاتو په تړاو فعالیت کاوه.[1]

هغه مهمې ادارې چې د ولایتي ادارو تر څنګ رامنځته شوې عبارت دي له:

۱ـــ مستوفیت (د دارایۍ اداره): د دې ادارې مشر ته مستوفي ویل کیده چې د شاه لخوا دې مقام ته ټاکل کیدل، د ولایت مالي څانګې په یو ولابت کې د هماغه ولایت د مستوفیت تر نظر لاندې کار کاوه، خو کله به چې د اړوندو ادارو کارمندان د نافذه مالي نظامنامې او لاربنوونو مطابق عمل ونه کړ، مستوفي شخصاً د هغه په اړه څېړنې کولی شوې چې بیا به یې هغه والي ته وړاندې کولې، همدارنګه د والي په غیاب کې مستوفي د ولایت د سرپرستۍ وړتیا درلوده.

۲ـ د پوهنې اداره.

۳ـ د کرنې اداره.

۴ـ د بهرنیو چارو اداره.

۵ـ د خزانه دارۍ اداره.

په دې دوره کې (لوی حکومت، حکومت، علاقه دارۍ او کلي) مهمې چارې ترسره کولې، چې په لاندې ډول روښانه کېږي:

۱ـ لوی حکومت: ولایتونه د فرعي واحدونو په توګه په لویو حکومتونو وېشل شوي وو چې دغه هر واحد لوی حکومت به د لوی حاکم له خوا اداره کېده، د ګڼو مدیریتونو لکه مالي مدیریت، بهرني مدیریت او نورو ترڅنګ دغه هر فرعي واحد او لوی حکومت یو مشورتي مجلس هم درلود. دغه مشورتي مجلس د ولایت د مشورتي مجلس په څېر صلاحیتونه لرل چې د لوی حکومت تر چارو پورې محدود وو.

۲ـــ حکومت: لوی حکومتونه خپله په داسې حکومتونو وېشل کیدل چې هر حکومت به د یو حاکم لخوا اداره کېده. د دندو او صـــلاحیتونو حدود به ورته د والي لخوا ټاکل کیدل. والیان به دهغه وخت د کورنیو چارو وزارت د مامورینو له خوا نومانـد او بیا بـه د کورنیو چارو د وزیر لـه خوا د والي پـه توګه ټاکل کیدل.

۳ــ علاقه داري: د سیمه ییزو حکومتونو څانګې او برخې علاقه دارۍ جوړوي چې د علاقه دار لخوا به اداره کیده.

۴ـــ کلي: علاقه دارۍ بیا په کلیو وېشل شوې وه چې د هر کلي چارې به د همغه کلي د ملک لخوا اداره کیده.

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۵ ـ۳۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز- د امير امان الله خان تر واكمنۍ وروسته د سيمه ييزو حكومتونو وضعيت

د امير حبيب الله خان كلكاني د حكومت له سقوط څخه وروسته نادرشاه قدرت ورسيد. نادرشاه په (۱۹۳۱ز) كال كې نوى اساسي قانون تصويب كړ او سيمه ييزې اداري يې له نهو (۹) ولايتونو او اعلى حكومتونو څخه جوړې شـــوې وې. ولايتونه په (۱۲) لويو حكومتونو، لوى حكومت پر (۱۰۲) حكومتونو او حكومت په (۱۶۳) علاقه داريو وېشل شوې وو. په دې وخت كې د محلي ادارې جوړښت (۱۳۰۵ل) كال د اساسي نظامنامې له مخې د اداري جوړښت ته ډير ورته و، سره له دې په دې دوره كې عمده فرق د ولايتي مشورتي مجلس نقش و، چې هر مشورتي مجلس له ټاكل شويو او استحقاقي غړو څخه جوړ و. ټاكل شوي غړي د پارلمان د غړو د استازو په توګه ګڼل كيدل او استحقاقي غړي د مركزي ادارو د رئيسانو او وزيرانو د استازو په توګه نقش لاره او د لويو واليانو تر نظر لاندې يې دنده تر سره كوله. د يادونې وړ ده چې ولايتي مشورتي مجلس يوازې اداري وړتيا نلرله؛ بلكې قضايي وړتيا يې هم لرله چې په لاندې ډول يې ځينې اقدامات ترسره كول:[1]

۱- قضايي صلاحيتونه

۱) كه چيرې يو كس د ذيصلاح محكمې له خوا مجرم ونه پيژندل شي،موضوع بايد مشورتي مجلس ته راجع او هلته تر غور او برسۍ لاندې ونيول شي، وروسته تر دې اړونده محكمه كولى شي چې خپل تصميم د تورن د برائت په بنا صادر او يا هغه په جزا محكوموي.
۲) د اداري كارمندانو او پرسونل څارنه.
۳) د حقوقو د نقض قضيو ته كتنه، چې په هغه نقض كوونكى له سلو (۱۰۰) افغانيو څخه په زياتې نقدي جزاء محكوم شوي وي. يا كومه قضيه كې د استيناف غوښتنې صلاحيت موجود نه وي، يا په اصول نامه كې د جزاء د تطبيق لپاره قانوني دليل وړاندې شوى نه وي.

۲- تقنني صلاحيتونه

د هغه مورد په اړه د نظر څرګندولو حق لرل چې د قانون په واسطه پيش بيني شوي نه وي.

۳- اداري صلاحيتونه

۱) د ولايتي نويو كاركوونكو د استخدام په اړه د نظر د څر ګندولو حق.
۲) د ولايتي بوديجې په اړه د نظر د څرګندولو حق.
۳) د احتكار[2] او د هغه د مخنيوي په اړه د خبرو كولو حق.
٤) هغه ټول موضوعات چې د اصولنامو او قوانينو له مخې د مجلس د صلاحيت په چوكاټ كې قرار لري.

---

۱ ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حكومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړى چاپ، ص ۳۲_۳٦
۲ **احتكار**: د قيمتونو د لوړتيا په موخه د خوراكي توكو پټول دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د نادر شاه له ترور څخه وروسته ظاهرشاه په (۱۹۳۳ز) کال د نومبر د میاشتې په (۸) نېټه هغه مهال چې خپله د ظاهرشـــاه عمر نولس (۱۹) کاله و، د افغانســـتان د پادشـــاه په توګه د واکمنۍ پر تخت کېناست. په (۱۹۶۴ز) کال کې نوی اساسي قانون تصویب شو. د افغانستان یو واحد او ساده هېواد و، اداري نظام یې د تمرکز ګرایۍ د اصـــل پربنیاد ولاړ و، د مملکت اداره په بې شـــمېره واحدونو ووېشـــل شوه، چې هر واحد دیو وزیر لخوا اداره کېده، د اساسي قانون د (۱۰۸) مادې له مخې سیمه ییزې ادارې په ولایتونو ووېشـل شـوې. د (۱۰۹) مادې له مخې هر ولایت د یو ولایتي حکومت او یوې ولایتي شـورا لرونکی و، ولایتي شـوراګانې د عمومي، ازادو، خپلواکو او سریع ټاکنو له لارې جوړېدې او سیمه ییزو ادارو ته یې د مشـورو دنده په غاړه وه، څو د مرکزي دولت د پرمختیایي موخو د تحقق په پروسـه کې د اړوند ولایت په خوا کې برخه ولري. ســربېره پردې د ښـــاري چارو د تنظیم او ترســـره کیدو په خاطر ښاروالۍ رامنځته شوې.

پنځم جز - د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسیمه ییزو حکومتونو وضعیت

محمد داود خان چې په خپل وخت کې د اداري اصـلاحاتو یو پلوی ګڼل کېده. د هغه د ولسمشرۍ دوره له (۱۹۷۳ز) کال څخه د هغه تر وژلو یعنې تر (۱۹۷۸ز) کال پورې وه، چې د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په کودتا منتج شوه، په (۱۹۷۶ز) کال کې نوی اساسـي قانون چې په افغانستان کې یې نوی جمهوري نظام اعلان کړ او په (۱۹۷۶ز) کال د اسـاسـي قانون د (۲۶) مادې پر اسـاس دافغانسـتان اداري نظام د تمرکز ګرایۍ په اصل راجوړ شو. حکومت تر ټولو لوړ ارګان و، د اساسي قانون د (۸۸) مادې له مخې محلي حکومت د مرکزي حکومت او ولسمشـر تر امر لاندې یې دندې ترسـره کولې، جوړ و.

شپږم جز - د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په (۱۹۷۸ز) کال کې قدرت ته ورسـید، همدارنګه په دې دوران کې افغانســـتان د اداري متمرکز نظام او دسـیمه ییزو ادارو په توګه د ولایتونو لرونکی و. اداري جوړښـت کې کوم د پام وړ بدلون رانغی،سـره له دې چې دغه دوره تاریخ لیکونکو ته د زیاتې علاقې او توجه وړ ده؛ د کمونستامو له زوال څخه وروسته د افغانستان د حکومت واکې په داسې حال کې مجاهدینو په لاس کې واخیسـتې چې تر هغه وخته په هېواد کې کومې اغېزمنې محلي ادارې شـتون نه درلود. کابو ټول ولایتونه او ښـارونه په مختلفو واحدونو وېشـل شـوې وو، چې د مخالفو او شـورشـي ډلو لخوا اداره کېده، حتی تر دې چې کابل هم د هېواد د پلازمینې په توګه په څو برخو وېشـل شـوی و او د مجاهدینو د مختلفو ګروپونو لـه خوا ادراه کېده، نو پر همدې بنـا ســـتونزه ده، چې پـه دې دوره کې د محلي ادارې د شـــتون او پرمختیا په اړه خبرې وکړو. همدارنګه کله چې طالبانو په (۱۹۹۶ز) کال کابل تر خپلې ولکې لاندې راوست چې په هغه وخت کې کوم منظم سیستم د سیمه ییزو حکومتونو لپاره شتون نه درلود. البته د سیمه ییز حکومت په اوسنۍ وضعیت په اړه به په راتلونکو برخو کې بحث وشي.[1]

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت

د سیمه ییزې حکومتولی د سیستم کاري ډګرډیر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د اداري د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه تر سره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمي پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخي پر مخ ځي. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی سېستم پر ځلورو مهمو بنسټونه ولاړ دی. په دوی کې د وزارتونو ولایتي او د ولسوالیو څانګې، ښاروالی، والیان او ولسوالان، او ولایتي شوراګانې شاملې دي، او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو، ټاکل شویو شوراګانو او ښاروالیو په چارو کې له کابله مرسته غواړي. د حکومت چلونې مهمه تګلاره د ۲۰۱۰م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ تګلاره ده، چې اوسمهال د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې اداري لخوا تر بیا کتنې لاندې ده. په دې وروستیو کې چې د ولایتي بودیجې جوړونې کومه تګلاره تایید شوې، موخه یې د ولایتي بودیجې جوړونې د پرمختګ او ځرنګوالي ټاکل دي. درې مهم قوانین چې عبارت دي له (د سیمه ییزې اداري قانون، د ښاروالیو قانون، او د ولایتي شوراګانو قانون) له تېرو څو کلونو راهیسې د قانون جوړونې په بهیر کې پاتې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون، چې مخینه یې ۲۰۰۷ کال ته رسي، د هېواد فکري او سیاسي بحث ته د سیمه ییزې حکومتولی د مفهوم په ور پېژندنې کې بریالی شوی دی. همداراز دې اړتیا ته یې هم پام را اړولی، چې د عامه چوپړونو د رسېدنې لپاره باید په کرار کرار یو څه واکونه سیمه ییزې کچې ته ولېږدول شي .په دې موده کې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د متخصصو ملکي مامورینو ځواک رامنځته شوی دی. خو ځایي او بنسټي ننګونې پر ځای پاتې دي. په سېستمي ننګونو کې اداري فساد، د واسطو شبکې، ناامنی او پر تخنیکي سمون د سیاست لاسبري شامل دي. همداراز د مرکزي حکومت او ولایتونو په دندو کې د ځرګند پېژند نشتون او د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولی په اړه د ټولیزې هوکړې یا غوښتنې نشتوالی د دې ستونزو په ډله کې راځي. بنسټي ننګونې د عامه، خصوصي او مدني ټولنې د اړوندانو د مسولیتونو تر منځ په ناځرګند توپیر، د سیمه ییزې حکومتولی د اصلي برخو په اړه د وضاحت نشتوالي، د وزارتونو لخوا په اړوندو څانګو کې سیمه ییزې کچې ته د واک د نه لېږد له امله د والیانو او ولسوالانو کمزورې مشري او د ښاروالانو، ولسوالیو، کلیو او ښاروالی د شوراګانو د ټاکنو په اړه د اساسي قانون د احکامو په عملي کولو کې پرله پسې ځنډ پورې تړاو لري. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پرمختګ د هغو ژمنو د پلي کولو په اړه د دولتي بنسټونو له ارادې او وړتیا سره تړاو لري، چې په مهمو حکومتي سندونو کې یې یادونه شوې ده. همداراز، د ولسمشر د ستراتیژیک لید او د عملي چارو له یوه بل سره د اړخ لګولو باوري کول، له ځرګندو تعریف شویو دندو او مسولیتونو سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو اړوندانو په ګوته کول، د اغېزناک او مناسب سیمه ییز سمون د توان لرونکي بنسټ په توګه ښاروالیو ته لومړیتوب ورکول، او له ښکته ـ پورته خوا ته د حساب ورکونې د پیاوړي کولو په موخه د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ د پرله پسې متمرکز سمون لپاره مهمې برخې دي[1].

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنی وضعیت

افغانستان ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالۍ او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښــار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شـامل وي. د اسـاسـي قانون له مخې، افغانسـتان متمرکز یا مرکزواکی حکومت لري. مرکزي حکومت ولایتونو، ولسوالیو او کلیو ته د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو له لارې لاسرسی مومي، چې د واک د لېږدولو په اړه د اساسي قانون د ۱۳۷مې مادې له مخې تر سره کېږي.[1]

د افغانسـتان اسلامي جمهوریت د اساسي قانون ۸ څپرکی د ادارې تر عنوان لاندې لیکلو اساسي قوانینو ته په تمایل ســره، ددولتي ادارو په اړه لږ معلومات وړاندې کوي. په اتم څپرکي کې نهادونه یوازې د اوو مادو په چوکاټ کې له مبهمو مسـولیتونو او محدودو واکونو سره طرح کېږي. لکه څرنګه چې د افغانسـتان اسـاسـي قانون یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي چې قدرت په محدوده توګه لېږدوي. نو پر دې اسـاس دا حیرانوونکې نده چې اسـاسـي قانون څواکمن سـیمه یېز او ولایتي بنسـتونه په ایجاد باندی تاکید نه کوي بلکه پرځای یې کمزوري بنسـتونه چې له لږې خپلواکۍ او واک څخه برخمن وي ایجادوي او د دې یادو شــویو اداري واحدونو د تنظیم او کنترول په موخه د ملي حکومت لپاره پراخ واکونه په نظر کې نیسي. په یوه معنا د افغانستان ولایتي او ولسوالیو ادارې په عادي توګه په کابل کې د شــته وزارتونو پراختیا او غځونه ده. لکه ۱۳۶ مه ماده: (د افغانســتان د اســلامي جمهوریت اداره د مرکزي او سـیمه یېزو اداري واحدونو پر اسـاس له قانون سـره سم تنظیمېږي. مرکزي اداره پر ځینو اداري واحدونو وېشل کېږي، چې د هر یوې په سر کې یو وزیر وي. د محلي ادارې واحد ولایت دي. د ولایتونو او اړوندو ادارو شمېر، ساحه، برخې او تشـکیلات د نفوسو د شمېر، ټولنیز او اقتصادي حالت او جغرافیایي موقعیت پر اسـاس د قانون له لارې تنظمېږي.) د جوړښـت له پلوه د افغانسـتان د اسـاسـي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ایزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی[2].

۱۳۶ ماده له مرکزي ادارې څخه یادونه کوي چې باید په یو شمېر اداري واحدونو و وېشل شي او د هر اداري واحد په سر کې یو وزیر وي. دا ماده همدارنګه زیاتوی چې سیمه یېز اداري واحد، ولایت دی. ټول ولایتونه له هره پلوه د یو او بل سـره برابر نه دي. سـره له دې چې" شـمېر، سـاحه، د ولایتي او اړوندو ادارو وېش او تشکیلات او همدارنګه د دفترونو شمېر د نفوسو د شمېر، اقتصادي او ټولنیز حالت او جغرافیایي موقعیت له مخې د قانون په واسطه تنظیمېږي. "دا په دې معنا دي چې د ولایت ادارې یو له بل سـره توپیر لري (د ټولنې اقتصـادي او ټولنیزو شـرایطو او جغرافیایي موقعیت د لاملونو په نظر کې نیولو سره د شمېر، ساحې، وېش، واحدونو، د دفترونو د شمېر او د اړوندو ولایتي سازمانونو له مخې.) باید و ویل شـي چې په اسـاسـي قانون کې هېڅ ډول داسـي صـراحت نشته چې پر اساس یې د دغو لاملونو څرنګوالی وسنجول شـي. لکه څرنګه چې لاندې ترې یادونه شوې، دا کار مقننه قوې ته پرېښـودل شـوی چې دا جوړښت په بشپړه توګه د تقنیني حکمونو له لارې تنظیم کړي.[3]

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۵ ـ۶)

[2] د افغانستان اساسي قانون (۱۳۸۲ل)

[3] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو ـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ ـ۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳۷ماده: (حکومت د مرکزیت د اصـل په سـاتلو سـره د اقتصـادي، ټولنیزو او کلتوري چارو ګړندي کولو او ښـه والي او د ملي ژوند په پرمختګ کې د خلکو د لا زیاتې ونډې اخیستو په موخه لازم واکونه د قانون له حکومونو سـره سـم محلي اداري ته سـپاري.) د دې مادې د لاربښـونی اصـول او د مرکزي حکومت د واک د لېږد اجازه محلي ارګانونو ته ټاکي. دا ماده په ډېره څرګنده توګه بیانوی چې د محلي ادارو اسـتقرار د مرکزي حکومت څخه د خپلواکي په معنا ندی. بر خلاف د مرکزیت اصـول د اداري سیستم اساس او بنسټ جوړوی. دی ته مو پام وي چې یوازی هغه واکونه چې اړین ګڼل کیږي د مرکزي حکومت له خوا محلي اداراتو ته ورکول کیږي تر څو ټاکلی موخی لاس ته راشـي لکه: په ملي چارو کی د ګډون د روحیي د پیاوړتیا لپاره هڅونه. سـربېره پر دې د ولایت او حتی ولسـوالیو په کچه زیاتی ګمارنې د مرکزي حکومت له لوري ترسـره کېږي. د ولایت او ولسـوالیو په ادارو کې د ملکي خدمتونو ټول کارکوونکي د اړونده وزیر او یا جمهور رئیس له لوري ټاکل کېږي. او تقریباً ټولې اداري او مالي پرېکړې د ولایتونو او ولسوالیو په کچه مرکزي حکومت کوي. د افغانستان د لاربښود تر عنوان لاندې یو کتاب دا موضـوع داسـې بیانوی:" د ولسـوالیو او ولایتي ادارو مسـولیتونه او واکونه د مرکزي حکومت له لارې ټاکل کېږي، په همدی ډول بیرته ترې اخستل کیږي. که څه هم ولایتونه او ولسوالۍ د سیمه ییزو اداري واحدونو په توګه د قانون پر اساس په رسمیت پیژندل شوي دي، له هغو اړینو انعطاف پذیریو څخه پرته چې د پروګرامونو په پلي کولو کې د مرکز له خوا ټاکل کېږي، دوئ په پرېکړه کولو کې خپلواک نه دي." ۱۳۷ماده د واک د لېږد په اړه په ځانګړو معیارونو ټینګار لري چې یو مرکزي حکومت ته د اساسي قانون ژمنتیا او له مرکزي حکومت څخه سیمه ییزو ادارو ته د قدرت د لېږد په اړه بې میلي څرګندوی. دغه ژمنتیا د ملي حکومت په چوکاټ کې د ځواک په سـاتنه، د اسـاسـي قانون په حکمونو کې د اداري سـیسـتم په تنظیم او د قانون جوړونې د مرکزي رول په اړه چې په ۸ څپرکي کې یې یادونه شوې، په څرګند ډول سره لیدل کېږي ۱۳٦ماده وایي، د افغانستان د اسلامي جمهوریت اداره د محلي او مرکزي ادارو د واحدونو پر اساس د قانون له حکمونو سره سم تنظیمېږي.[۱]

محلي ادارو ته د واک ورکولو موخه خلکو ته له ښـــکته - پورته خوا ته د عامه چوپړونو د رسـونې د پرېکړې کولو په بهیر کې د ګډون لپاره د لارو چارو برابرول دي. نو، که څه هم په سـیمه ییزه کچه د عامه چوپړونو رسونه د سیمه ییزو اداري واحدونو له لارې تر سره کېږي، د دغو خدماتو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي. په نورو ټکو، د سـیمه ییزې حکومتولی سـېسـتم د داسې یوه ماشین په توګه کار کوي، چې په مټ یې د عامه چوپړونو د رسونې په اړه د مرکزي حکومت پرېکړې پلې کېږي. د مرکزي حکومت او سـیمه ییزو واحدونو تر منځ د مراتبو اړیکې د یوې داسـې مخښلګې له مخې ځانګړې کېږي، چې په بنسـتیزه توګه عمودي بڼه لري. د عامه خدمتونو د رسـونې د پرله پسـې کمزورې بڼې له کبله حکومتي چارواکي، تګلاره جوړوونکي، شـنونکي، څېړونکي د مدني ټولنو ډلې او پر ټولو سربېره د افغانستان خلک اړ شوي چې پر دغه بهیر نیوکې وکړي، چې له مخې یې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د سمون لپاره بحث پیل شوی دی. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون مفهوم پر دې را څرخي چې د سـیمه ییزې حکومتولۍ اوسـني سـېسـتم کې بدلون راشـي.دا بدلون به د ټول افغانسـتان په اړه د یوې کړنلارې په مټ عملي کېږي، چې د ټول حکومت د پرېکړې کولو په افقي بهیر

[۱] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ ـ۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د بدلون له لارې باید منعکس شـي، چې وروسـتۍ موخه يې د عمودي او افقي بهیرونو د یوه ګټور ګډون رامنځته کول دي. د سـیمه ییزې حکومتولۍ د سـمون په اړه بحث پر دوو مهمو پوښـتنو تمرکز کوي. یوه يې دا چې د ټول افغانسـتان دغه ګډون به څنګه رامنځته کېږي او دویمه دا چې د سـیمه ییزې حکومتولۍ سـېسـتم د مراتبو د لړۍ د عمودي بهیر، چې پلي کول باوري کوي، او افقي همکارۍ، چې د خدماتو په رسـولو کې د ټول حکومت د ګډون کړنلارې ته پایښـت ورکوي، تر منځ انډول څنګه رامنځته کولای شي. [1]

څلورم مطلب ـ جوړښت

افغانسـتان د ۸ اقتصـادي حوزو، ۳۴ ولایتونه، ۳۸۷ ولسـوالۍ، ۱۶۵ ښـاروالۍ او ۴۵۵۳۸ کلي لري. دا چې د هیواد د حکومتولۍ سیستم متمرکز دی؛ د کورنیو چارو وزارت د پولیسو او ځایي بنسټونه په ګډون، ټولې کورنۍ چارې اداره کولې. په (۲۰۰۷) کال کې د سیمه ییزه ادارو ملکي برخه، د کورنیو وزارته را بېله او په پایله کې د سیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره رامنځته شوه. اوسـمهال ټول والیان او ښـاروالان خپل کاري ګزارشونه د سیمه ییزه ارګانونو خپلواکې ادارې له لارې جمهور رئیس ته وړاندې کوي. د سـیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره د سـیمه ییزه ادارو د مدیریت په موخه، والیان، ولسـوالان او ښـاروالان د مقررۍ لپاره جمهور رئیس ته وړاندېز کوي. هره یوه له دغو ادارو څخه د هیوادوالو د یوې ارتباطي برخې په توګه فعالیت کوي. [2]

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم له څلورو مهمو بنسټونو جوړ دی. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د مشـر اجرایي واحد په توګه د والیانو، ټاکل شـویو شـوراګانو او ښـاروالیو کارونه چلوي، چې په کابل کې مېشـته ده او د مرکز او سیمه ییزو واحدونو تر منځ د یوه پول په توګه کار کوي. د سـیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو په څېر ټاکل شـوي پارلمان ته حسـاب ورکوونکې نه ده، ځکه چې په ۲۰۰۷ کال کې د یوه شوي ولسمشریز فرمان پر بنسټ کار کوي.

لومړی، د وزارتونو ولایتي او د ولسـواليو څانګې د سـیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو مهمو جوړښـتونو کې راځي. وزارتونه، چې بنسـټیزه دنده يې د عامه چوپړونو رسـونه ده، په مرکز کې پرېکړې کوي او د ولایتي او ولسـواليو د څانګو له لارې او یا د ملي او نړیوالو نادولتي ټولنو له لارې يې سیمه ییزو کچو ته رسوي. د سیمه ییزو څانګو له لارې د چوپړونو د رسونې په موخه له وزارتونه تمه کېږي، چې ځینې ځانګړې مسولیتونه دغو څانګو ته وسپاري او د دغو کارونو د سر ته رسولو لپاره ورته اړینې مالي سرچینې برابرې کړي او لارښوونې ورته وکړي.

دویم، ښـاروالۍ په ولایتي او د ولسـواليو په کچه د سـیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو له ډلې دویمه مهمه ټولګه ده. د دوی د عایداتو د راټولو وړتیا په بنسټیزه توګه په ښاري سیمو کې د ښاروالیو د چوپړونو له لارې پر مخ ځي. ښاروالۍ پر خپلو مالي سرچینو د کنټرول د کچې له پلوه په دویم لوړ ځای کې راځي، خو په خپله رامنځته کړو مالي سـرچینو ته دا لاسـرسـی یو رنګې بڼه نه لري او د دغه لاسرسي کچه او څرنګوالی په هرې ښاروالۍ کې توپیر لري.

---

[1] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۸ـ۱۴۲)

[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، ۱۳۹۷ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیم، والیان او ولسوالان د سیمه ییزې حکومتولۍ د هغه پوړ استازیتوب کوي، چې له مرکز سره تر ټولو نژدې تړاو لري. دوی په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د ولسمشر د استازو په توګه دندې پر مخ وړي. والیان د ولسمشر لخوا ګومارل کېږي، خو د ولسوالانو ټاکنه د وړتیا-بنسټي ګومارنې د سېسټم له لارې کېږي، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د اداري سمون او ملکي چوپړونو د کمېسون لخوا په ګډه پر مخ وړل کېږي. د والیانو او ولسوالانو دنده دا ده چې په اړوندو کچو د مشرتوب د کولو له لارې د مرکزي حکومت چوپړ وکړي.

ځلورم او وروستی، د اساسي قانون ۱۳۸ - ۱۴۰ مادې په ولایتي، ولسوالیو، کلیو او ښاروالیو په کچو د ټاکل شویو شوراګانو د جوړولو حکم کوي، خو د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنی سېسټم یوازې پر دې توانېدلی چې د ټاکنو له لارې د ولایتونو په کچه شوراګانې جوړې کړي. د کلیوالي شوراګانو د ټاکنو لپاره پلانونه تر اوسه نه ښکاري، خو ولسمشر غني په خپله تېره دوره کې اعلان کړی وو، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې به ترسره کوي اما ترسره نشوې ، دا چې منتخبې شوراګانې د ولسي رایو په مټ واک تر لاسه کوي، دنده یې د خلکو استازیتوب، د پرېکړې کولو په بهیر کې د هغوی د ګډون باوري کول او د ولایت د چارو څارنه ده، چې موخه یې په ولایتي او د ولسوالیو په چارو کې د ښه والي د راوستو لپاره حکومت ته مشورې ورکول دي[1].

افغانستان په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ د سیستم لرونکی هیواد ګڼل کیږي. چې د حکومتدارۍ ټولې اداري د څانګړو کورنیو لخوا رهبري کېدې او په دې توګه مقننه، قضـــایه او اجرائیه قوه د مرکزي حکومت تر کنترول او اداري لاندې په مخ بیول کېده. په تاریخي لحاظ په افغانســـتان کې ســـیمه ییزه حکومتدارۍ د مرکزي حکومت تر ولکې او اداري لاندې وه او د څانګړو میکانیزمونو یا منځګړو جوړښتونو لخوا به مرکزي حکومت د سیمه ییزې حکومتدارۍ چارې په مخ بېولې. د وخت په تېرېدو سره د سیمه ییز حکومت جوړښتونه له علاقه دارۍ، نایب الحکمه او زونونو څخه د ولایاتو او ولسوالیو په اداري واحدونو بدل شول. د معاصرې حکومتدارۍ بڼه په (۲۰۰۱) م کال کې د بدلونونو سره یوځای رامنځته شوه. موږ اوس په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتدارۍ لاندې اداري واحدونه لرو:

۱- ولایت

۲- ولایتي شورا

۳- ولسوالۍ او د ولسوالۍ شورا

۴- ښاروالي[2]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولۍ، کابل : AREU، ژباړه - ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۶ - ۷)

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۸۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ ولایتي اداره

افغانستان ټول ۳۴ ولایتونه لري، چې د هر ولایت سیمه ییزه اداري د مرکزي دولت استازیتوب کوي. د سیمه ییزه ادارو د قانون مطابق، هر ولایت د وګړیو(نفوس) د شمیر په تناسب او اقتصادي پراختیا پر بنسټ په لومړیو، دویمو او دریېمو درجو سره درجه بندي شوي دي. له دغې دلبندۍ څخه به د اساسي سرچینو د تخصیص لپاره استفاده وشي. په همدې حال، د سیمه ییزه ارګانونو اداره په پام کې لري، چې د نفوسو د انډول رامنځته کولو په موخه، د ولایتونو او ولسوالیو دپولو د بیا ځلي سنجولو لپاره یو بهیر پیل کړي، چې بو دجوي او د سرچینو د تخصیص اغیزې به له ځان سره ولري.

دسیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره به د درجه بندۍ پر دغه سیستم سربیره، په لاندې دریېو کټه ګوریو کې ځینې معیارونه طرحه کړي:

(۱) سیاسي شاخصونه : دبېلګې په ډول، دولایتي شورای ټاکنې ترسره شوی دي،

(۲) اقتصادي شاخصونه: د ملي ناخالص تولید کچه، د ودې نرخ، د سوداګریز وضعیت اقتصادي سروې ګانې.

(۳) ټولنیز شاخصونه: په ښونځیو کې د ماشومانو سلنه، په ښونځیو کې دکال د شمولیت منځنۍ کچه، روغتیایي شاخصونه او داسې نور. د معیارونو دغه د امتیاز ورکونې کارتونه به د هڅونې مالي مرستې د تخصیص لپاره د ارزونې دیوې برخې په توګه و کارول شي.

په ولایتي مدریت کې، د ولایتي حکومتولی له اړخه ، په پراخه کچه توپیر لیدل کیږي. له بل لوري، د ځینو ولایتونو والیانو د واکمنو حاکمانو او ځینې نور د بیلا بیلو بنسټونو ترمنځ د همغږي کوونکیو په توګه عمل کوي. د ولایتي شوراګانو قانون په پام کې ده، چې د والیانو او نورو اجرائیوي چاراواکو د فعالیتونو قانونیت او مشروعیت لپاره د سیمه ییزه ادارو پرقانون بیا کتنه وشي او د ۲۰۱۹ کال تر پایه پلی شي. دغه قانون به د والیانو، ولسوالانو او ملکانو، کلیدي مسئولیتونه او دندې مشخصې کړي او د شوراګانو قانون ترڅنګ به دیو حمایوي یا ملاتړي سند په توګه تطبیق شي.[1]

ب ـ والیان

د والیانو دندې، مسوولیتونه او رسمي کاري لایحې د سیمه ییزې حکومتولۍ د پخواني قانون پر بنسټ ټاکل شوې، ولې بیا هم د والیانو د واکونو او مسوولیتونو خبره، د سیمه ییزې حکومتولۍ په قانون پورې اړه لري. په دې قانون کې د والیانو د چارو د اجراتو او مسوولیتونو په اړه دومره اوږد او مفصل لیست موجود دی، چې دغه اوږدوالی په خپله د والي رول له ابهام سره مخ کوي، لاندې یې کتلای شئ:

- د والیانو مسوولیتونه او واکونه د قانون په (۱۴) ماده کې داسې راغلي دي، دندې ډېرې زیاتې دي، چې ځینې مهمې یې په لاندې ډول دي:[2]
- د قانون د حکمونو له مخې ترخپل واک لاندې ادارو او دفترونو مشري کول.

---

۱ د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره،۱۳۹۷ ل

۲ د سیمه ییزو ادارو قانون، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۸۹ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د قانون پربنسټ د امنيت ټينګول اود ولايت د اوسېدونکودحقونو ډاډګېرنه.
- د ولايت د اسېدونکو لپاره د عدالت او برارۍ د اصل برابرول او پلي کول.
- لـه قومي او مـذهبي ننګې او پلوي څخـه پـه اداره کې ډډه کول او دملي يووالي د پيـاوړتيـا لپـاره کارکول.
- په ولايت کې د سازمانونو او ادارو دمؤسسو او تصديق د مطرحه پلانونو دپلي کولو لپاره شرايط اواسانتياوې برابرول.
- د ولايت د ادارو د پرمختيا او رغوني اړوند وړانديزونو او پرپوزلونو اړوند ادارو ته سپارل ؛ او د قانون له مخې دپيرودنې دامرونوصـــادرول؛ د داوطلبی د مســـوولينو؛ داداري دتدارکاتو او د پيرودنې دسپارنې څارل.
- د ولايت او ولسوالۍ د ښاروالیو د نظر او وړاندويز پر بنسټ بدلونونه راوستل او د هوکړې لپاره يې اړوند څانګو او اداروته استول.
- د دولتي ملکيتونو، ځمکو، ځنګلونو، څرځايونو، د لوبو د زيرمو او نورو طبعي شـتمنيو څارنه، ساتنه او له هغو څخه معقوله او پرځای ګټه اخيستل.
- حکومتي موخو ته د رسيدلو په منظور د عمومي سفرونو منل او په هغې کې برخه اخيستل.
- د ولايت اړوند سندونو څارنه اوساتل.
- په ولايت کې د حکومت ادارو د لګښـتونو منظورول د هغوی د جوړولو واک د حکومتي ادارو د بوديجې او تخصـيص د بدلون په اړه هوکړه، د قراردادیانو د تحقق، د هغوی د تاويلۍ اويا هم له قرارداد څخه د سرغړونې په اړه د جبران او جريمې په هکله د پرېکړې صلاحيت لري.
- په ولايت کې د بوديجې د لګښت څارل او په ولايت کې د بانک او خزانو ساتل او خوندي کول؛ د ولايتي پرمختيايي شـوراګانو اجراات او کارونه هم يو له بل سـره توپير لري، دا شـوراګاني له واليانو سره مرسته کوي چې له نورو ادارو سره په ګډه د ولايت په پرمختيايي پلانونواو دهغو په تحقق باندې بحث وکړي اوهغه وڅيړي، د سـيمه ييزو ادارو قانون په دې ټينګارکوي ،چې واليان لړترلړه په مياشـت کې يوځل له نورو ادارو/څانګو سـره مجلس کې برخه واخلي. د ولايت اداري مجلسونه (PAAS).
- د قانون دغوښـتنو پربنسـټ د مالياتو راټولول او د ښـاري عوايدو راټولول او بانکي حسـاب ته سپارل.

همدا راز والي د نورو مختلفو اړخونو او محورو له طريقه په سيمه ييزه اداره کې د دولت يو بانفوذه شخص بلل کيږي، چې د پورتنيو وظايفو ترڅنګ په اداري، سياسي، اقتصادي، تشريفاتي، او امنيتي برخو کې هم ډېرى وظايف لري ، چې دلته د ليکنې د اوږدوالي په اساس ځنې تېرېږو.[1]

د واليانو دندې په روښـانه توګه په دغو حکمونو کې ندي ډلبندي شوي. له دغو نيمګړتياوو سـره سره، د واليانو له دغو دندو څخه ځينې يې لغوه شوي دي. واليان په ولايت کې د اجرائيوي برخې استازي دي، نو هغوی له مرکز څخه د دولت لخوا د صـادرو شـويو فرمانونو او لارښـونو په عملي کولو او سرته رسولو

[1] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد، مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مکلف دي. والیان د خپل واک په ساحه کې په همږغۍ او د اداري مسوولیتونو په سرته رسولو مکلف دي.

ولایتي پرمختیایي کمېټې د والیانو لپاره د اجرااتو او پروګرامونو د څار او نظارت د ښـو وسـیلو په توګه کار کوي. سره له دې چې والیان په رسمي توګه د ولایتي ادارو د ورځینیو چارو د کنټرول واک نلري، خو په دغو ادارو د پام وړ اغېز درلودلای شي. همدا شان د ادارو د ورځنیو چارو د کنټرول واک نه لري،خو دغو ادارو د پام وړ اغیز در لودلای شـــي. همداشـــان د ادارو هر ډول لګښـــت چې له زرو (۱۰۰۰) افغانیو زیات وي، والي یې لاسـلیک کوي. نړیواله ټولنه په دې اړه شـک لري، چې د والي دا واکونه قانوني بڼه لري او که څنګه، خو په ولایتونو کې د والیانو دا واک او نفوذ منل شـــوی، او له بلې خوا د سیمه ییزې حکومتولۍ قانون هم دا د والیانو دنده بولي. په ولایتي کچه د لګښت د منظورۍ دا ډول واک، د سـکټوري وزارتونو له عمودي جوړښـت سـره په ټکر کې دی. سـره له دې چې والیان نه شـي کولای سـکټوري ریاسـتونه د خپلو امرونو تابع وګرځوي، خو والیان د مالي لګښت په اړه د خپلو واکونو لـه مخې لـه مخې د دغو ادارو پـه کـارونو کې ځنډ رامنځ تـه کوي. همدا راز والیان دا تمایل لري، چې د سـکټوري ریاسـتونو لخوا د پلان جوړولو، لګښـت، تهیې او تدارکاتو، د لانجو حل، د ښـاروالۍ چارې او همدارنګه په ولایت باندې نورې اړوندې چارې تر خپل اغېز لاندې راولي. والیان په رسمي ډول ولسمشر او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادراې ته مسول او حسـاب ورکوونکي دي. د جمهوري ریاسـت مقام هغه فرمان، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د رامنځ ته شوی دی، د سیمه ییزې حکومتولۍ د کار په اړه وایي:

"دغه نوې اداره د والیانو او ولسوالانو او د کابل له ښاروالۍ پرته د نورو ټولو ښاروالیو د کارونو نه څارنه کوي او د جمهوري ریاسـت مقام د فتر ته په دې اړه راپور ورکوي" والي د داسـې سیاسـي مقام په توګه، چې ولسـمشـر یې ټاکي، د ولسـمشـر د اسـتازي په توګه مخامخ ولسـمشـر ته مسـول او حسـاب ورکوونکی دی. په رسمي توګه والي پرته له ولسمشر څخه بل چاته مسؤلیت نلري، د دې یو علت هم دا دی، کـه چیرې والي نورو خلکو تـه هم مســـؤلیت هم درلودلای، نو بیا به والي دا وخت نه درلود، چې د خپل ولایت د خلکو پر سـتونزو فکر وکړي، بلکې تل به یې کوښـښ دا وو، چې اجرائیه یې لوړ پوړي چارواکي خوښ وسـاتي. د ولایتي شـوراګانو د وروسـتیو تعدیلاتو پر بنسـټ والیان د خپلو اجرااتو په اړه ولایتي شـورا ته مسـؤل دي، ولې عملاً تر اوسـه داسـې ندي شـوي، همدا ډول په ولایتي کچه د خلکو او حکومت ترمنځ کومې اړیکې نه تر سترګو کیږي.[1]

ولسوالان مخامخ د والیانو تر واک لاندې دي او والیان د دوی په ټاکلو کې لوی لاس لري، که څه هم دا دوی رسمي دنده نه ده. د ولسوالانو پر ټاکنو باندې د والیانو اغېز، پر شخصي اړیکه ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي، چې شـخصـي اړیکې، پر قانون ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي چې شخصي اړیکې، پر قانون ولاړ سیستم په پرتله د حکومتولۍ په کارونو کې زیات رول لري.

په ولایتونو کې د والیانو او د پولیســو د قومندانانو ترمنځ اړیکې ګونګې دي. د پولیســو د قانون (۴) مـاده وایي: " پولیس خپلې دندې په مرکز کې د کورنیو چارو د وزیر او په ولایتونو کې د والیانو او

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۶ -۱۸۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولسواليو کې د ولسوالانو په لارښوونه او رهبرۍ سرته رسوي" په قانون کې دا دوه ډوله ګونګوالی موجود دی، په دې باب پوښتني رامنځته کيږي، چې والي پر پوليسو باندې څومره واک لري او يا يې بايد ولري. د کورنيو چارو وزارت دايرکتيف (لارښود) د پوليسو په تاکتيکي او عملياتي چارو کې د واليانو د مداخلې مخه ډب کوي. واليان يوازې پوليسو ته اجرائيوي امرونه ليږدولای شي، چې دا کار د والي او پوليسو ترمنځ په اړيکو کې مغشوشتيا نوره هم زياتوي. په لنډه توګه ويلای شو چې واليان له حالاتو سره سم او د قانون پربنسټ رولونه لري. واليان د خپل حاکميت په سيمه کې د اداري مسؤليتونو ترڅنګ، د ادارو د همغږي دنده هم لري. دوی دمرکزي حکومت استازي دي او د مرکز په استازيتوب فرمانونه رواج او عملي کوي او ترڅنګ يې د محل او سيمې د پېښو راپور مرکز ته ورکوي. واليان د لګښتونو، همږغۍ، مقرريو، تهيې او تدارکاتو، د مخالفتونو او کشالو حل او ښاروالۍ په چارو کې له رسمي او غير رسمي واکونو څخه يوګړ ځواک لري. واليان لګښتونه منظوروي او په مقرريو کې هم د واک څښتن دي. په اوسنيو شرايطو کې واليان نه خلکو ته حساب ورکوي او نه هم ولايتي شوراګانو ته. [1]

ج ـ په ولايت کې د سکټوري وزارتونو واحدونه

د وزارتونو اوسنی اداري چوکاټ تر ډېره حده کمزوری دی. که څه هم زياتره وزارتونه په ولايتونو کې خپل استازي لري، خوهلته بيا د وزارتونو د حکومتوالۍ او هم د خدمتونو د برابرولو سيستم ډېر مرکزي دی. ولايتونه د ادارې، بوديجې او يا هم د خپلو پرمختيايي پروګرامونو په اړه لږ واک لري. د داسې پر مرکزيت ولاړ جوړښت له کبله وزارتونه هغه چارې، چې په ډېره ښه توګه د ولايت په کچه سرته رسيدلای شي، په مرکز کې له ځان سره ساتي. د ولايت د ادارو سرچينې او امکانات، نه د ولايت د اړتيا او ارزونې پر بنسټ او نه هم د ولايت د ادارې د اړتياوو د څېړلو له مخې ټاکل کيږي. د ولايت اداري خپل امکانات د تخصيص په توګه له خپل اړوند وزارت څخه په هرو دريو مياشتو کې يوځل ترلاسه کوي. دوی په خپلو تخصيصونو باندې له سره نظر يا د ډېرولو واک نه لري. په ولايتونو کې د نفوس پر سر د وزارتونو د کلنيو لګښتونو ترمنځ توپيرونه موجود دي. د ماليې وزارت د ولايتي بوديجې نوښت له مخې په بوديجوي پرېکړو کې د ولايتي ادارو د واک ونډه د مرکز په پرتله يوڅه ډېره شوې ده. ولايتي اداري د مقررريو په برخه کې ټولې پريکړې په خپله نه شي نيولای. د لومړيو او دويم بست پرېکړه د اداي اصلاحاتو خپلواک کميسون کوي، د (۳ـ۵) بستونو صلاحيت د وزارتونو او د (۷،۶) رتبې مقررۍ دولايت د والي او ولسوالانو واک او صلاحيت بلل کيږي. د ولايتونو واحدونه له يوې خوا په مرکز کې خپل اړوند وزارتونه ته مسووليت لري او له بلې خوا په ولايت کې والي ته هم مسووليت لري. والي د ولايتي شورا له اداري څخه هم د هغې د اجرااتو په هکله پوښتنې کولای شي. ولايتي شورا هم په ولايت کې د ادارو د اجرااتو په هکله پوښتنې کولای شي. ولايتي شورا د ادارو د اجرااتو راپور راټولولای شي، ولې د ادارو په اړه پرېکړه نيول د شورا صلاحيت نه دي. سره له دې چې د ولايتي شوراګانو قانون د ولايتي شورا د رول په اړه وايي: "ولايتي شورا د ولايتي ادارو د پلان د پلي کېدلو په اړوند معلومات راټولوي او د معلومات پارلمان او ولسمشر ته د ليکلي راپور په بڼه وړاندې کوي" ولې په قانون کې دا

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضاحت نشته، که چیرې کومې ادارې یا واحد ولایتي شورا ته معلومات ور نه کړل؛ نو له ادارې سره به څه کیږي؟

دا هغه څه دي چې قانون یې په اړه چوپ پاتې دئ. دا ستونزې هغه وخت حل کېدای شي چې یو واضح قانون ولرو. د سیمه ییزو ارګانونو په اړه اکثریت قوانین چې جوړ شوي ګونګ دي، د دې ادارو رولونه او دندې یې په واضح توګه ندي تشریح کړې، بل ستونزه په دې قوانینو کې د مرکز او محلي ادارو ترمنځ د واکونو او مسوولیتونو ګونګ چاوکاټ دی.[1]

د ـ ولایتي پرمختیایي کمېټه

ولایتي پرمختیایي کمېټې د هغه فرمان پر بنسټ، چې (۱۳۸۴ل) کال د تلي په میاشت کې ملي شورا منظور کړ، جوړې شوي دي دولایتي پرمختیا یي کمېټې دندې عبارت دي له:

- په ولایت کې د وزارتونو د استازو ترمنځ د همغږۍ رامنځته کول.
- د ولایت د پرمختیایي پلان جوړول.
- د مرسته کوونکو ترمنځ د همغږۍ د کچې لوړول.
- د پرمختیایي پرژو د کارځارنه.
- د ښې ولسي ادارې د جوړښت او ولس ته د ښو خدمتونو د تر سره کولو په خاطر د ولایت ادارو د کاري ظرفیت یا وړتیاوو لوړول.

د نورو ولایتي ادارو په څېر د ولا یتونو د پرمختیایي کمېټو د رول او کړنو ترمنځ هم توپیرونه موجود دي. د ولایت په اداري مجلس سربېره د ولایت پرمختیایي کمېټه هم د ولایت د پرمختیایي پلان په پلي کولو کې د سکټوري ادارو ترمنځ همغږي رامنځته کوي. که څه هم د ولایت پرمختیایي کمېټه او بودیجوي بهیر ترمنځ کوم ډول تړاو نشته، نو له همدې کبله پرمختیایي پلان جوړونه، د ولایت پر چارو څرګنده اغېزه نه لري. د بودیجې پرېکړه نیولو صلاحیت یوازې په مرکز پورې تړلي دي، چې په دې ډول د ولایت د ولایتي شورا او پرمختیایي پلان جوړول او پلي کول له خنډ سره مخ کیږي. د ولایتي بودیجې د پرګرام چوکاټ ډیر محدود دی، دا ځکه چې د بودیجې جوړلو دا کار د مرکزي وزارت له خوا یوازې له ولایتي پرمختیایي کمېټې سره په مشوره تر سره کیږي. د پروژې او پلان د څار او نظارت په برخو کې هم د ولایتي شورا او ولایتي پرمختیایي کمېټې د کارونو ترمنځ تداخل تر سترګو کیږي، او د دې ترڅنګ د ولایتي شورا او د ولایتي پرمختیایي کمېټې خپل منځي اړیکې هم روښانه نه دي.

په لنډه توګه داسې ویلای شو، چې په ولایت کې د اقتصاد د وزارت د اړوندې څانګې له خوا د ولایتي پرمختیایي کمیټې لپاره اسانتیاوې برابروي، والي او یا هم د هغه استازي د ولایتي پرمختیایي کمېټې ریاست په غاړه لري. ولایتي پرمختیایي کمېټه په ولایت کې د ریاستونو او واحدونو ترمنځ همغږي را منځته کوي، له ولایتي شورا او نا حکومتي مؤسسو، نړیوالو سازمانونو او د ولایتي بیا رغونې له ډلې سره تفاهم کوي. د دې کمېټې دنده د ولایت د پرمختیایي پلانونو جوړول او حتا د ولایت د بودیجې ترتیبول دي. له ولایتي پرمختیایي کمېټې څخه هیله کیږي، چې د ولایت پرمختیایي پلان منظور کړي، په

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۸۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه او خصوصي سکټور کې د پانګې اچونې ستراتيژي جوړه کړي او د نشه يي توکو پرضد د مبارزې څارنه وکړي. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او د ولايتي شـورا په دندو کې بالقوه تداخل ليدل کيږي. ولايتي پرمختيايي کمېټې تر ډيره د والي په همکاري پورې تړلې دي او د پلان او بوديجې په جوړولو کې د دوی ونډه، پرته له همغږۍ جوړولو نا څرګنده پاتې ده. د پلان او بوديجې جوړولو د بهير ترمنځ؛ چې واک يې لـه مرکز ســـره دی، پيوند نـه ليدل کيږي. د ولايتي بوديجې جوړولو کـار، چې د مـاليې وزارت او نور مرکزي وزارتونه يې له ولايتي اړوندو غاړو سره په سلا مشوره ترسره کوي، له سرچينو سره د سيمه ييزو لومړيتوبونو د همغږۍ کولو په لاره کې لومړي ګام دی.[1]

۵ ـ د ولايت اداري مجلس

د ولايت ادراي مجلس له نن څخه (۴۵) کاله د مخه د (۱۳۴۴ل) کال د لينڈۍ په مياشـــت کې، د دې لپاره جوړ شو، چې له والي سره د ولايتي ادارو په همغږۍ کولو کې مرسته وکړي. له قانون سره سم د دې مجلس غړي په لاندې ډول سره دي:

والي

د والي مرستيال

مستوفي

د ولايت د امنيت مسول

د ولايت څارنوال او د نورو ادارو مشران

دغـه مجلس پـه اونۍ کې يو ځـل غونـډه کوي. د نيمو غړو حـاضـــريدلو ســــره د مجلس غونـډه جوړيږي. پرېکړه د حاضــر غړو په اکثريت ســره نيول کيږي. که چيرې د دواړو خواوو د رايو شــمېر مســاوي وي، نو بيا وروســتۍ پرېکړه د مجلس رئيس کوي. د جلســي ســکرټريټ د والي د دفتر اداري رياست پورې تړاو لري. د ښاروالۍ د قانون د (۴، ۱۴، ۴۲) او (۵۰) مادو او د مالدارۍ د قانون د (۱۲) مادې له مخې هغه دندې، چې د ولايت اداري مشورتي شورا ته ورکړل شـوې، ولايتي اداري مجلس يې اجرا کوي. دا دندې عبارت دي له: په ولايت کې د حکومتي ځمکو پلورل او په اجاره ورکول، د حکومت پور په قسطونو بدلول، هغه قراردادونه، چې د کار د قانون غوښتې له پامه غورځولې وي ماتولی شي او د ولايتي ادارو په هغو ستونزو باندې بحث کولای شي، چې د دغو ادارو د چارواکو له خوا ورته وړاندې کيږي.[2]

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۰

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم مبحث ـ ولایتي شورا

ولایتي شوراګانې د اساسي قانون د (۱۳۸) مادې د حکم پر اساس چې (په هر ولایت کې یوه ولایتي شورای جوړېږي.) ولایت په هیواد کې تر ټولو لوی سیمه ییز حکومتي واحد دی، ولایتي شورا د ولایت په کچه یوازینی مرجع ده، چې د ولایت د اداري مجلس د کارونو او اجرااتو حساب اخیستلای شي. په ځینو مواردو کې د ولایتي شورا رول او ونډه څرګنده نه ده، ولې په هغو برخو کې، چې شورا ته د قانون له مخې واک په روښانه توګه بیان شوی دی، بیا هم دغو شورا ګانو ته عملاً تر اوسه صلاحیتونه نه دي ورسپارل شوي.

لکه څنګه چې د مخه ورته ګوته ونیول شوه، د اساسي قانون د حکمونو له مخې ولایتي شوراګانې باید خپلې دندې له ولایتي ادارې سره په همکارۍ کې تر سره کړي، ولې د ولایتي شوراګانو قانون دا نه ده په ګوته کړې، چې ولایتي اداره به له ولایتي شوارګانو سره څه ډول همکاري کوي؟ ولایتي شورا باید د څارنې او مشورې چارې تر سره کړي، ولې قانون په دې لړ کې د ولایتي شورا لپاره د واک څه یادونه نه ده کړې، چې د نورو ولایتي ادارو همکاري په دې اړه لازمي او حتمي کړي.[1]

ولایتي شورا د قانون د څلورمې مادې (۱۴) فقره وایي، چې ولایتي شورا باید د ولایت له اوسیدونکو سره په هرو درېیو میاشتو کې او له والي او نورو ادارو سره په میاشت کې لږ ترلږه یو ځل لیدنه او کتنه ولري. له بلې خوا څخه دغه حکمونه یا سیمه ییز چارواکي ولایتي شورا ته حساب ورکوونکي نه ګرځوي، یا په بله ژبه په قانوني توګه د ولایتي شورا د نظر په پام کې نیولو سره په قانوني توګه نه دي مکلف شوي. د همدې قانون (۱۸) ماده وایي، چې په ولایت کې د سکتوري وزارتونو ادارې باید ولایتي شورا ته د خپلو کارونو په اړه معلومات ورکړي، ولې دا نه دي په ګوته شوي که چیرې چا دا کار ونه کړ، نو څه به ورسره کیږي، چې دا کار د دغه قانون عملي کېدل له ستونزو سره مخامخ کوي او د ولایتي شورا په دندو کې، چې څارنه او نظارت کول دي، ځنډ رامنځته کوي. د ولایتي شورا دوهمه ماده وایي، چې ولایتي شورا باید د یو منتخب جوړښت په توګه کار وکړي او خلک، مدني ټولنه او حکومتي ادارې له ځان سره را شریکې کړي. او د ولایتي ادارو د چارو څارنه وکړي، تر څو په قانون کې داسې مواد ډېر نشي، چې د هغو له مخې ولایتي شورا له والي او ولایتي ادارې څخه حساب واخلي، د غسې څار او نظارت به په عملي توګه کومه معنا ونه لري. د ولایتي شورا د څارنې د کار نور وضاحت به ولایتی شورا ته دا امکان وربخښي، چې خپلې د څارنې دندې په سمه توګه سرته ورسوي. د شورا قانون همدا راز ډېر ګونګ دی او دشورا رسالت یې، چې د دولت د پرمختیایي موخو برابرول دي، له خنډ سره مخامخ کړی دی. د ولایت د شورا د اجرااتو د عملي کولو لپاره باید د پلان په عملي کولو کې د ولایتي شورا رول د ولایتي شورا په قانون کې روښان او واضح شي. (۴) ماده وایي چې، تر دې د مخه چې پرمختیایي پلان او د وړاندوینو په برخه کې پلان دولت ته وړاندې شي، ولایتي شورا په پلان جوړولو کې څومره برخه لري. د ولایتي پرمختیایي کمېټې او ولایتي شورا په کارونو کې تداخل موجود دی. د ولسمشر (۴۱۱۶) ګڼه فرمان حکم کوي: (والیان دې له ولایتي شورا سره همکاري کې اجراات

[1] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو ـ کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، ص (۱۴۳ ـ ۱۴۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، پروګرامونه د طرحه، تنظیم او پلي کړي)، له اجرائیوي مکانیزم څخه پرته ولایتي شورا په ډېره اسانۍ څنډې ته کېدلای شي.[1]

دا څرګنده نه ده، چې ولایتي شورا د ورځینیو لګښتونو لپاره له کومې ځانګې یا ارګان څخه باید پیسې ترلاسه کړي، دا په خپله د ولایتي شورا اجرائیوي واک له پوښتنې سره مخ کوي. د قانون (۱۷) ماده حکم کوي چې، د ولایتي شورا اداري چارې او خدمتونه دې ولایت تر سره کړي، قانون په دې باب بیا هم پټه خوله دی، چې ولایت د ولایتي شورا اړین خدمتونه او اداري چارې ترسره کړي. ولایتي شورا د خدمتونو د لګښتونو په ډګر کې پر والي پورې تړلې ده. د ولایتي شورا د بودیجې او اړوندانو د ګمارنې چارې هم له هغه ولایتي اداري څخه، چې دوی یې باید څارنه وکړي، خپلواکې نه دي، نو له دې کبله ولایتي شورا ډېر ځله د ورځنیو خدمتونو د سرته رسولو امکانات هم نه لري. دا چې په ولایتي کچه دا ټاکل شوې شورا د استازیتوب لپاره عمومي چوکاټ وجود نه لري، نو له امله یې د افغانستان خلک خپلې ګیلې او شکایتونه د حکومتي ادارو له لارې اړوندو مراجعو ته نه شي رسولای.

د ولایتي شورا له دندو څخه یوه اساسي دنده هم د ولایت په چوکاټ کې له خلکو او مدني ټولنو سره په ګډه خدمت او یا ګډون دی. پوښتنه دا ده چې ایا ولایتي شورا خپل اغېزمن منتخب موقف ساتلای شي؟ د خلکو او استازو ترمنځ اړیکې کمزورې دي. د انتخاب له دې طریقې سره، چې یو تن د خپلې نه لیږدیدونکې رایې په وسیله د ولایتي شورا لپاره څو تنه استازي غوره کوي، په مشخص ډول د ولسوالۍ استازیتوب له منځه ځي. نو د دې سیستم پر اساس د ولایتي شورا په غړیتوب کې د دې پټه نه لګیږي، چې په شورا کې د ټولو ولسوالیو استازي موجود دي او که څنګه. نن ورځ د شورا غړي یوازې د یوې محدودې ډلې استازیتوب کوي، نو د ټول ولایت د اوسیدونکو، د شورا د استازي هر یو په مجموع کې د انتخابي حوزې، چې ولایت دی، په پرتله ډېر د خپلې ځانګړې ولسوالۍ استازیتوب کوي، یعنې د ولایتي شورا استازي د ټول ولایت له استوګنو سره دومره تړون نه لري، لکه د خپلې ولسوالۍ له اوسیدونکو سره چې لري. په لنډه سره ویلای شو، چې ولایتي شورا ټولو خلکو ته مسؤله ده، دا ځکه چې یو منتخب مجلس دی، او د دوی رول او ونډه عبارت ده له: د ولایت په پرمختیایي پروګرامونو کې برخه اخیستل، د ولایتي او په ولایت کې د حکومتي مؤسسو څارنه، د ستونزو هوارول، د هغو دو دونو له منځه وړل، چې له قانون، شریعت او د بشري حقوقو له معیارونو سره په ټکر کې وي. چاپېریال ساتنه او د غیر قانوني، نشه یي توکو د قاچاق په مخنیوي کې هلې ځلې کول. د ولایتي شورا ، د ولایت د پرمختیایي کمېټې او د والي ترمنځ خپل منځي اړیکې روښانه دي. اوسنی قانون د ولایتي اداري همکاري نه شي باروي کولای. په موجوده قانون کې په ادارو او د قانون د تنفیذ په ادارو باندې داسې بندیزونه نه دي لګول شوي، چې د ولایتي شورا په مجلسونو کې برخه واخلي او یا هغوی ته د اړتیا وړ معلومات ورکړي او په همدې ډول داسې کوم ځانګړی میکانیزم هم نشته، چې ولایتي شورا د ولایتي پلان جوړلو په بهیر کې څومره شامله ده او څه ونډه لري. ولایتي شورا نشي کولای، چې له ولایتي ادارو څخه حساب و غواړي. د ولایتي شورا په اړوند یو څه ستونزې موجودې دي او هغه دا چې دې ادارو ته څومره امکانات په واک ورکړل شوي. نو له همدې کبله دوی نه شي کولای، چې خپلو رایو ورکونکو ته ولایتي ادارو سره د اړیکو په هکله او د ولایتي پلان جوړونې په هکله د قناعت وړ ځوابونه ورکړي. ولایتي شورا د خپلې انتخابي

۱- څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوزې د اسـتازيتوب اسـاسـي ونډه په غاړه لري، په پرمختايي پلان جوړونه کې برخه اخلي او د ولايتي ادارو د چارو او کړنو د څارنې دنده لري لري، خو موجوده قانون دوی ته نه دا واک ورکړی او نه يې دا زمينه برابره کړې، چې خپلې دندې په سمه توګه سرته ورسوي.[1]

څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې

پـه اوس وخت کې قـانون د محکمو د جوړښــت او پـه ولايتي کچـه د دوی د کـارونو او دنـدو د لاربښـونې لپاره کومې مشخصـې لاربښـوونې نه لري، چې د هيوادوالو د شـکايتونو او دعوو د حل په اړه څـه وکړي او خپـل کـارونـه څنګه پر مخ بوځي؟ ولايتي محکمې پـه روانو حـالاتو کې د واليـانو، ولايتي ادارو او ولايتي شورا د غير قانوني پرېکړو او غير قانوني کړنو د څار او کنټرول وس نه لري.

پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره

د ولسوالۍ اداري واحدونه له څو کليو څخه جوړ شوي دي چې د ولسوال تر حکمونو لاندې اداره کېږي، همدا راز د ولسوالۍ مرکز د اقتصادي، اجتماعي، فرهنګي، او جغرافيايي موقعيت په اساس ټاکل کېږي.[2]

افغانستان په ټوله کې ۳۸۷ ولسوالۍ لري. د سيمه ييزه ادارو له قانون سره سم ، دغه ولسوالۍ د نفوسو، چاپيريالي او ټولنيزو جوړښتونو پربنسټ، په لومړيو، دويمو او دريمو کټه ګوريو باندې وېشل شوي دي. دغه صنف بندي به د اساسي سرچينو د تخصيص په توګه د استفادې وړ وګرځي. خو د ولسواليو د فعاليتونو د سنجش او همدارنګه د هغوي لپاره د تشويقي بودجې د تخصيص په هدف بايد د ولايتونو په څېر له همغو معيارونولکه (اقتصادي، سياسي او ټولنيزو شاخصونو) څخه استفاده وشي. سربيره پر دې، د هيواد ټولې ولسوالۍ په لاندې ډلبندی ويشل شوي: (۱) ښاري (۲) نيمه ښاري (۳) ترانزيتي (۴) د طبيعي سرچينو لرونکي (۵) سرحدي. همدارنګه کولی شو له دغې صنف بندۍ څخه د ولسواليو د فعاليتونو د سنجولو لړۍ، د يوې برخې په توګه ګټه پورته کړو. د بېلګې په توګه ، سره له دې، چې يو ولسوالۍ کولې شي هر ډول ولسوالۍ رهبري کړي، خو د هرې ولسوالۍ لپاره ستراتيژۍ توپير کوي. د ښاري ولسواليو اړتياوې د طبيعي سرچينو لرونکو له اړتياوو څخه توپير لري. اړوندې شوراګانې د ولسواليو د سيمه ييزه ادارو د څارنې مسئوليت پرغاړه لري، چې په هغوکې ولسوالان، د دريمو واحدونو مسئولين او د ولسواليو امنيتي او دفاعي مسئولان شامليږي. لاندې د پورتنۍ کټه ګورۍ له مخې د هرې يوې لنډه يادونه شوې:[3]

- ښاري: هغه ولسوالۍ، چې تر ټولو ډېر نفوس لري او د سرچينو تر ټولو ډېر تخصيص ته اړتيا لري.
- نيمه ښاري: دغه ولسوالۍ د ښاري ولسواليو په شاوخواکې موقعيت لري او تر ډېره د خپلو نږدې ښاري ولسوالۍ فعاليتونو پورې تړلې دي.

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۲ ـ ۱۹۵)
[2] ثاقب، نقيب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ ، ص (۱۲۳)
[3] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۶ ـ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ترانيتي: له دغو ولسواليو څخه عموماً د ترانزيت لپاره استفاده کيږي او د زيات نفوس لرونکي نه دي.
- دطبيعي سرچينو لروونکي: دغه ولسوالۍ د طبيعي سرچينو پراخې زيرمې لري او دکانونو او پټروليم، کرنې، اوبو لګونې او مالدارۍ وزارتونو او چاپيريال ساتنې ادارې له لوري اضافي سرچينوته اړتيا لري.
- سرحدي: دغه ولسوالۍ دنفوسو د راټوليدو له مرکزونو څخه لرې دي او له پولو سره په ګاونډ کې موقعيت لري، چې کولی شي د ترانزيتي د هليزونو په توګه ښه رول ولوبوي. بعضې وختونه دغه ولسوالۍ د سر شاره طبيعي منابعو لرونکې وي، د ملي انسجام لپاره اړتيا ده دغو ولسواليو ته ځانګړې پاملرنه وشي.

موږ لږ تر لږه د ولسوالۍ په کچه د اداري مسئولينو دندې په پام کې نيسو. اوس مهال دېرې ولسوالانو خپل رول او نقش ته اداري رول په توګه فکر کوي. خو د هغوی په دندو کې لاندې موارد هم شامل دي:

- اداري دندې: چې د سيمې د خلکو اړيکو او ارتباطاتوته شامليږي؛
- د امنيت ټينګښت: اړتياوې سنجول او له امنيتي بنسټونو سره همغږي؛
- دعدالت ټينګښت: داډ حاصلول چې په هره ولسوالۍ کې بايد د محکمې سيستم او د لويې څارنوالۍ استازولي موجوده وي؛
- د خدماتو وړاندې کول: د رو غتيايي او تعليمي خدماتو وړاندې کوکو په چاره کې د همغږي کوونکو په توګه عمل کوي.

ولسوالي په افغانستان کې د اداري تشکيل تر ټولو ټيټ اداري واحد دی. د ولسوالۍ په تشکيل کې ولسوال او د سکټوري وزارتونو درېيمه درجه واحدونه شامل دي. په ولسوالۍ کې پر ابتدايه محکمې سربيره د پوليسو څانګه او څارنوال هم شته. په ولسوالي کې له حکومتي، رسمي تشکيل سره سره بيا هم د حکومتولۍ کوم رسمي اداري چوکاټ شتون نه لري.[1]

لمړی مطلب ـ ولسوال

ولسوال د ولسمشر لخوا ټاکل کيږي. ولسوال يوازې د حکومت اجرايوي استازی نه، بلکې په ولسوالۍ کې د دولت لومړی درجه استازی هم دی. حکومت په ټولنه او ولس کې له ولسوالۍ څخه نور ښکته تشکيلات نه لري، نو له دې کبله ولسوال او ولسوالي د دولت له خوا له ولس سره پر کېدونکي چلند ډېر اغېزه لري. دوی کولای شي، چې د خلکو عرضونه واخلي او يا يې لوړو چارواکو ته وړاندې کړي. ولسوال والي ته راپور ورکوي، ولې په يوه وخت کې په ولسواليو کې فزيکي جلاوالی د دوی اړيکې کموي، نو همدې خنډونو د ولسوال حساب ورکونه يا مسؤليت له خنډ سره مخ کړی. د سيمه ييزې حکومتولۍ د قانون څلورمې مادې د دوهمې فقرې د حکم له مخې د مسؤليت او واک په سيمو کې د

[1] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۷ _ ۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسوال تشریفاتي ځواک محدود دی، ولې په حکومتي تشکیل کې د ولسوالۍ په کچه مرکزي شخص بلل کیږي. ولسوال یو لړ اداري دندې لري، چې عبارت دي له:[1]

- د پېژند پاڼو یا تذکرو ورکول
- د مړینو او ودونو ثبتول

ولسوالان په ولسوالیو کې په پولیسو باندې مستقیم اغېز او واک نه لري، ځکه چې پولیس د خپلو کړنو راپور د ولایت امنیه قومندان ته ورکوي، نو له دې کبله ولسوالان د امنیت په اړه نېغ په نېغه او ستر مسؤلیت نه لري.

ولسوالان د خپلو مامورینو په کړو وړو باندې په عمل کې ډېر نفوذ او اغېز لري، په خپلو مامورینو د همدغه ډېر واک او اغېزې له مخې ولسوالان په ولسوالیو کې د فعالیتونو په څار او کنټرول کې ډېر رول لري. ولسوالان د مخالفتونو او ستونزو په حل کولو کې لوی لاس لري. ولسوالان د ولسوالۍ مشران او سپین ږیري راغواړي د ولسوالۍ اړوند ستونزې ورسره تر بحث او څېړنې لاندې نیسي. په ډېرو ولسوالیو کې ولسوالان شوراګانې جوړوي، چې ده ته د چارو په سرته رسولو کې مشوره ورکړي او په پرېکړو کې ورسره مرسته وکړي.

د ولسوال د خدمت موده د یوې ولسوالۍ پر چوکۍ مشخصه نه ده، ولې په منځي ډول د (۱۹) میاشتو په شاوخوا کې اټکل کېدلای شي. ولسوالي په حکومتي تشکیل کې ترټولو ټیټه یا کوچنۍ متشکله اداره ده. ولسوال په رسمي ډول په دې تشکیل کې دهمغږۍ رول لري. ولسوال په ولسوالیو کې تر ټولو مهم مامور ګڼل کیږي. د ولسوالیو غیر رسمي ونډه او رولونه عبارت دي: د مخالفتونو او ستونزو حل چې دا کار له ولایت او سیمه ییزه غیررسمي مشرانو سره د دوی د اړیکو په څرنګوالي پورې اړه لري. ولسوال په خپل ځنګ کې نیمه غیر رسمي شوراګانې هم لري، ددې ترڅنګ ولسوال له ملکانو، اربابانو، د کلي د مشرانو سره هم اړیکه ساتي. دغه شوراګانې د اهمیت وړ ګڼل کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال رول په ولایت کې د والي د رول سره ورته والی لري، سره له دې چې رسمي صلاحیتونه یې محدود دي. د ولسوالیو په تشکیل کې ولسوال تر ټولو مهم او اساسي شخص ګڼل کیږي. ولسوال سربیره په خپلو رسمي دندو، چې د تذکرو ورکول او د ودونو او مړینو ثبتول دي، د مخالفتونو او کشالو په حل، د ولسوالیو اړوندو مسلو او ستونزو پر سر د بحث لپاره د ولسوالۍ د استازو او مشرانو راغوښتل او د مجلسونو دایرول او د ولسوالۍ له اوسیدونکو څخه د عریضو اخیستل هم د نوموړي په دندو کې شمیرل کیږي.[2]

ولسوال په خپله ولسوالۍ کې د حکومت په استازیتوب له خلکو او ولس سره د سیاسي اړیکو په ټینګښت کې هم اساسي ونډه لري. ولسوال د خلکو او حکومت په منځ کې د پیوستون او نښلولو اساسي کړۍ ده. که چیرې خلک د ولسوالۍ په هره اداره کې کار ولري، غوښتنپاڼه د ولسوال په نامه ورکوي، چې ولسوال ورته د مناسب ځواب ورکولو واک لري. دولت ته د لاسرسي په کنټرولولو سره ولسوال له خکلو سره د دولت د چلند په پر څه ډول والي لویه اغېزه لري. ولسوال پر د ې چارې هم ډېره اغېزه او کنټرول لري، چې دولت او بهرني جوړښتونه دي له سیمه ییزې مسایلو سره څرنګه او څه ډول چلند

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ ـ۱۹۶)

[2] دګلاس سالت مارش و ابهیلاش مدهی ، (۱۳۸۷ه ش)، حکومتداری محلی در افغانستان، ترجمه :عارف عمار، واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. په دې چارو کې د مخالفینو پاڅون، سیمه ییزې لانجې، د نشه یي توکو تولید او قاچاق شامل دي. پردغو مسلو باندې د اغېز په درلودلو سره ، د ولسوال واک تر هغه څه ډېر زیاتیږي، چې په رسمي ډول ده ته ورکول شوی دی. والیان د ولسوالانو په مقررئ کې اغېزه لري. د ولسوالانو په اړه دا تصور هم موجود دی، چې دوی مادي امکاناتو او بډو ته هم لاسرسی لري، نو له همدې کبله زیاتره د ولسوالۍ پر چوکۍ کې بدلونونه ژر ژر رامنځته کیږي. د ولسوالانو بدلول رابدلول او مقررئ، د یو سیمه ییز ځواکمن شخص د ملاتړ د ترلاسه کولو په خاطر کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال کې د ولسوال د خدمت موده په منځني ډول تقریباً نولس (۱۹) میاشتې ده. د ولسوالانو په بدلون کې د اړیکو او ارتباطاتوسیاست ډېره ونډه لري. په ولسوالۍ کې خلکو ته د خدمتونو په برابرولو کې د ولسوال رول د پام وړ دی، د دې لپاره چې د ولسوالۍ په کچه د ولس او حکومت تړیکې سمې او باوري شي، نو ولسوالان باید خلکو ته د خدمت په روحیه سمبال او ځان خلکوته مسؤل وبولي. خلکو ته د ولسوال مسؤلیت، د حکومت لخوا خلکو ته د خدمتونو برابرول او د حکومت او خلکو ترمنځ پیوستون پیاوړی کوي. و لسوال د کشالو په حل او د سیمه ییزو لانجو او کشالو په اوارولو کې مهم رول لري. هڅه کیږي، چې ډېر اختلافونه او لانجې خپله په ولس کې حل شي. کله چې د جرمونو او شخړو راپور ولسوالۍ ته رسیږي، لومړی شخړې کوونکي ولسوال ته مراجعه کوي، ولسوال په دې باب پرېکړه کوي، چې وړاندې شوې عریضه بېرته د شخړې د حل په خاطر د کلي مخورو ته واستوي، پخپله یې حل کوي او که یې پولیسو، څارنوالۍ او یا محکمې ته لیږي، د شخړو په حل کې د دودیزو ولسي جوړښتونو او دولتي ادارو ترمنځ تړاو لري او ولسوال د دې دواړو ډولونو اړیکو کړۍ دي. د شخړو په حل کې پولیس څارنوالی او محکمې ته د خلکو مراجعه د ولسوال په نفوذ پورژې تړاو مومي.[1]

دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا

د اساسي قانون له مخې د ولسوالۍ شورا د دې لپاره جوړه شوې، چې د خلکو فعالیتونه او چارې سره منظمې کړي او خلکو ته د دې زمینه برابره کړي، چې په خپله سیمه ییزه اداره کې فعالیتونه او چارې سره منظمې کړي، او همدارنګه په خپله سیمه ییزه اداره کې فعاله ونډه واخلي. د ولسوالیو شوراګانې لا تر دې دمه نه دي انتخاب شوې، د ولسوالیو شوراګانې په هرو درې کلونو کې د انتخاباتو د خپلواک کمیسیون له لوري د پټو، ازادو او مستقیمو رایو په پایله کې جوړیږي. د اساسي قانون (۸۴) ماده حکم کوي، چې د هر ولایت د ټولو ولسوالیو د شوراګانو له غړو څخه یو تن مشرانو جرګې ته د درېیو کلونو لپاره، د ولایت د استازي په توګه لیږل کیږي.

درېیم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دریمه درجه واحدونه

د بېلا بېلو لاملونو له کبله د کورنیو چارو وزارت، د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت، د پوهنې وزارت او د کرهنې او مالدارئ وزارت، د ولسوالۍ په کچه خپلې څانګې او تشکیلات لري. د وزارتونو دا څانګې لړ اجرائیوي مسؤلیتونه لري، او د پرېکړو کولو د صلاحیت کچه یې هم لوړه نه ده. په هغو ولسوالیو کې، چې هلته د پوهنې او د روغتیا وزارت مسؤل پرسونل نه وي، نو د کلینیکونو او ښوونځیو راپور مخامخ د ولایت په مرکز کې خپلو اړوندو ریاستونو او څانګو ته استوي. په ولسوالۍ کې

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص۱۹۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادارو ترمنځ همغږي لږ تر سترګو کیږي او په ولسوالۍ کې د ادارو د مشرانو د کار موده، د دوه کلونو په شاوخوا کې ده.

څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله

د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله د کلیو د بیارغونې او پراختیا د وزارت د سیمه ییزو ملي پرمختیایي پروګرام په بنسټ جوړه شوې، په هغو ولسوالیو کې، چې د کلیو پرمخیتایي شوراګانې وجود لري، نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله (D.D.A) د کلیو د پرمختایي اسامبلې نشته، د ټولنې غیر منتخب مشران د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې لپاره ټاکنې کوي. له دې کبله د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې ټاکنې بشپړه ولسواکه بڼه نه لري،و د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله، په ولسوالۍ کې د کلیو د پرمختیایي شوراګانو استازیتوب کوي. د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت د ولسوالۍ د پرمختیایي اسامبلې او د کلیو لپاره د یو هر اړخیزه پرمختیایي پلان جوړولو په هکله اجرائیوي لارښوونې لري. د دغو لارښووونو له مخې د ولسوالۍ د پرمختیایي شورا اساسي دندې دا دي. "له ولسوالۍ سره په پلان جوړولو، ادارې، د پلان په تحقیق، د پروژو په پلي کولو، د پروژو په پرمختګ، د پروژو په ارزونه او د سرچینو د انسجام به چارو کې مرسته کول." د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبلې د پلان جوړولو، همغږۍ او د مشورې ورکولو په برخو کې یو لړ دندې او وظایف لري. په د غه دندو کې د ولسوالیو لپاره د داسې لومړیتوبونو او ستراتیژیو په ګوته کول دي، چې د خلکو او کلیو ګټو ته انعکاس ورکړی، او د ولایتي پلان جوړولو له بهیر سره په سمون کې وي، بله دنده یې دا ده، چې د ولسوالیو اسامبلې د ولسوالیو لپاره د پرمختیایي پلانونو مشري وکړي، د دغې اسامبلې د کار لایحه هم دا په ګوته کوي، چې د ولسوالۍ په کچه د ټولو پرمختیایي مؤسسو، پروګرامونو او پروژو ترمنځ اغېزناکه انسجام منځ ته راولي. له همدې امله نو د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله باید د ولسوالۍ په کچه د پلان جوړولو، سرچینو څخه د ګټې اخیستلو، پلي کولو، څارنې او ارزونې په کارونو کې پوره مرسته او هکاري وکړي.[1]

شپږم مبحث ـ د کلي اداره

دا چې کلی د هېواد د اساسي قانون له مخې د هېواد په ادري جوړښت کې منظور شوی دی، خو د رسمي ځای څخه خالي دی، د قانون په رڼا کې په هر کلي کې صالح او وړ شخص د خلکو لخوا د قریه دار (ملک) تر عنوان لاندې انتخابیږي. د هغه مهم او اړین کار دادی چې د خلکو اړیکې د ولسوالۍ له مرکز سره برقرار او هم د محلي مقامونو دستورونه د کلي اوسیدونکو ته ابلاغ کړي.[2]

افغانستان د کلیو او محلاتو په کچه د ولسونو د پراخه ګډون په برخه کې ډیرې بریاوې لري، دغه بریاوې د ملي پیوستون پروګرام او دهغه د بدیل ولسي تړون پروګرام په پایله کې ترلاسه شوې، د دغو پروګرامونو په ترڅ کې حکومت وکولای شول ، چې د هیواد په ۳۴ ولایتونوکې له ۴۵۵۳۸ څخه زیاتو کلیو ته یونیم میلیارد ډالر بلاعوضه مرسته چمتو کړي. دولسي تړون نوی پروګرام د دولت اوټولنې ترمنځ یوه ګډه ژمنه ده، چې په واقعیت کې د دولت د پرمختیایي لید لوري د تحقق لپاره د بنسټ ډبره ګڼل کیږي. په ټولیز ډول ، دغه پروګرام د مشروعیت او د څو ټوټو څخه د مخنیوي لپاره د دولت

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ـ۲۰۰)
[2] ثاقب، نقیب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ ، ص ۱۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅه اوهاند دی. ولسي تړون د ټولنيزو لومړيتوبونو پربنسټ هر هيوادوال ته د اساسي خدمتونو وړاندې کولو لپاره يوه ژمنه ده، د لمړي ځل لپاره به د افغانستان ښاري اوکليوالي پرمختيايي پروګرامونه تر يوه چتر لاندې پلي شي. د افغانستان د ولسي تړون پروژه، د ولسي تړون لومړيتوب لرونکي سترملي پروګرام يوه برخه ده. له همدې امله لازه ده ، چې د افغانستان له اقتصادي اوسياسي پرمختيا سره د مرستې لپاره ، د ولسي تړون پروګرام جوړښت کې بدلون راشي. لومړی دا، چې که د ولسي تړون پروګرام پريو دوامداره پروګرام بدل شي، بايد ولسي تړون چوکاټ، مالي ګټې د پروژو ارزونې بهيرديوې برخې په توګه په پام کې ونيول شي. [1]

دويم دغه پروګرام بايد دهرکلي په سترو ګروپونو کې مدغم او دغو سترو ګروپونو لپاره لويې بلاعوضه مرستې چمتوګړي. دغه بهير د ولسي تړون د پروګرام سره مرسته کوي چې تر څو د ولسواليو، ولايتونو او د زون لوی پروګرامونه سره همغږې ګړي.

دريم دغه پروګرامونه بايد د کرنې سکتور په ملاتړي طريقې کې بدلون راولي. دلته بايد پروګرام له هغو پروژو څخه ملاتړ کړي، چې د حبوباتو لکه غنم له کښت سره مرسته کوي، د امکان په صورت کې دې د تخمونو توليد پرښه والي، دهغو پرحاصل او همدارنګه دکرنيزو کوپراتيفونو پرجوړولو او ملاتړ تمرکزوکړي.[2]

لومړی جز ـ د کلي شورا

که څه هم اساسي قانون د کلي شورا د جوړښت په اړه وايي، چې د کلي شورا کار دخلکو د فعاليتونو د تنظيم او هغوی ته د دې زمينه برابرول دي، چې په کليواله اداره کې فعاله برخه واخلي په کليو کې شورا بايد انتخاب شي، خو په کليو کې دغه شوراګانې لا تر اوسه نه دي انتخاب شوې.

دوهم جز ـ د کلي پرمختيايي شورا

د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت په (١٣٨٢ل) کال کې هڅه وکړه، چې د ملي پيوستون د پروګرام د يوې برخې په توګه د کليو پرمختيايي شوراګانې جوړې کړي، له دې کار څخه د ملي پيوستون دغه دوې موخې درلودې:

١) د پروژو پر بنسټ د کليو د پرمختيايي پروګرام

٢) د ولس د اداره کولو د ظرفيت لوړول، د کلي د پرمختيايي شورا تر شپېتو زرو (٦٠) ډالرو پورې بوديجه ترلاسه کولای شي، ترڅو په دې بوديجې باندې خپلې د اړتيا وړ پروژې پلي کړي، چې په دې پروژو کې د انساني سرچينو د پرمختيا پروګرامونه هم شاميلېدای شي. په لومړيو دوو کلونو کې د کليو د بيارغونې او پرمختيا وزارت د ملي پيوستون د پروګرام پر بنسټ په هيواد کې (١٠۴٠٠) کليوالي شورا ګانې جوړې کړې دي. همد ې وزارت په درېيم کال هم د شوراګانو جوړولو ته دوام ورکړ، چې (۴٩٠٠) نورې شوراګانې يې جوړې کړې. په دې توګه په هيواد کې له (١٧٠٠٠) څخه ډېرې کليوالي شوراګانې د

[1] څرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (٢٠١)
٢ د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسی، د سيمه ييزو ارګانونو خپلواکه اداره، ١٣٩٧ ه ش ، مخ (٩ـ ١٠)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيو کلونو په موده کې جوړې شوې دي. په دې وروستيو وختونو کې تقرياً د افغانستان په نيمايي برخه کې کليوالي پرمختيايي شوراګانې جوړې شوې او په کار يې پيل کړی دی. دغه کليوالي شوراګانې دا دنده لري، چې د ولسونو لپاره د هغوی د لومړيتوبونو پر بنسټ ټولنيز پرمختيايي پلانونه جوړ کړي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د ملي پيوستون د پروګرام له لارې د منظورو شويو پروژو د پلي کولو لپاره پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون د پروګرام لارې کليوالي پرمختيايي شوراګانو ته يوازې يوځل پيسې ورکول کيږي او دايمي بڼه نه لري. د ملي پيوســـتون پروګرام کليوال دې ته هڅوي، چې د پروژو په انتخاب او پلي کولو کې برخه واخلي. د ملي پيوستون پروګرام د ولسي وګړو لخوا د پروژو د پلي کولو په برخه کې يو شـمير پرمختللي معيارونه لري. د دغو معيارونو پلي کول د هيواد په بېلا بېلو برخو او کليو کې يو له بل سـره توپير لري. نا دولتي مؤسـســي د اســانتياوو برابروونکو په توګه په کليو کې د ملي پيوســتون پروګرام پلي کوي، دغه مؤسسې د کليوالي شوراګانو په ټاکنو کې مرسته کوي. د کليوالو لخوا ټاکل شوې پرمختيايي شوراګانې د کليوالو لومړيتوبونه په ګوته کوي، او د دغو پروژو د پلي کولو لپاره د قسطونو له لارې پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون پروګرام د سيمه ييزې پرمختيا په برخه کې يو نوښت دی، بله خبره چې دا پروګرام په کليو کيې د خلکو د حکومتوالۍ د بنسټ ايښودلو په لاره کې يو نوښت هم دی، د هېواد په ډېرو برخو کې د کليوالي شـوراګانو په څېر انتخابي جوړښـتونه ليدل کيږي. په ډېرو حالاتو کې د اسـانتياوو برابروونکو مؤسسو لخوا د ټاکنو بهير په داسې ډول برابر شـوي وي، چې په شوراګانو کې د ښځو ګډون زيات کړي. د کليو د پرمختيايي شوراګانو د مشرتابه په ټاکنو کې توپيرونه ليدل کيږي. کليوالي پرمختيايي شـورا ګاني پردې بريالۍ او ټاکل شـوې، چې د کلي په کچه د موجودو ســرچينو په پرمختيا کې لوی ګام پورته کړي، چيرې چې دغه ســرچينې د کليو په کچه په برياليو پرمختيايي پروژو اوښـتي دي، هلته د حکومت د مشـروعيت او محبوبيت ستنې لا ځواکمنې شـوې دي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د هېواد په کچه داسې جوړښتونه دي، چې په ولسي ستنو ولاړ دي. د ملي پيوستون پروګرام په بېلا بېلو پړاوونو کې پلی او تر سره شوې دي. ځينې له دې پړاوونو څخه دا دي :

- د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ټاکنې
- ددغو شوراګانو ترکيب او جوړښت
- د کليوالي پرمختيايي شـورا ګانو پرمختيايي او د پروژو پر غوره کولو او پلي کولو سـربېره د نورو فعاليتونو سرته رسول.

په داســي حال کې، چې د کليوالي پرمختيايي شــوراګانو ډېر شــمېر غړي دا دعوه لري، چې په حکومتي فعاليتونو او د شخړو په حل کې بوخت دي، خو دا کارونه په ټولو ځايونو کې يو شانته نه دي. د شوراګانو دغه غړي دا ډول کارونه له دوديزو جوړښتونو سره په همغږۍ کې سرته رسوي د کليو په پرمختيايي شوراګانو او د ولسي حکومتوالی په کارونو کې د ښځو ريښتينی ګډون له ډېرو ستونزو سره مخ دی، د ښـځو ګډون ډېر د اسـانتياوو په شـتون پورې اړه لري. د ښـځو ګډون د پروژو د انتخاب په پرتله په ولسـي اداره کې ډېر کم دی. اکثره ټولنې، کليوالي پرمختيايي شـورا ګانې له پروګرام جوړولو څخه پرته د نورو موخو لپاره کاروي، د راپورونو له مخې کليوالي پرمختيايي شورا ګانې حشرونه او د خپلې خوښې ډله ييز کارونه هم تنظيموي، له دغو شوراګانو څخه ځينې يې د ناورين ځپلو لپاره مرستې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اسـانتیاوې برابروي او ځیني یې بیا د ټولنیزو خیر ښـېګڼې پروګرامونه، لکه تر ګواښ لاندې خلکو لپاره د کارونو پیدا کول او اړو کورنیو ته د پیسو راټولول هم پرمخ وړي[1].

کلیوالي پرمختیایي شورا ګانې د ټولنې د سوکالۍ په لاره کې د یادونې وړ کارونه سرته رسولي دي. دې شـوراګانو د هېواد په ډېرو برخو کې هیوادوال هڅولي دي، چې د پرمختیا په باب خپل لومړیتوبونه په ګوته کړي. د کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو مشـروعیت او د خلکو لخوا د دوی منل، د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو لخوا خلکو ته د سرچینو له برابرولو سره تړاو لري.

په سـیمه ییزه حکومتوالۍ کې د شـوراګانو د اوږد مهال موجودیت او فعالیت په خاطر د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت قانوني زمینه برابره کړې ده. اوږد مهال موجودیت د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو د فعالیت لپاره د همدې وزارت لخوا یوځانګړی قانون جوړ سوی، چې دغه قانون په (۱۳۸۵ه ش) کال کې د ولسمشر لخوا توشیح شو. دغه قانون د یوې اداري مقررې په توګه، په ولسونو او کلیو کې، د کلیو د بیا رغونې او پراختیا وزارت فعالیتونه تنظیموي، خو بل وزارت د دغه قانون په اجرا باندې ملزم نه دی. دغه ځانګړې مقرره د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو ونډه او رول نور هم پراخوي او له اصـلي فعالیتونو څخه بهر د همغږۍ او اداري نور فعالیتونه او دندې هم ورسـپاري. د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو په باب په دغه مقرره کې یو شمېر نورې موضوعګانې نه دي روښانه شوې، چې دا پته نه معلومیږي، چې کلیوالي پرمختیایي شورا د مدني ټولنې یو سازمان دی او که سیمه ییزه اداره؟ دغه راز په دې ځانګړې مقرره کې دا نه ده روښـانه شوې، چې آیا کلیوالي پرمختیایي شـوراګانې خپلې دندې او فعالیتونه له نورو کلیوالي شوراګانو، ولسوالانو او یا هم د ولسوالۍ له شوراګانو سره تنظیم او همغږې کړي؟، د دې تر څنګ په کلیو کې د شـخړو اوارول، چې کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو ته سپارل شوي هم په مقرره کې نه دي واضـح شوي. په هېواد کې د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو د وړتیا په هکله هم یو لړ پوښـتنې موجودې دي، دا پوښـتنې را ولاړیږي، چې د کلیوالي پرمختیایي شـوراګانو ظرفیتونه او وړتیاوې څه ډول لوړولای شـو، تر څو هغوی وکولای شـي، د حکومتولۍ فعالیتونه سـرته ورسـوي. یوه بله پوښـتنه چې په دې اړوند شـته، هغه دا ده، چې د ملي پیوسـتون پروګرام د بودیجې د درېدلو په وخت کې به د دې شـوراګانو دوام څومره وي. د واک ځینو دودیزه جوړښـتونو، چې په هغو کې ملکان، عنعنوي شورا ګانې او ولسوالان شامل دي، د کلیوالي پرمختیایي شوراګانو له موجودیت سره مخالفت څرګند کړی دی[2].

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، (۲۰۱ -۲۰۳)
[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز - د کليو په کچه غير رسمي اداري

الف ـ ملک، ارباب، قريه دار

دا خلک د حکومت او ټولنې ترمنځ رابطه جوړوي، هغوی ستونزي حلولای شي، دوی د کلي د عامه ملکيت ساتنه کوي.

ملک يا قريه دار د خلکو او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ يوه غوره اړيکه جوړوونکی دی. ملک اصطلاح د عربي له ژبې څخه اخيستل شوې، چې د واک، کنټرول او حکمرانی معنا لري. د ملک دنده، واک او ټاکنه او د هېواد په بېلا بېلو برخو کي يو ډول نه ده. په ځينو سيمو دا نظام کمزوری شوی دی. په نورو سيمو کې ملک په کليوالو ادارو کې مرکزي حيثيت لري.

ملکان د ټولنې او د ولسوالۍ د ادارې ترمنځ د پل حيثيت لري. هغوی په جرګو، مرکو، د ودونو او زيږدنې په ثبتولو او په ودونو کې د کورنيو استازيتوب کول او داسې نورو چارو کې خپل رول لوبوي. ملکان يا خو د خلکو په وسيله ټاکل کيږي او يا هم ورته ملکي په ميراث پاتې وي. نوي ملکان د کورنيو د مشرانو د خوښې او جوړجاړي په ترڅ کې ټاکل کيږي، ملکان د زيات او يا کم نفوذ درلودونکي وي، ملک کېدلای شي د يوه کلي يا څو وړو کليو لپاره غوره شوی وي. په ځينو سيمو کې د فرعي ولسواليو په ډول يو نظام پيژندل شوی، چې (منطقه) ورته ويل کميږي. دغه منطقې يو شمېر ملکان لري، ملکان د خپلی چوکی لپاره نه له دولت او نه له خلکو څخه مادي ملاتړ ترلاسه کوي. په ځينو ولايتونو کې د ارباب د اصطلاح اطلاق د ټولنې په با نفوذه خلکو کيږي. د اربابانو نفوذ د هغوی د زياتو ځمکو له کبله دی. په هېواد کې د کليو د حکومتولی په نظام کې لوي توپير شته.

ب ـ خان

خان هغه لوی ځمکوال دی، چې د کليوالي ټولنې سرچينې کنټرولوي، د کلي خواريکښو ته د کار زمينې او بزګرو ته د کښت لپاره ځمکې ورکوي اوهم په شخړو کې د منځګړي رول لوبوي.

ج ـ سپين ږيري، ګذر ملک

سپين ږيري د ټولنې هغه نارينه مشران دي، چې زياتره د خپل ګاوند يا خپلې قبيلې مشري کوي.

د ـ ميراو (ميراب)

په کليو کې د ويالو د اوبو وېش او کنترول د دوی په غاړه دی.

ه ـ علماء، ملايان

عالمان د ټولنې مذهبي لارښوونکي دي، دوی د شريعت د قانون له مخې د امامت، خطبو ويلو او په ټولنه کې د اخلاقي چارو په اړه د قضاوت واک لري، علماء د شريعت له نظره شخړې هم حل او فصل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- اربکیان

اربکي د هېواد په جنوب ختیځ کې سیمه ییزې ملیشــې ته ویل کیږي، چې یو ډول قبیله یی بنه او جوړښت لري، اربکي ځواک له سیمه ییزو قبیلو څخه جوړ شوی. د سیمی خلک یې مرسته کوي، دوی هم په سیمه کې خلک پیژني اربکي د اړتیا په وخت کې د سیمه ییزو جرګو د پرېکړو د پلي کولو دنده په غاړه اخلي. د اربکیو نظام پر قبیلو ولاړ دی، او د ټولنې د دفاع چارې پر مخ وړي، دوی د هغو ســــیمو لپاره اغیزمن دي، چیرې چې د یوې قبیلې خلک اوسي.[1]

اووم مبحث ـ ښاروالي

لومړی مطلب ــ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل

افغانستان ۱۶۵ ښـاروالۍ لري، چې په ۱۳۷۹ ه ش کال کې د ښاروالیو د تصویب شوي قانون له مخې اداره کېږي همدارنګه ښـاروالۍ یوازینې سـیمه ییز بنسـټونه دي، چې د عواید راټولولو حق ورکړل شوی دی. مونږ د ښاروالیو په کچه د ډیرو مثبتو بدلونونو شاهدان اوسو.[2]

« ښــاروالي یوځانګړی قانوني، سـیاسـي اواداری واحد دی، چې په پیژندل شـوي او ټاکل شـوي جغرافیایي یا ځمکنۍ سیمه کې حاکمیت ولري، او د خلکو د عامې ښېګنې په موخه منځته راځي. »

- د اداري او حکومتي مراتبو د لړۍ له پلوه " ښاروالي" یو داسې اداري واحد دی، چې له ولایت وروسته په دوهمه درجه کې راځي.

- ښــاري ولســوالۍ له ښــاروالیو څخه جوړې دي او کلیواله ولســوالۍ له کلیو څخه ټول دغه راز اداري واحدونه ټاکل شوي جغرافیایي پولې او سیاسي او اداري حدود لري.

- ښاروالي شرکت ته ورته حالت لري. ښـاروالي کولای شـي شـرکت ته ورته ځینې فعالیتونه ترسـره کړي، لکه د جایداد پیرول او پلورل، قراداد کول، د بل چا پر ضــد د دعوې اقامه کول او یا یې پر ضــد اقامه د دعوې کېدل، د قانوني نومونو کارول، او د عامه اقتصادي شرکتونو تنظیمول.

- ښاروالي دیو شمیر معیارونو د ټاکلو په وخت کې رامنځته کیدای شي.
- ښــاروالي کېدای شــي د قانوني پړاونو د بشـپړولو په وخت کې رامنځته ، مدغم او له منځه ولاړه شي.
- ښاروالي کېدای شي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې مدغمه شي.
- ښاروالي کېدای شي د ځینو ځانګړو شرایطو په وخت کې له مینځه ولاړه شي.

---

[1] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۵

[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه

- ښه پیژندل شوي یا تاکل شوي جغرافیایي حدود ولري، چې د افغانستان د جیودیزي او کارتوگرافي د لویې اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۵۰) کیلو متره مربع پیراخوالی ولري.
- د احصایې د مرکزي اداري د معیار له مخې لږ تر لږه (۲۰۰۰۰۰) تنه نفوس ولري.
- له مالي پلوه پر ځان ډېره ولګوي، تر څو وکولای شي خلکو ته لومړني خدمتونه او اسانتیاوي برا برې کړي.

دریېم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه

خلک د خپل کلي د شورا له لارې لومړی په خپلو کې مشوره کوي او بیا خپل وړاندیز وړاندي کوي.

- خلک خپل وړاندیز د خپل کلي د شورا د پرېکړه لیک په ډول د ښاروالۍ شورا ته سپاري، چې دا شورا د تاکل شوو معیارونو له مخې وړاندیز تر غور او څېړنې لاندې نیسي. د ښاروالۍ شورا د مشورې له تر سره کولو وروسته، وړاندیز د پرېکړه لیک په ډول د ولایتي اداري مجلس له لارې د تایید په موخه ولایتي شورا ته سپاري.
- ولایتي شورا وړاندیز د یوه پرېکړه لیک په ډول له تایید وروسته د منظورۍ لپاره د سیمه ییزو ارگانونو خپلواکه اداری ته سپاري.
- د سیمه ییزو ارگانونو خپلواکه اداره د وړاندیز څېړنه کوي او ډاډ تر لاسه کوي، چې وړاندیز د نوي ښاروالۍ د منځه راتلو په برخه کې له حقوقي او قانوني معیارونو سره سمون لري. وروسته بیا دغه وړاندیز ولسي جرگې ته سپارل کیږي. ولسي جرگه د نظرونو له اورېدلو او راټولولو وروسته د وړاندیز په اړه پرېکړه کوي.[1]

څلورم مطلب ـ د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرایط

- هغه ښاروالۍ ، چې د قانوني بهیر له بشپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلې وي.
- هغه ښاروالي، چې پایښت یې تر پوښتنې لاندې وي، یعنې هغه ښاروالۍ ، چې د ښاروالیو اړین معیارونه پوره نشي کړای.
- هغه ښاروالۍ چې پایښت یې تر پوښتنې لاندې وي ، کېدای شي له یوې داسې گاونډۍ ښاروالۍ سره یوځای شي، چې د پایښت قابلیت ولري. دغه راز دا ډول ښاروالۍ کولای شي له هغو پایښت موندونکو ښاروالیو سره یو ځای شي، چې په گاوند کې یې دي.
- د پاته کېدو وړ لویه ښاروالي کولای شي یوه داسې چې د پاتې کېدو وړ نه ده، له شتمنۍ او مالي سرچینو سره په ځان کې مدغم کړي.

[1] څرگند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۶ـ ۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط

- هغه ښاروالۍ چې د قانوني بهیر له بشپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي دي.
- هغه ښاروالۍ، چې ښـایي د پاتې کېدو وړ نه وي او د ښاروالیو اړین معیارونو ونه لري. لغوه شوې ښاروالۍ کولای شي له ګاونډۍ ښاروالۍ سره، چې یا تر نن پورې د پاتې کېدلو وړ وي او یا له لغوه شوې ګاونډۍ ښاروالۍ سره له یو ځای کېدو وروسته په یوه د پاتې کېدلو وړ ښاروالۍ واوړي.
- هغه ښاروالۍ، چې ټول قانوني، سیاسي، سازماني او اداري ماهیت یې له لاسه ورکړی وي.
- د پاتې کېدو وړ او لویه ښاروالۍ کولای شي ، یوه داسې ښاروالۍ ، چې د پاتې کېدو وړ نه ده په خپل تشکیل کې له شتمنۍ او مالي سرچینو سره مدغم کړي.[1]

اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي

ښاروالي باید د بېلابېلو فکتورونو له مخې ډلبندي شي. د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره باید یو معیاري نومېنود وکارول شي، د ښاروالیو ډلبندي باید په منظمه توګه د مرکزي دولت لخوا د ښاروالیو په ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او اداري شرایطو کې د اړینو بدلونونو د راوستلو په موخه تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

لمړی مطلب ـ د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه

- عواید، چې د مالیې وزارت لخوا منل کیږي.
- نفوس یا د وګړو شمېر، چې د احصایې د مرکزي ادارې لخوا تصدیق کیږي.
- پراخوالی، چې د جیودیزی او کارتوګرافی د لویې ادارې لخوا تصدیق کیږي.

دوهم مطلب ـ دنوم ایښودلو لپاره معیارونه

- د عوایدو پر بنسټ
- د ښاري کېدو د کچې پر بنسټ
- د بېلا بېلو فکتورونو د یوځای کېدو پر بنسټ

دریيم مطلب ـ د ښاروالۍ دندې

- قانون په ښکاره توګه د ښاروالیو حتمي او اختیاري دندې په ګوته کړي.
- د ښاروالیو حتمي یا جبري دندې هغه اساسي دندې دي، چې ښاروالي دهغو د ترسره کولو لپاره ګمارل شوې ده او اختیاري هغه دندې دي، چې ښـاروالي یې له خپلو حتمي دندو پرته، له خپل کاري ظرفیت سره سم ترسره کوي.

---

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، ۸ ـ ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاروالۍ اساسي یا حتمي دندې په لاندې ډول دي:[1]

- دیو اغېزمني، مسؤلیت لرونکي، او شفافي ادارې د رامنځته کولو لپاره د یوښه اداري تشکیل جوړول.
- د مرکزي دولت له پرمختیایي لاربښود سره سم د ښاروالیو لپاره د اوږد مهاله ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو جوړول، څارل او څېړل، او د ټولنې د ځانګړو ډلو، لکه ځوانانو، ښځو، بوډاګانو، اوکوچیانو ځانګړو غوښتنو ته ځواب ورکول.
- د ښاروالۍ له ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو سره سم د ښاروالۍ په واک کې د موجودو ځمکو څخه د ګټې اخیستنې د څرنګوالي ټاکل.
- د مرکزي دولت له ادارو سره د زده کړې، روغتیا، کور جوړولو، د بیوزلۍ د کچې راټیټولو، کرهنې، چاپېریال ساتنې، زیربنا جوړولو او داسې نورو پلانونو او پروګرامونو په پلي کولو کې مرسته کول، په ځانګړې توګه په هغو برخو کې، چې ښاروالي یې په یوازې توګه د کار پوره وړتیا ونه لري.
- له مرکزي دولت سره د پرمختیایي پروژو په پلي کولو کې له خپلو ظرفیتونو سره سم مرسته کول.
- هغو خصوصي شرکتونو ته، چې غواړي د ښاروالۍ د ادارې حدونو په د ننه کې فعالیت وکړي، د کار کولو د اجازې ورکړه.
- له ملي او سیمه ییزو قانون سره سم د مالیې، ټکس او فیس راټولول.
- د ښار له ماستر پلان او ورځني نرخ له مخې د جایدادونو د حقیقي ارزښت ټاکل.
- خلک دې ته هڅول، چې د ښاروالۍ په چارو کې ګډون وکړي، لکه پرمختیایي اړتیاو لپاره د لومړیتوبونو په ګوته کول، د پلان او پروګرام جوړولو په کار کې برخه اخیستل ، او د پرمختیایي موخو سره سم د ښاروالۍ د کړونو او اجراتو څارنه او ارزونه.

څلورم مطلب ـ د خدمتونو وړاندې کول

مرکزي دولت لخوا د پرګرامونو او پروژو په پلي کولو کې مرسته کول.

د ښاري او ټولنیزو اساسي خدمتونو وړاندي کول، لکه څښاک د اوبو برابرول، د برېښنا وېش، د ناروغیو مخنیوی ، د ناپاکیو او چټلیو ټولول او سمسورول، د ښاري سړکونو جوړول، د ترانسپورټي اسانتیاوو برابرول او داسې نور.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ اداري او پرمختايي دندې

- د اداري تشکیلاتو از میکانیزم جوړول، چې کولای شي خلک په ښاري فعالیتونو او چاروکې برخې اخیستنې ته وهڅوي او له خصوصي سکتور سره د ښاري اقتصادي پر مختیاوو په برخه کې مرسته وکړي.
- د دولت له مرکزي ادارو سره د پلانونو او پروژو د پلي کولو په برخه کې مرسته کول او له دې لارې ښاروالي سکتوري لومړیتوبونو ته انعکاس ورکول.
- د پرمختايي پروژو د پلي کولو په موخه له مرکزي دولت سره همغږي.
- دمقرراتو او هڅولو د یوه روښانه چوکاټ له لارې په ښاروالیو کې خصوصي سکتور مسولین پانګې اچولو ته هڅول.
- په عامه اقتصادي برخو کې د خدمتونو د ښه وړاندي کولو په موخه له خصوصي سکتور سره ګډون.
- له ملي پر مختیایي پلانونو سره سم او سیمه ییزو اړتیاوو ته ځواب ویلو په موخه، ضروري او بنسټيز ټولنيز او اقتصادي خدمتونه وړاندې کول، دغه خدمتونو د ټولنیزو اقتصادي ، امنيتي، چاپيريال ساتني او د نيستى د کمولو له پروګرامونو او پروژو څخه، چې موخه يې د ټولني او خلکو هوسانينه ده ، عبارت دي.
- د ټولنيزو او اقتصادي پرمختيا لپاره د ښاري زيربنايي پروژو تنظیم او پلي کول، لکه د اوبو رسول، بريښنا، روغتيا پالنه، لوړې او مسلکي زده کړې، د چاپيريال د روغتيا ساتلو آسانتياوې، ښاري سرکونه، تفريحي ځایونه او داسي نور..
- د ښو خدمتونو د وړاندي کولو او مناسبي ګټي ترلاسه کولو په موخه د ښاري اقتصادي شرکتونو جوړول.
- په ښاري چارو کې د خصوصي سکتور د فعالې ونډې اخیستنې، په تېره بیا د ښو عامه خدمتونو د وړاندې کولو سیمه یزو اقتصادي پرمختیاوو وړاندې د هڅونې او تشویفي مقرراتو او کړنلارو جوړول.
- د ښاروالۍ له واکونو او قانون سره د مرتبې په موخه د ځانګړو مقرراتو جوړول لکه قرارداد کول، د شرکتونو جوړول او په اقتصادي معاملو کې ګډون.[1]

شپږم مطلب ـ د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او میکانیزم

- له ښاروالیو سره به د اداري جوړښت او میکانیزمونو په جوړولو او چمتو کولو کې مرسته وشي.
- ښاروالي به د اداري جوړښت په مطرحه کولو کې د مرکزي دولت له لارښونو سره سم بشپړ واک ولري.
- د ښاروالیو د درلبندۍ لپاره تشکیلاتي موډلونو به د اداري جوړښتونو د طرحو او ډیزاین لپاره اصلاح شي.

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۱ ـ۲۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د یوه واحد یا زیاتو موډلونو د جوړولو لپاره چمتوکول، ترڅو ښاروالي وکولای شي له هغې ډلې څخه یو غوره موډل انتخاب کړي.
- د بستونو او نومونو معیاري ډلبندي، د امتیازاتو طرحه، او د دندو لایحه به چمتو شي، ترڅو له ښاروالیو سره د اداري جوړښت، او بشري سرچینو د پرمختیا او سمون په برخه کې مرسته وکړي.
- د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول، د پرمختیایي او پانګې اچونې د پلانونو جوړول، بودیجه جوړول، د لوجیستیکي مدیریت رامنځته کول، او د ثابتو پانګو تنظیمول.
- د پورته سیستمونو د پلي کولو لپاره د مرکزي دولت د مرستې راجلبول.
- د نویو سیستمونو تر بشپړې رامنځته کېدو پورې د انتقالي دورې او فعالیتونو پلي کول.
- د سرغړونو د پېښو او د ښو دندو د ترسره کولو لپاره د مجازاتو او مکافاتو د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول.

اووم مطلب ـ د پالیسۍ موخې

- د ښاروالیو لپاره د پرمختللي اداري سیستم رامنځته کول، ترڅو وکولای شي سیمه ییزو غوښتنو او اړتیاوو ته ځواب ووایي.
- په ښاروالیو کې د پرمختیایي بهیرونو رامنځته کول، ترڅو د خلکو په وړاندې د ښاروالیو مسؤلیت لرل د پام وړ وګرځي.

اتم مطلب ـ د ښاروالۍ خدمتونه

ښاروالۍ د ډېرو اساسي خدمتونو پر کیفیت او څرنګوالي کنټرول نه لري، لکه روغتیا، زده کړه، برېښنا، سړکونه او داسې نور، دغه راز خدمتونه د خپلواکه او ځانګړو وزارتونو د ولایتي واحدونو او ادارو له خوا وړاندې کیږي، ښاروالي یوازې د دغو پرګرامونو د پلي کېدو د څرنګوالي په اړه کوم مسؤلیت نه مني.

له بله پلوه، د ښاروالۍ د خدمتونو وړاندې کول، لکه د اوبو او د یوې وړې ټولنې د اسانتیاوو برابرول، د ناکافي مالي سرچینو او کمځواکه کاري وړتیاوو له امله له ستونزو سره مخ دي.

مرکزي حکومت د خپلو خدمتونو د وړاندې کولو لپاره هیڅ راز اشخاص نه دي وړاندې کړي او همدا شان د پروګرامونو د پلي کولو لپاره کمه مالي مرسته په پام کې نیسي. له بلې خوا ټولنه هم د خدمتونو د وړاندې کولو په پروګرام جوړونه، د اړتیاوو او لومړیتوب لرونکو پروګرامونو په ټاکلو، او پانګې اچونې په پروګرامونو کې لږ لاس لري.

په اصل کې د ښاروالیو اساسي دنده او ماموریت خلکو ته د عامه هوساینې د خدمتونو وړاندې کول دي. په داسې حال کې، چې د خدمتونو پر کیفیت باندې د ښاروالۍ کمزوری کنټرول لرل، د دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماموریت خلاف بلل کیږي. ټول دغه لاملونه هغه څه دي، چې په پای کې په ټولنه باندې اغېزه پرېباسي. پر پالیسۍ پورې اړوندې ستړې موضوعګانې په لاندې ډول دي:[۱]

- د ښاروالۍ خدمتونه ناکافي، نا اغېزمن او د کیفیت او څرنګوالي له مخې کمزوري دي.
- د سکتوري خدمتونو پلان او بودیجه جوړونه په ملي کچه ترسره شوې، چې دا د ټولني د اساسي اړتیاوو او هغو خدمتونو تر منځ، چې وړاندې کیږي، یو واټن رامنځته کړی.
- د خدمتونو د وړاندې کولو پلان جوړونه داسې ترسره شوې، چې د ټولنې د حقیقي اړتیاوو او طرحه شوو پروګرامونو ترمنځ لږ نیږدیوالی لیدل کیږي.
- ښاروالي باید د مالي سرچینو په کار اچولو، او خدمتونو د کیفیت د لوړولو په برخه کې له نورو دولتي ادارو، خصوصي سکټورو د ټولنې سره د ګډون په لاره کې بشپړ واک ولري.
- د مرکزي خدمتونو وړاندې کول به د ټاکل شوو مسؤلیتونو او معیارونو په چوکاټ کې تر سره کیږي.
- مرکزي ادارې به په ټاکل شوې کچه مالي سرچینې د اړینو وړتیاوو د رامنځته کولو په ګډون د پرمختیایي پروګرامونو د پلي کولو لپاره دې ښاروالیو ته ولیږدوي.
- د ښاروالیو د سکټوري خدمتونو په برخه کې د همغږۍ رامنځته کولو لپاره به یو لړ سیستمونه او کړنلارې رامنځته شي، ترڅو په دندو کي د ستونزو او نیمګړتیاوو له نه پېښیدو ډاډ رامنځته شي.
- د خدمتونو د وړاندي کولو لپاره تر ټولو ښه اصل د خدمتونو غوره والی او د کیفیت لوړوالی دی.

د لاندي اساسي خدمتونو د وړاندي کولو لپاره د رسمي خبرتیا خپرول.

- لومړنی روغتیایي پاملرنې، لکه مور او ماشوم ته پاملرنه، د تغذیي سیستم اصلاح او سمون، د ناروغیو وقایه او داسې نور.
- د ښاري اسانتیاوو د سیستمونو جوړول او ساتنه، لکه د اوبو رسولو سیستم، برېښنا ، ښاري سړکونه ، پارکونه او داسې نور.
- د چاپېریال ساتنې له اصولو سره سم دککړو اوبو ایستل.
- د ښاروالیو په ادارې پورې اړونده طبعي سرچینو ساتنه.
- د طبعي پېښو او ناورینونو په وړاندې چمتووالی.
- د اړینو وړتیاوو او ظرفیتونو د ترلاسه کولو په موخه د مرکزي دولت له خوا د اغېزمنو لاربښودونو په واک کې ورکول.
- د ښاروالیو په کچه د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د معیارونو او ملي لار ښودونو چمتو کول.
- د هغو خدمتونو لپاره ، چې د ښاروالیو له خوا په قرارداد ورکړل شوي، د ملي لارښود چمتو کول.

---

[۱] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات

ښاروالۍ تر اوس مهاله په دې نه دي بریالۍ شوې، چې خپل اقتصادي تشبثات وړاندې کړي، په دې اړه لویې ستونزې په لاندې ډول دي.

- د ښاروالیو اوسنی قانون او مقررات ښاروالیو ته په دې اړه بشپړ واک اوصلاحیت نه دی ورکړی.
- د ښاروالیو اوسنۍ هڅې د اقتصادي فعالیتونو د ترسره کولو لپاره په نېغه توګه له سکتور سره رواني دي (د بېلګې په توګه هوټلونه او د ودونو تالارونه)
- دغه راز هڅې په لومړني ګام کې د ګټې د لاسته راوړلو او په دوهم ګام کې د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره تر سره کیږي.[1]

لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسۍ موخې

- د ښاروالۍ په اداره کې اغېزمنه رهبري رامنځته کوي.
- د اساسي عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د اقتصادي شرکتونو او ادارو پیاوړي کول.
- د سمیه ییزو سرچینو د کارولو او سمبالولو لپاره د ښاروالیو د اقتصادي شرکتونو او ادارو پرانستل.
- ښاروالي بشپړ واک لري، ترڅو د اقتصادي شرکتونو له لارې د خدمتونو د وړاندې کولو څخه ګټه ترلاسه کړي.
- ښاروالي به په لومړي ګام کې اقتصادي نشان د لومړیو عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره پرانیزي.
- له اقتصادي تشبثانو سره د ښاروالیو اړیکې باید د خصوصي سکتور سره اړیکې له ګواښ سره مخ نه کړي.

نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، د جمهوري ریاست د عالی مقام د ۱۳۸۶ لمریز لیږدیز کال د وږی د اتمې نېټې د (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې جوړه شوه.

لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه اداري اهداف

- د دې ټکی ډاډمنتیا چې په افغانستان کې د محلی اداري چوکاټ د ښې اداري د اصولو څخه ملاتړ وکړی په شمول د پرانیستي او روښانه، مسئوله، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنسته اداري کوم چې په محلی کچه د ګډو توافقاتو او د قانون د واکمنی پربنسټ رامنځته شوی وی.
- په محلی کچه د دولتی اداراتو پیاوړی کول تر څو د خلکو برخه اخیستنه په اداره کې ډاډه شي او د خدمتونو په وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقوقو په ساتنه کې د پام وړ اصلاحات ترلاسه شي.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳ـ ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اتباعو او ونډه لرونکو لپاره د فرصـــتونو رامنځته کول او د هغوی څخه ملاتړ کول ترڅو په محلی کچه په اداره کې برخه واخلی.
- د دې ټکی ډاډمنتیا چې د محلی اداري مؤســـســـات د ملی فعالیتونو او پروګرامونو اجرا کولو په آسانتیا کې فعال رول ولوبوی تر څو د افغانانو دخیر ښیګڼې چارې اصلاح شی.
- امنیت، انکشـــاف، حکومتوالی (د عدلی او قضـــایی څانګو په ګډون، چې د همغږۍ چارې به یې مخته وړل کیږی[1].

دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه اداري موخې

- د پرانیســتې او روښــانه، مســئولې، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنســته ســیمه ییزې اداري چوکاټ رامینځته کول
- په اداره کې د خلکو برخې اخیستنې، خدمتونو وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقونو د ساتنې په کار کې د ســمونونو رامینځته کېدلو په خاطر، په ســیمه ییزه کچه د دولتی ادارو رامنځته کول او پیاوړی کول،
- په ســیمه ییزه کچه په اداره کې هیوادوالو او ونډوالو ته د برخې اخیســتلو د فرصــتونو رامنځته کول او ملاتړ کول،
- د ملی فعالیتونو او پروګرامونو د پلی کولو د چارې په آسانه کولو کې فعاله ونډه اخیستل.

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې اداري تشکیلات

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، په مجموعی ډول (۶۸۲۱) تنه رسمی تشکیل لري. له دې ډلې (۴۹۵) تنه مرکزی اړوندان او (۶۳۲۶) ولایتی او سیمه ییز اړوندان دی. ددغې اداري د شته اړوندانو شمېر (۵۸۶۶) تنو ته رسېږي.

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، (۱۷) د ریاست مرکزی او (۱۲۱) ولایتي بستونه لري.

افغانستان په سیمه ییزه اداری ویش کی (۳۶۴) رسمی او (۱۱) نارسمی ولسوالۍ لري.

له کابل ښاروالۍ پرته، د افغانستان د سیمه ییزه ښاروالیو شمېر (۱۵۶) ته رسېږي.

څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه اداري، د مرکزی تشکیل له (۴۹۵) تنو څخه په سلو کې شپږ اویا او د ولایتی او سیمه ییزه تشکیل (له ۶۳۲۶ تنو څخه) په سلو کې یو نوي سلنه، د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او معرفی شوي دي.

د افغانستان له ۳۶۴ رسمی ولسوالیو څخه، د ۲۳۳ ولسوالیو لپاره ولسوالان د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او دندو ته معرفی شوي دي.

په مجموعی ډول، ددغې اداري د مرکزی تشکیل، (۷۶٪) سلنه او د سیمه ییزه تشکیل، (۹۱٪) سلنه، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د خپلواک کمیسیون په مرسته، د آزاد رقابت له پروسې تېر شوي دي.

---

۱. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه ادارې له اوولسو مرکزی ریاستو څخه دولس او له (۱۲۱) ولایتی ریاستونو څخه (۹۴) رییسان او چارواکی، د ازاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او مربوطه برخو او ولایتونو ته معرفی شوي دي.

پينځم مطلب ـ مرستيال واليان او ولسوالان

د ولسمشر د (۲۱۱۳) ګڼه حکم له مخې، د مرستیال والیانو او ولسوالانو بستونه له سیاسی حالت څخه، د ملکی خدمتونو بستونو ته واووښتل. د ادارې د معلوماتو له مخې، تر دې مهاله د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه ادارې، له اتیا سلنه زیات بستونه، د رتبو او معاشونو د نوی سیستم له لارې تکمیل شوی. د ۳۲ ولایتونو مرستیالان او د (۲۳۳) ولسوالیو لپاره ولسوالان، د آزاد رقابت د پروسې له لارې، د اداري اصلاحاتو د کمیسیون په مرسته استخدام او وظیفو ته معرفی شوي دي[۱].

شپږم مطلب ـ لومړيتوبونه

۱ـ ریفورم، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د کمیسیون په مرسته، د اصلاحاتو مخته وړل؛
۲ـ د ولسوالیو د شوراګانو جوړول؛
۳ـ د ښاروالیو پراختیایی کارونه او ښاری حکومتوالی؛
۴ـ قوانین، مقررات او پالیسی؛
۵ـ پرمختیا او د حکومتوالۍ او ددغو پروګرامونو وړاندې کول: (ښار، اسلا، سیکا، سی سی ای، یې اس جی پی او نور)
۶ـ وړتیاوو لوړول؛
۷ـ ګډ کارونه : د سولې، نشه یی توکو ضد مبارزې، لېږد بهیر، ټاکنو، بشری حقوو، بېړنیو مرستو او ثبات په برخو کې ګډ کارونه مخته وړل.

اووم مطلب ـ د سيمه ييزه اداراتو پاليسي

د اساسی قانون له یوسلو اووه دېرشمې مادې سره سم، د افغانستان اسلامی جمهوریت د عالی مقام د ۱۳۸۹ لېږدیز کال د غوایی مياشتي د ۲۲ مې نېټې (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې، د پنځه وېشتو وزارتونو او خپلواکو ادارو په مرسته، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه ادارې د پالیسۍ او انسجام د معینیت تر مشرۍ لاندې، د پالیسۍ د جوړولو او تدقیق کمېټې هڅې برېالۍ راووتې او په لومړی ځل د افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره پالیسی چمتو شوه. تیرو وختونو ته په کتو سره افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره د یو مناسب کاري چوکات رامنځته کیدو لپاره پالیسي او اساسي اصول نه وو موجود چې تر څو د هغه په واسطه وکولای شي ټولې چارې منسجم او مخ ته یوسي. د یادولو وړ ده چې کومې سیمه ییزې ادارې چې رامنځته شوی د جوړښت له پلوه د افغانستان د خلکو لپاره مثمرې او ګټورې ندي ځکه چې د دوی مسؤلیتونه او صلاحیتونه په سم شکل سره ندي معلوم شوي چې دخلکو مشکلات حل کړي. ځینې داسې دوه ادارې هم شته چې یو وخت کې یوه وظیفه سرته رسوي ددې سره سره د ولایت او ولسوالیو ترمنځ

---

۲. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکې درست واضح ندي، او همدارنګه د افغانستان په سيمه ييزو ادارو کې د غيرې مسوله وسوالو ډلو، قمندانانو نفوذ او قوت لاتر دې دمه په خپل حال پاتې دی. په سيمه ييزو ادارو او ښاروالیو کې د خلکو ونډه ډېره کمه ده، ښځې او ځوانان د سيمه ييزې ادارې او ښاروالیو په مديريت کې ونډه نلري سربېره پردې د ناحيو، ښاروالیو او ولسوالیو په کچه د یموکراتیک او مدني ټولنې شتون نلري. په سمه ييز حکومت کې د خصوصي سکتور د ونډې په اړه هيڅ پاليسي او قانون شتون نلري کوم خدمات چې د سيمه ييز حکومت لخوا خلکو ته وړاندې کيږي کيفيت يې ډېر ټيټ دی، او همدارنګه د سيمه ييز حکومت واک ،صلاحيتونه او منابع لږ دي، په دې برخه کې جوړ شوي قوانين هم پيچلي او ګونګ دي، دغه وضعيت او حالت ته په پام سره د افغانستان حکومت د سيمه ييزو ادارو دپاليسي په نامه يوه پاليسي جوړه کړې تر څو يادې شوی ستونزې او نواقص له منځه يوسي. ددغه پاليسی اصلي موخه د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو پراخ چوکات ټاکل دي تر څو په سيمه ييزه کچه د حکومت پاليسياني او پروګرامونه عملي کړي او په سيمه ييزه کچه د خلکو په اقتصادي ،سياسي ،ټولنيز او کلتوري ژوند کې ښه والي راشي.[1]

اتم مطلب ـ د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ بنسټونه

د افغانستان اساسي قانون،د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژی، د ښځو لپاره د افغانستان ملي برنامه، دافغانستان د سيمه ييزو ادارو په اړه د څېړنو پايله او د افغانستان د سيمه ييزو ادارو د اوسني قانون د چوکات تحليل ددغه پاليسۍ اساس او بنسټ تشکيلوي او دفغانستان اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ ل کال کې تصويب او د سيمه ايیزي حکومتولي په اړه ځيني احکام وړاندې کوي.

لسم مبحث ـ د افغانستان دسيمه ايیزو ادارو تګلاره (پاليسۍ) موخې

د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ جوړولو څخه موخه په دغو ادارو کې د شته ستونزو له منځه وړل او د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو منظمې کړنلارې جوړول دي ترڅو د هغه پر بنسټ خپلې کړنې او فعاليتونه اجرا کړي سربېره پردې د سيمه ييزو ادارو پاليسي لاندې موخې لري.

۱ . د سيمه ييزو ادارو په اړه د اساسي قانون د احکامو تطبيق

۲ . په سيمه ييزو ادارو کې زياته هماهنګي راوستل

۳ . په يو وخت کې په اقتصادي امنيتي او اجتماعي برخو کې پرمختګ

۴ . د حکومت او جمهوري رياست د ژمنو عملي کول

کله چې په سيمه ييزه کچه حکومتولي ښه واوسيږي دلاندي کارونو پرمختګ به رامنځنته شوی وي؛

- شفافيت
- خلکو ته حساب ورکونه
- د خلکو مشارکت او ګډون
- ديموکراسي

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- موثریت او ګټورتوب
- ټولنیز عدالت
- په ټولو اداراتو کې د قانون پر بنسټ د یو سیستم رامنځته کول
- د عامه خدماتو په وړاندې کولو کې ښه والی
- د فقر او بې وزلۍ کمول

لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول

د ولایت، ولسوالۍ ، ښاروالۍ او کلیو په کچه اداري او سیمه ییزې شوراګانې به په خپلو اړوندو سیمو کې خلکو ته، د خپلو کړنو په اړه حساب ورکوي. دولت خلکو ته د خدمت په موخه په ټولو برخو کې حاضر او چمتو دی. د خلکو شوراګانې؛ د ولس د نظرونو او غوښتنو له استازیتوب سره؛ د سیمو د حکومتوالۍ په ټولو پوړیو کې؛ له خلکو وروسته ځای لري. د سیمه ییزو حکومتوالیو جوړښتونه، د سیمه ییزو شوراګانو له لارې، خلکو ته حساب ورکوونکې دي. د سیمه ییزو ادارو او شوراګانو له خوا د ناوړه استفادو د مخنیوي په موخه، قضایه قوه د هغوی کاری چارې تل تر څار لاندې نیسي.[۱]

یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون

د ملي یووالي حکومت د کار له پیل وروسته د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د نوي مشرتابه له ګومارل کېدو راهیسې، دغې ادارې د مرکزي او ولایتي ادارو تر منځ د همکارۍ د رول د پرمختیا لپاره یو شمېر چټکې چارې پیل کړې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې د سمون پر بهیر سربېره، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې د والیانو او ولسمشر تر منځ میاشتني ویډیو کنفرانسونه پیل کړي چې موخه یې د ولایتونو او د ولسمشر د دفتر تر منځ د اړیکو د یوې سیده لیکې رامنځته کول دي. همداراز شپږ والیان هره میاشت کابل ته ځي، له وزارتونو، ملي امنیت شورا، او قضایه قوې سره اړیني ناستې کوي او د کابینې غونډې کې هم ګډون کوي او په خپلو ولایتونو کې د وضعیت او د هغو برخو په اړه لنډ معلوماتي پریزنټېشن هم ورکوي، چې د کابینې همکارۍ ته پکې اړتیا وي. د والیانو او رسنیو او ولس تر منځ د اړیکو د پرمختګ لپاره د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې سلګونه خبري غونډې جوړې کړې دي. دغو بدلونونو والیانو ته د کار په اړه د ځوابې مالوماتو د یوه مېکانېزم جوړېدو ته هم لاره اواره کړې. د سـیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره اوس د وګړو میثاق ملي لومړیتوب پروګرام یوه مهمه برخواله ده او د ښاري برخې مشري یې کوي. د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې تشکیل کې اصلاحات راوستل شوي، چې له مخې یې د هر والي په دفتر کې د جنسیتي انډول یو افسر شته، چې د جنسیتي چارو پر همغږۍ تمرکز کوي. د مېرمنو د ملاتړ لپاره د یوه بل ګام په توګه، په ښاري سیمو کې به ټول نارسمي جایدادونه ثبت شي، چې د مالکیت اسناد به یې خاوندانو او مېرمنو دواړو ته ورکول کېږي، چې له مخې یې دا باوري کېږي، چې ښـځې به د جایداد ملکیت لري. د افغانستان د پرمختګ اوسني پړاو ته په کتو او د بدلون په اړه د غور کولو او د راوستو د مهارت د اړتیا په نظر کې نیولو سره یې، د مهمو معلوماتو ورکوونکو مرکه ورکوونکو یوې غوره شوې ډلې نه پوښتنه

۱ـ د محلي ارګانونو خپلواکه اداره، https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشـوه، چې تر اوسـه د شـوي پرمختګ، شـته ننګونو، او د سـمون د فرصـتونو په اړه خپل نظرونه او معلومات راسره شریک کړي. له دغو معلوماتو ورکوونکو سره له مرکو د لاس ته راغلو مهمو مالوماتو په اړه یوه شننه لاندې وړاندې کېږي[1].

لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ

افغان حکومت د سیمه ییزې حکومتولۍ د بنسټونو له لارې د هېواد په فکري او سیاسي بحث کې د سـیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم ور ګډولو کې بریالی شـوی دی. دا چې افغانسـتان له ډېره وخته د حکومتولۍ یو متمرکز سېستم لري، په محتوا او د فکر لارو کې بدلون راوستل اسان نه دي ثابت شوي او د سـیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې ته یوه سـخته چاره تمامه شـوې ده، چې له تېرو اتو کلونو راهیسې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون سرلاری بنسټ دی. په بنسټیزه توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو په پایله کې، د والیانو د رول په اړه یو څه نور وضـاحت هم شـوی دی، او د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل ولایتي شـوراګانې وټاکل شوې. د پرمختګ یوه بله نښه په سیمه ییزه کچه د عامه چوپړ رسونې د ښـه والي لپاره د واک د یوې بنې د لېږد لپاره زیاته شوې لېوالتیا ده. د واک د لېږد د مفهوم په اړه د توافق د کچې له نظر کې نیولو پرته، د ولسـمشـر غني په هغې ژمنتیا کې پیاوړې سـیاسـي اراده منعکسـه شـوې، چې له مخې به یې ګام په ګام، ولایتونو ته د پلان جوړونې او اجرایي واک ۴۰ سلنه ولېږدول شي همداراز د دې موضوع په تړاو بحث لا هم روان دی، چې له مخې یې د معرفي کېدو په صورت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون ملي مالکیت رامنځته کوي. اته کاله وړاندې افغانسـتان د ملکي مامورینو داسـي ځواک نه درلود چې په سـیمه ییزې حکومتولۍ کې یې تخصص درلود او آن د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په اړه پوهاوی هم پکې نه و. خو نن په ځانګړې توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې، مالیې وزارت، کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت، او د اقتصـاد وزارت په څېر بنسـټونه د سیمه ییزې حکومتولۍ د مسلکي کارپوهانو پراخېدونکې ډلې لري، چې په حکومت کې دننه او بهر کار کوي چې په افغانسـتان کې د ریښـتینې سـیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کولو لپاره د چمتوالي د تخنیکي پوهې او مهارت استازیتوب کوي[2].

دوهم مطلب ـ ننګونې

لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې

۱ـ د حکومتولۍ بیخ بنا (زیربناء): دولت باید د ټول هیواد په کچه په هر ولایت کې د امنیت او عدالت د ټینګښت او د خدمتونو وړاندې کولو په موخه خپل حضور وساتي. له همدې امله به مونږ د دغې چارې د تحقق په موخه، د سیمه ییز جوړښت پروګرام (sub national construction program) طرحه کړي. د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره باید په دې برخه کې د اړتیا سنجونې یوه ارزونه ترسره کړي؛ خو د لازمو بیخ بناوو پلې کېدل د ښار او کورجوړونې وزارت پرغاړه وي.

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کي سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱ـ۱۲)
[2] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کي سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- بیخ بنسټیزې پانګې: حکومت باید په دې برخه کې هر ولایت ته اساسي بیخ بنسټیزې پانګې چمتوکړي. چې په دغه چاره کې به د افغانستان له برېښنا شبکې سره د هر ولایت نښلول او يوه لويه لاره وي، چې پر مټ يې يو ولایت له بل سره ونښلول شي.

۳- د طبيعي سرچينو مديريت: د طبيعي سرچينو اغيزناک مديريت له دغه ډول سرچينو څخه د پوهاوي او د هغو د مديريت په اړه د سيمه ييزه ادارو د دفترونو وړتياوو ته اړتيا لري. د افغانستان د ځمکې خپلواکه اداره بايد ژر تر ژره د ولايتونو او ولسواليو د پولو ټاکلو او نښه کولو کار ترسره کړي. د اوبو او برېښنا او د کانونو او پتروليم وزارتونه بايد د طبيعي سرچينو (کان کيندنه او کرنه) په برخه کې لازياتې سرچينو ولسواليو ته ځانګړې کړي. د کرنې او اوبو لګولو وزارت بايد د هېواد د ځنګلي شتمنيو د مديريت په بڼه کې ښه والي راولي. په لومړي ګام کې، شته ننګونې دغه ټکي بيانوي، چې افغان حکومت تر اوسه په دې ندې توانېدلی،چې په ځينو ولسواليو کې حکومتولي عملي کړي. په نتيجه کې د قانون حاکميت، د امنيت ټينګښت، دخدماتو وړاندې کولو او ټولنيز ګډون موضوګانې د افغانستان په ډيرو ولايتونو کې ندي پلې شوي. نادولتي لوبغاړي هڅه کوي، چې د قدرت خلا چې دولت ندي توانېدلې ډکه کړي.په پام کې لرو، چې په تدريجي ډول د حکومتولی او دبيخ بنايي چارو پر وړاندې ټولې ننګونې له منځه يوسو.

۴- د سيمه ييزې حکومتولی حقوقي چوکاټ: د سيمه ييزې حکومتولی په برخه کې د ټولو مسؤلو بنسټونو او ادارو د دندو او مقررو تشخيص لپاره يو ټوليز حقوقي چوکاټ ته اړتيا ده. اوس مهال افغانستان د سيمه ييزې حکومتولی په برخه کې درې قانونه لري، چې سيمه ييزه حکومتولي تعريفوي. لومړي قانون د سيمه ييزې ادارې قانون دي ،چې دســـيمه ييزې حکومتولی پر وړاندې د مرکزي ادارې او نورو ســـيمه ييزه ادارو مسـؤليتونه تعريفوي. دا چې دغه قانون څولسـيزې مخکې تدوين شـوي، بيا کتنې ته اړتيا لري. دويم قانون، د ولايتي شـوراګانو قانون دي، چې په دې ورسـتيو کې تصـويب شـوي دي او د دغو شـوراګانو د چوکاټ څرنګوالي تشريح کوي. دريم قانون هم د ښاروالیو د ۱۳۷۹ه ش کال قانون دي، چې د ښاروالیو دندې او مسؤليتونه تشـريح کوي. دغه قوانين به تر بيا کتنې وروسـته نوي شـي. دوه وروسـتي قانونونه د بياکتنې او نوي کيدو په حال کې دي.[1]

د ولايتونو او ولسـواليو په کچه، د بېلا بېلو اداري واحدونو د مسـؤليتونو او دندو د تعريف په اړه کوم ترتيب شوي قانون يا مقرره نشته، ددغې عمده لامل د افغان حکومت د متمرکزوالي تاريخي جوړښت دي، چې پربنسټ يې پخوا سيمه ييزې حکومتي اداري يوازې د کورنيو چارو وزات له خوا اداره کيدې.[2]

دوهم جز - قرينوي او سېستمي ننګونې

د سـيمه ييزې حکومتولی د پلې کولو پر وړاندې د اداري فســاد، پلويان پالنې او پر تخنيکي سمون د سياست د لاسبري مهمې سېستمي ننګونې موجودې دي، چې هر يوه به يې د اواري لپاره اوږد وخت ونيسـي، چې ځواکمنې سياسـي ارادې او په ځانګړې توګه د قانون د پلي کولو او حاکميت د ادارو په ګډون پياوړو دولتي بنسـټونو ته اړتيا لري. يوه بله ننګونه دا ده، چې د يو شـمېر مهمو مسـلو په اړه وضـاحت او همغږي نشـته لکه د ولسـواليو او کليو اسـتازيتوب، د مرکز او ولايتونو او د مدني ټولنو په

[1] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۱۴)
[2] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، د سيمه ييزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۱۲ - ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون د دولتي او خصوصي واحدونو ترمنځ د واک وېش او د دولتي - خصوصي برخوالۍ په نامه نوی مفهوم. افغانســـتان د نورو هغو هېوادونو په څېر نه دی (چې فدرالي دولتونه بلل کېږي)، چې د نوملړونو په بنه د مرکزي او ولایتي واحدونو د مهمو دندو څرګند پوهاوی پکې موجود وي. افغانستان نه د مرکز او ولایتونو لپاره په څرګنده تعریف شوې دندې او د پرېکړې کولو چلندلارې لري او نه هم د دندو داسې کوم موازي لړلیک لري، چې د کړکېچ پر مهال پکې د دواړو خواو پرېکړه پرېکنده وبلل شي. یوه لویه قرینوي ننګونه دا ده چې افغانستان په ملي کچه سره تړلې مدني ټولنه او وګړ ټولنه نه لري، چې له همدې امله د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه همغږي او غوښـتنه نه ده رامنځته شـوې. لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه د مرستندویانو په یوه مرکزي ټکي کې تشریح شوې " د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د سـمون بهیر پر مخ وړي، خو دا په ګاونډ کې د یوه یوازنـي وګړي په څېر ده، نور برخوال یې نه ښکاري" په دې ډګر کې د ښاروالانو، ولایتي شوراګانو یا د والیانو په څېر د اړوندو ډلو د اغېزناکې او فعالې دلچسـپۍ تشــه لیدل کېږي، چې پکار دي، د سـیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په برخه کې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو ملاتړ وکړي. دا کار د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په بحث کې د پلوی د عنصر د کمزورۍ او بې اهمیتۍ لامل ګرځي. دا تر یوه بریده په افغانسـتان کې د شـخصـي واک د کلتور له امله ده، چې د حکومتولۍ په سېستم کې د رسـمي مرکزیت لپاره لویه قرینه برابروي. بل لامل یې دا دی، چې خلک دخوځنده ټولیزو ځواکونو په جوړولوکې کومه ګټه نهویني او یا نه غواړي چې برخه یې شي، ځکه چې سېستم د همکاریو رضاکارانه کار ته مکافات نه ورکوي. د سـیمه ییزې حکومتولۍ د سـمون په اړه د همغږۍ د نشـتوالي په صـورت کې د سـمون د کړنلارې لپاره هڅې نتیجه نه ورکوي، بلکې خنډونه هم پیدا کوي. د سـمون په اړه د عمومي پوهاوي او خوځښت د رامنځته کولو لپاره د ملي همغږۍ د رامنځته کولو او هڅولو اړتیا تر بل هر وخت اوس ډېره اړینه ده. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون که څه هم یوه بېړنۍ اړتیا ده، که د عمل ډګر ته ولیدل شي، په ټوله کې د حکومت یا د افغانسـتان لومړیتوب نه دی. د حکومتولۍ فعال جوړښـتونه له ټیکاو او امنیت راوسـتو سره مرسته کوي، خو دا چې افغانسـتان په جګړه کې ښـکېل هېواد دی، له همدې امله ټیکاو او امنیت یې د سر لومړیتوبونه دي. د وزارتونو د مرستیالانو په کچه د سیمه ییزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي یوه مهمه اندازه وخت په دفاع وزارت او ملي امنیت شـــورا کې په غونډو کې تېروي. دا وضـعیت د تصـادف یا د تمرکز د نشتوالي له امله نه دی، بلکې دا د قرینوي اړتیا یو انعکاس دی او باید همداسې ومنل شي. خو بیا هم دا کار د سیمه ییزې حکومتولۍ نورو همدومره مهمو چارو ته د کم پامۍ لامل ګرځي.[1]

درېیم جز - بنسټي او جوړښتي ننګونې

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم دوه بڼې لري: لومړی کاغذي بڼه لکه د تګلارې په اسنادو کې چې یې یادونه شوې او دوهم عملي بڼه، که عملي ډګر ته وګورو، وزارتونو تر اوسه خپلو ولایتي څانګو ته د عامه چوپړ رسوني واک نه دی لېږدولی او د هغو مهمو پروګرامونو په اړه پرېکړې په مرکز کې د ملي کچې د دفترونو له لارې کېږي، چې په بنسـټیزه توګه د مرستندویانو لخوا تمویلېږي.

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابيني د ولايتي بوديجې جوړوني تګلاره تاييد کړي، خو د وزارتونو ولايتي څانګو ته د ورکول کېدونکو دندو په اړه وضاحت نشته، چې هغوی وکولای شي پلان يي کړي او بوديجې ورته وټاکي. د دغه وضعيت پايله دا ده، چې ولايتي څانګې، د امنيتي او عدلي سېکتور په استثنا، له اداري، عملياتي او حفظ و مراقبت له چارو پرته ډېر څه نه کوي. د فعاليتونو هغې کچې ته په کتو چې د مرکز لخوا تر سره کېږي او يا يي په اړه پرېکړه کېږي، ولايتي څانګې ځان څه نا څه فلج شوې ګڼي. د سيمه ييزې حکومتولی په اړه د يوې تولېزې کړنلارې نشتوالی يوه بله لويه ننګونه ده. د ملي او نړيوالو کارپوهانو په ګډون، ډېرو ته سيمه ييزه حکومتولي د واليانو او ولسوالانو د دفترونو، ښاروالیو او ولايتي شوراګانو په مانا ده. دا نظر سم دی، خو بشپړ نه دی. په حقيقت کې د سيمه ييزې حکومتولی سېستم تر دې پراخ دی، چې دولتي او نادولتي بنسټونه او اړوندان دواړه پکې شامل دي. که د موضوع د دولت لوري ته وکتل شي، د ملکي خدمتونو سېستم او سېکتوري سمون د سيمه ييزی حکومتولی د سمون او په ټوله کې د حکومتولی مهمې برخې دي. د يوه اغېزناک بنسټ په توګه د پايېدلو لپاره د ملکي چوپړونو سېستم بايد خپلو کارکوونکو ته د دندو خونديتوب، د وخت په تېرېدو ارتقا، ټيکاو لرونکې تنخوا، د دندې په پای کې تقاعد، درناوی او که څوک په ريښتينولی کار کوي، د خدمت فرصت ورکړي. خو اوسمهال داسې نه ده. لوړپوړي حکومتي چارواکي د قلم په يوه ګوزار د سيمه ييزې حکومتولی لوړپوړي چارواکي مقررولای يا ګوښه کولای شي. پر دې سربېره اداري فساد يوه ستره ننګونه ده، چې ملکي خدمتونه خلکو ته د ريښتيني چوپړ پر ځای د پيسو پر يوې سرچينې بدلوي. پايله يي دا کېږي، چې د ملکي خدمتونو سېستم د عامه ادارې د سېستم د بيوروکراسۍ او بنسټ په توګه، په ښه ډول فعاليت نه کوي. په عملي برخې کې د پرتو مهمو ننګونو په ډله کې د واليانو کمزورې مشري هم تر سترګو کېږي، چې ډېری وختونه د وزارتونو د ولايتي څانګو يا ښاروالیو د کوچني مديريت له لارې جبرانېږي. تر څنګ يې د ولايتي شوراګانو د حساب ورکونې کمزورې چلنلارې هم موجودې دي. همداراز د ولسواليو، ښاروالیو او کليوالي ټاکل شويو شوراګانو نشتوالی هم دی، که څه هم اساسي قانون ورته ځای ورکړی. بلخوا د ولسواليو او کليو په کچه له سېکتورونو سره تړلې شوراګانې اړين قانوني ملاتړ او د پرمختيايي او د حکومتولی د چارو په اغېزناک ډول د تر سره کولو وړتيا نه لري. په حقيقت کې د سيمه ييزې حکومتولی د شته دوديزو کړنلارو په اړه د پوهاوي او منني نشتوالی د زړو جوړښتونو له پامه غورځولو او د نويو د را منځته کولو لپاره د پياوړې هڅې لامل کېږي. په پای کې، د معياري عامه ادارې او ځانګړې قرينوي پرمختيايي چلنلارې تر منځ مانا لرونکي انډول د را منځته کولو په اړه د ملي همغږۍ نشتوالی ستونزه زېږوونکی دی. واليان په اوسني موقف کې ولايتي چارو کې مانا لرونکې مشري نه کوي، ځکه چې د لوړې کچې متمرکز سېستم له کبله د عامه چوپړونو رسونه په بنسټيزه توګه په مرکز کې کېږي. دا چې والي د چوپړ رسوني د موخو په اړه پرېکړو کولو کې دخيل نه دی او په بنسټيزه توګه دا موخې په مرکز کې ټاکل کېږي، والي يي مالکيت او تر يوې اندازې د دغو موخو په تعقيبولو کې د مشرۍ رول نه لري او نه هم د وزارتونو له ولايتي څانګو سره حساب کولای شي. د سرچينو د دغه نشتوالي د جبران لپاره، والي ښايي د وزارتونو د ځينو ولايتي څانګو پر کوچني مديريت تمرکز وکړي او يا ښايي د تنخواو د ورکولو يا کوچنيو تدارکاتو لپاره واک وکاروي يا ترې ناوړه ګټه واخلي. لکه چې وويل شول، دا په امنيتي او عدلي سېکتورونو کې د صدق وړ نه دی، چې واليان پکې په زياته اندازه ښکېل دي يا پرې اغېز لري. په مخکې يادو شويو دلايلو، ولايتي شوراګانې په ولايتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې تر اوسه د څار مانا لرونکی رول نه لري. په قانون جوړونې کې ځنډ د دې لامل شوی، چې د ولایتي شوراګانو زوړ قانون تر اوسه پر خپل ځای پاتې شي، چې د یادې نیمګړتیا لامل ګرځي، ځکه چې په اوسني قاون کې د ولایتي شوراګانو دنده سلا مشورې ورکول او مرسته ده. د ولایتي شوراګانو د څار راتلونکی رول به په دې برخه کې وضاحت را منځته کړي، خو پلې کېدل به یې وخت ونیسي. یوه بله مهمه ننګونه له اساسي قانون سره سمي د کلیوالي او ولسوالیو شوراګانو له نشتوالي او له شته جوړښتونو نه د ګټې اخېستنې له ناتوانۍ سره تړاو لري. ولایتونو او د حکومتولۍ ټیټو کچو ته د واک د مانا لرونکي لېږد نشتوالي ته په کتو، د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پلان جوړونې ته د عامه پلان جوړونې او د سرچینو له ټاکنې سره تړاو ورکول ستونزمن کار دی، ځکه چې د بودیجې د جوړونې بهیر ډېر متمرکز دی. د ولسوالیو او ولایتونو له لارې مرکز ته د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو د پلانونو له رسونې سره سره ټولنیزه پلان جوړونه تر اوسه په مرکزي پلان جوړونې او بودیجې جوړونې کې نه منعکسېږي. د ټاکل شویو ښاروالانو او د ښاروالیو د شوراګانو نشتوالی او په ټوله کې ښاروالیو ته ناپامي نورې مهمې ننګونې دي. ښاروالۍ د عایداتو د راغونډولو او چوپړونو د رسولو پراخ توان لري، چې تر اوټیا ډېره کمه پانګونه پرې شوې ده. د دغه توان لامل دا دی چې ښاروالۍ د ښې عامه چوپړ رسونې او ولسواکي حکومتولۍ د یوه فرصت استازیتوب کوي. خلک د ښاروالۍ چوپړونو ته پام کوي، چې په ښاروالیو کې د دوی د پانګونې لامل ګرځي او یا ورسره لګښتونه شریکوي چې له لارې یې د ښاروالیو د عایداتو جوړونې وړتیا دوام کوي. همدا شان، د ښاروالیو چوپړونه لیدل کېدای شي، چې له لارې یې له ښکته-پورته خوا ته حساب ورکول او د چوپړونه ارزونه او د هغوی معیار یو څه اسانېږي. د ښاروالیو د وړتیا جوړونې پروګرامونو، چې په بنسټیزه توګه یې مالي ملاتړ د مرستندویانو لخوا کېږي، د وړتیاو د اصلي لوړونې او د عایداتو زېږوونکو وړتیاو د جوړونې پر ځای د دفتري سامان الاتو په مهیا کولو تمرکز کړی. هغه پروګرامونه چې د عایداتو جوړوونکو وړتیاو یا چوپړ رسونې پر معیار تمرکز کوي تر اوسه ډېر کم دي او یوازې څو ښارونو یا ښارګوټو پورې محدود دي. نو، د چوپړ رسونې او عایداتو د جوړونې لپاره د ښاروالیو پر وړتیا ریښتینی تمرکز تر اوسه پورې نه دی شوی. د ښاروالیو په چارو کې د والیانو کوچنی مدیریت او یا هم مداخله نورې ننګونې پیدا کوي، که څه هم له نورو ولایتي ادارې سره تړاو نه لري. دا هر څه په داسې حال کې دي، چې له دولته ښاروالیو ته د مالي واک د لېږد نشتوالی او د عامه ادارې د سمون په بهیر کې د ښاروالیو له پامه غورځول شوی ځای وضعیت نور هم پېچلی کوي. د ارزونو له مخې، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره سیمه ییزو بنسټونو او چارواکو ته د خپلو سیمه ییزو څانګو او د ډګري کارکوونکو په توګه ګوري، نه دا چې هغوی داسې واحدونه وبولي چې د چوپړ رسونې حق لري، چې دا کار ننګونې لا پسې سختوي.[1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۳-۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې

د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او وزارتونو تر منځ هم دنده ییز کړکیچ یا هم لږ تر لږه د رولونو تر منځ یې د وضاحت نشتوالی شته، چې د همکارۍ پر ځای د سیالۍ لامل ګرځي. د همکارۍ د رامنځته کولو هڅې، لکه د ولسوالیو د همکاریو شوراګانو پر چوکاټ باندې د ګډ کار له لارې (چې د سیمه ییزو اورګارنونو خپلواکې ادارې او د کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت پورې اړوند دی)، په تاسف سره تر اوسه یوازې د کاغذ پر مخ پاتې شوې او پلې شوې نه دي. وزارتونه د سیمه ییزو اورګانونو لخوا د مشرۍ د رول د لوبولو له کبله خپه دي، خو د سیمه ییزو اورګانونو اداره، سیمه ییزو حکومتولي د خپل کاري ډګر بولي او دا خپل مشروع رول ګڼي. د سیمه ییزو اورګانونو مقام، چې د یوه ولسمشریز فرمان له مخې رامنځته شوې، او د وزارتونو لخوا خپلو ولایتونو ته د مسولیت د لیږد نه غوښتل حالت لا پسې پېچلی کوي. ډېر پر دې باور دي چې د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د تګلارې د مشرتابه د یو څه بڼې په درلودو لکه څنګه چې د سمون د اجندا د معرفي کولو یا وړاندې کولو په رول کې په بنسټیزه توګه منعکسېږي، خو دوی ټینګار کوي چې دا رول څنګه د تګلارې له مالکیت سره توپیر لري، چې د سیمه ییزې حکومتولی د تګلارې په مورد کې، د افغانستان په حکومت او ور پورې تړلو ادارو پورې تړاو لري. که څه هم د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره به هڅه وکړي چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو دندې او فعالیتونه روښانه کړي، په ملي کچه د مسولیت له پراخ وضاحت او وېش پرته به دا هڅه په عملي توګه اغېزناکه نه وي. د مخکنۍ تګلارې د کرار او بالاخره نه پلي کېدونکي وضعیت نه زده شوي درسونه د دغه بهیر په اړه ګټور معلومات وړاندې کوي.[1]

دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې

د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ د برخوالۍ په اړه بحثونه شوي، خو دا روښانه نه ده، چې کوم چوپړونه باید د دولتي واحدونو له لارې ورسول شي، د کار کومې لیکې باید خصوصي سېکتور ته پرېښودل شي او حکومت په کومو ساحو کې د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ ملګرتیا یا برخوالي رامنځته کولای شي. د منل شوي پوهاوي نشتوالی او د دغو ګامونو د پلي کولو لپاره د لازمو شرایطو نه برابرۍ د همغږۍ د نشتوالي او د چوپړونو د تېر و ببر کېدو او یا هم د دولتي او خصوصي سېکتور د ملګرتیا د مفهوم یوازې تر مدني ټولنې پورې د را کمېدو لامل ګرځي، چې د ډېرو په باور تر هغو لوړپوړو بنارمېشتو نادولتي ټولنو پورې محدوده ده، چې مرستندویان یې مالي ملاتړ کوي. په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د مدني ټولنې د رول په اړه یو پیاوړی لیدلوری د عامه چوپړونو د رسوونکو په توګه، چې د دولت دنده ګڼل کېږي، د مدني ټولنې پر اوسني وضعیت نیوکه کوي، او ټینګار کوي، چې د دوی دنده باید له بشکته - پورته خوا ته د حساب ورکولو د پیاوړي کوونکو واحدونو په توګه وي. دا واقعیت چې مدني ټولنې او حکومتي اداري دواړه په چوپړ رسونې کې ونډه لري، دا دواړه سېکتورونه یو له بل سره ملګري کوي، خو په ګټوره توګه نه، او دا د کمزورۍ یا تر ټولو بده - د تش په نامه حساب ورکونې لامل ګرځي. په نورو مواردو کې، د عامه چوپړونو په رسونې کې ګډه بوختیا د سرچینو د تر

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه کولو لپاره مدني ټولنه د دولتي سېکتور سیاله کوي، چې له ښکته ـــ پورته حساب ورکونې په رول کې د مدني ټولنې د موخې حس ناپیلی نه پاتې کېږي او یو طرف نیسي. دا وضعیت د نړیوالې ټولنې لخوا د مرستندوی د رول په لوبولو نور هم سختېږي. همداراز له مدني ټولنې سره د خپلې اړیکې تعریفولو یا په اغېزناکه توګه د هغې د فعالیتونو تنظیمولو کې د حکومت ناتواني هم لا پسې ستونزمنوونکې ده. په دواړو حالاتو کې، که څه هم د مدني ټولنې سېکتور په سیمه ییزې حکومتولۍ کې بوخت دی، خو په یوې اغېزناکې لارې نه دی، چې په ټوله کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پر چارو د یوه مانا لرونکې اغېز ښندلو کې پاتې راځي. د دې لید په تایید، د نړیوالې مرستندویه اداري یوه بل استازي ومنله، چې ریښتینې مدني ټولنې په کلیوالو سیمو کې دي، چې د مهمو مرستندویانو له لاسرسي بهر دي. لوړپوړو ټولنو ته د مالي مرستو پرله پسې ورکړه د مدني ټولنو د رول په پیاوړتیا کې مرسته نه کوي، بلکې برعکس زیان ور رسوي.[1]

څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه

د نورو تر څنګ د داخلي سمون غوښتونکو ډلو د نشتوالي په ګډون له خنډونو سره سره، موږ داسې نښې هم شتون لري، که څه هم ټول شموله نه دي، اوس د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره توان او اراده دواړه شته. دا فرصت په بستیزه توګه د دې مسلې په اړه د ولسمشر غني د روښانه ژمنتیا او د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د هغه د رانه ژور لید پر بنسټ تکیه کوي او پرې پر مخ ځي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د مثبت اندۍ دویمه سرچینه د موخو اسانوالی دی، لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ په بیا ارزول شوې تګلارې کې یې یادونه شوې، چې د ۲۰۱۰ کال له اصلي تګلارې سره توپیر لري. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د درې پړاوي کړنلارې وړاندیز کوي، چې لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي ګامونه پکې شامل دي، چې هر پړاو پر ورمخکنې پړاو تکیه کوي او ګټه ترې اخلي، چې په پایله کې د تړاو او یووالي حس پیدا کوي. د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوي تګلاره څلور مهمې ساحې په نښه کوي: له وزارتونو نه اړوندو ولایتي څانګو ته د واک لېږد، د والیانو د مشرۍ د رول پیاوړتیا، د ولایتي شوراګانو د حساب ورکونې د رول پیاوړتیا او د ښاروالۍ د چوپړونو د ښه کېدو په موخه د عایداتو په تولید کې مرسته. ښاري کېدنه یو پیاوړی میلان دی او د ستنبدنې شونتیا یې نه لیدل کېږي. خلک له کلیوالي سیمو نه ښاري هغو ته په یون دي، چې د وګړو د میثاق ښاري برخه یې اړینه کړې، چې د ښاروالیو په ملاتړ کې مرستې ته ژمنه ده، په ځانګړې توګه په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د حساب ورکوونکو لوړپوړو چارواکو په توګه د ښاروالانو ټاکنې ته پر ټولو سربېره، د سیمه ییزې حکومتولۍ په اصلاح شوي تګلارې کې یوه پاخه ژورلید ته ځای ورکړل شوی، چې د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون باید له ژمنتیا سره، خو په ورو ورو پر مخ ولاړ شي، چې د سمونونو او شته فعال سېستم تر منځ د وخت په تېرېدو همکاري را منځته شي. دا چې اوسنۍ هڅې به په حقیقت کې په عملي ډګر کې بدلونونه را منځته کړي، په اړه یې د مثبت اندۍ دلایل شته. د افغانستان مرکزي دولت د سیمه ییزې حکومتولۍ پیاوړي کولو ته ژمن دی او دا څواکمنه سیاسي اراده به له کاغذه عمل ته د افغان حکومتولۍ په لېږد کې د مرستې لپاره اړینه وي. د

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیلي بله نښه د سیمه ییز استازیتوب ښه شوی پوهاوی دی، چې د ولایتي شوراګانو د قانون په اړه د بحث پر مهال د دغو شوراګانو لپاره د څار د رول په اړه د خلکو د ملاتړ په څرګنداوي کې لیدل شوی دی. که څه هم په سیمه ییزه کچه د رسمي او نارسمي حکومتولۍ تر منځ پرله پسې او ډېری وختونه منفي سیالي شته، چې له همهال نښتون سره مله ده، خو په ځایي کچه خلک د نارسمي حکومتولۍ پر مېکانېزمونو، لکه ملکانو، میرابانو، او د قومي مشرانو پر شوراګانو، او په ځینو مواردو کې پر درې پوړیزې شورا جوښت، چې له ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو، کلستر د کچې پرمختیایي شوراګانو او د ولسوالیو پرمختیایي شوراګانو نه جوړ دی، باندې باور کول روان ساتي.
یو مشهور استدلال دا دی، چې افغانستان که له یوې خوا د خپلو نومهالو بنسټونو پر باوري کولو کار کوي، دا هېواد باید د حکومتولۍ شته نارسمي مېکانېزمونه هم د ښکته څخه پورته خوا ته حساب ورکوني او په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د یوازنۍ باوري وسیلې په توګه پیاوړي کړي. د ولسوالیو شوراګانو د بشپړو ټاکنو تر سره کول د سرچینو له جدي محدودیت سره مخامخ چاره ده او همداراز د ولسوالیو د بې ټیکاوه کولو ګواښ هم لري. پر ځای یې د ولسوالیو د همغږۍ شورا غوره کول به، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د کلیو پراختیا او بیا رغوني وزارت لخوا په ګډه پر مخ بېول شوې، د اساسي قانون هغه حکم پر ځای نه کړي، چې له مخې یې د ولسوالیو شوراګانې باید په رایو ټاکل شوې وي. د سرچینو له پلوه به تر ټولو مناسب او عملي غوراوی دا وي، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پر بنسټ تر سره شي، چې له لارې به یې ټولنیزې پرمختیایي شوراګانې د ولسوالیو شوراګانو ته استازي استوي. دا غوراوی نه یوازې د اساسي قانون د احکامو اړتیا او د دغه قانون د پلي کولو په اړه د ولسمشر ژمنتیا پر ځای کوي، بلکې له شته جوړښتونو هم ګټه اخلي (د کلي په کچه)، چې په تېرو ۱۳ کلونو کې یې د نړیوالو مرستندویه پیسو درنه اندازه جذب کړې او پر یوې شتمنۍ بدله شوې ده.[1]
په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکی د هغو ژمنو په اړه د دولتي بنسټونو په ارادې پوره تړاو لري، چې په ځانګړې توګه یې د اساسي قانون په څېر سندونو کې یادونه شوې ده. په ټوله کې د افغان حکومتولۍ او په ځانګړې توګه د سیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو لویه ستونزه د پوهاوي د کموالي، د سرچینو په جذبولو کې د وړتیا نشتوالي او یا هم د ننګونو او فرصتونو په یادولو کې نه ده. تر ټولو مهمه ننګونه چې پر ځای پاتې ده دا ده، چې له کابله ها خوا د حکومتولۍ هر پوړ ته د لومړیتوب په توګه وکتل شي او همداراز دا انګېرنه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ ټولې خواوې په همهاله توګه په لنډ وخت کې ښې کېدای شي او باید دا کار وشي " د ځان بسیاینې د ریښتیاینې" په نامه لسیزې کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د شته امکاناتو او فرصتونو په کارولو د پرله پسې، عملي، پایښت لرونکې او ټول شموله سیمه ییزې حکومتولۍ سمون ته د لومړیتوب ورکولو وړتیا او پرې د ټینګار اراده ډېر مهم دي.
په افغانستان کې حکومتولي له بې شمېره ننګونو سره مخامخ ده، چې د ډېریو بدلون د افغان حکومت، خصوصي سېکتور او مدني ټولنو له وسه بهر دی. په دوی کې د ترهګرۍ په ګواښ پورې تړلی امنیتي کړکېچ، د کوکنارو کر چې د نشه یي توکیو صنعت په پیاوړتیا کې ونډه لري او پلوان پالنې

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۵-۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شبکې او اداري فساد چې له سیمه ییزو قوتونو سره پیاوړي تړاوونه لري، شامل دي. د دغو ننګونو پر وړاندې د سیمه ییزو او نړیوالو ټلوالو جوړېدو ته اړتیا ده او کورنۍ او بهرنۍ ژمنتیا او هوډ ته اړتیا لري. خو داسې ساحې هم شته، چې په افغانستان کې بېلابېل اړوندان پکې مرکزي رول لوبولای شي.

پینځلسم مبحث ـ د ستراتېژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول

لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې په مخکیني متن کې لیکل شوي، حکومتي برخوال باید لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي پروګرامونه په نظر کې ونیسي او کار پرې وکړي. د سمون له دغه بهیره د تېرېدو پر مهال به د افغانستان لپاره د ژمنو کول او په پرله پسې توګه د هغوی تعقیب یوه مهمه چاره وي.

اوسمهال د ولسمشر اشرف غني هغه ژمنتیا چې په وینا یې اساسي قانون به پلی کوي، همدغسې یو مهم ګام دی. خو د دې ژمنې پلي کول باید یوازې له یوه لوري پر ولسمشر غني پورې و نه تړل شي. د دې پر ځای باید دا د همغږۍ او پر یوه بل د تکیه کولو داسې یو تړاو رامنځته کړي، چې د ده ژورلید له عملي وسیلو، لارو چارو او وضعیت سره ونښلوي او دغه لید د عملي، ګټورو او ټول شموله لنډمهالو، منځنمهالو او اوږدمهالو پروګرامونو له لارې پلی کړي، چې د افغانستان پر شته واقعیتونو ولاړ وي.

شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول

د موجوده عمومي انګېرنې برخلاف، وزارتونه له اړوندو ولایتي او د ولسوالیو له څانګو سره په سیمه ییزې حکومتولۍ او د عامه چوپړونو په رسونې کې مهمه ونډه لري. له همدې امله، د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون اړوندو ولایتي او د ولسوالیو څانګو ته د وزارتونو لخوا د مسولیتونو او مالي واک د لېږد په ارادې او ظرفیت پورې اړه لري. د والیانو او ولسوالانو لخوا د مشرۍ د کولو او د ولایتي شوراګانو لخوا د ښار د کولو لپاره له وزارتونو د ځینو مسولیتونو او واکونو لېږد سیمه ییزې کچې ته اړین دی. له همدې امله هغه بنسټونه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره باید پرې تمرکز وشي، تر ډېره د والیانو او ولسوالانو دفترونه، ولایتي شوراګانې او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره نه دي، بلکې پخپله وزارتونو ته باید ډېر پام وشي. بیا هم د عامه انګېرنې خلاف، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو او ولسوالانو له دفترونو، ولایتي شوراګانو او ښاروالیو سره د مرستې او د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو پرېکړو په اړه د ملي همغږۍ د رامنځته کولو په چوپړ کې ونډه لري. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې په اړه د قانون جوړونې، تګلارې جوړونې او پلي کولو په بهیر کې د یوې دارالانشا په توګه کار کوي، چې د دغو تګلارو او قوانینو اصلي مالکیت بیا هم له اړوندو وزارتونو، د هغوی له ولایتي او د ولسوالیو له څانګو، د والیانو او ولسوالانو له دفترونو، ولایتي شوراګانو او ښاروالیو سره پاتې کېږي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو مفاهیمو په اړه په افغانستان کې د کره پوهې د بنسټ په جوړولو کې همدغه اصل د مدني ټولنې، اکاډمیکو ادارو، څېړنیزو بنسټونو او خصوصي سېکتور په برخه کې هم صدق کوي. همداراز د رضاکارو اړوندو ډلو، لکه د والیانو او ولسوالانو، ښاروالانو او ولایتي شوراګانو د همغږۍ ټولنې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال ګډون لپاره د یوه مناسب او پایښت لرونکي چاپېریال رامنځته کول هم د دوی په دندو کې راځي. د سیمه ییزو اورګانونو راتلونکي اصلاح شوې تګلاره باید د سیمه ییزې حکومتولۍ د برخوالو تر منځ دا همغږي منعکسه کړي او د وزارتونو د سیمه ییزو څانګو د هغو دندو، مسولیتونو، بهیرونو او چوپړونو د روښانه کولو له لارې، چې باید په سیمه ییزه کچه یې تر سره کړي، له وزارتونو سره ځان عیار کړي.

که څه هم افغانستان اوسمهال تر ډېره کلیوالي ټولنه لري، د افغان وګړو یوه د پام وړ برخه یا وار له مخه په ښارونو کې مېشته شوې او یا به هم په راتلونکي کې دا کار وکړي. ښاري کېدل یو نه ستنېدونکی بهیر دی او د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره یوه ننګونه ده، لامل یې تر ډېره د وړتیاو او سرچینو نشتوالی، اداري فساد، محدوده روڼتیا، او جنسیتي نابرابري ده. خو د دې ننګونې تر څنګ د ښاروالیو د بنسټ د وړتیا او چارو په بڼه یو فرصت هم موجود دی. د افغان وګړو د یوې لویې برخې لپاره ښاروالۍ د دولت د استازو په توګه له وګړو سره د اړیکي لومړی ټکی دی، چې له لارې یې د دوی کارونه ښکاري او په مټ یې ډېره اندازه عامه تړاو پیدا کېږي.[1]

د ښاروالیو دا ماموریت چې په ښاري حکومتولۍ کې د لاسنیوي اصل د ریښتیاینې لپاره سیمه ییز عایدات او وړتیاوې باید لوړې کړي، دوی ته د داسې بنسټونو حیثیت ورکوي، چې د عامه چوپړونو په رسونې کې یې ځای څوک نه شي نیولای. د عایداتو د ټولونې او چوپړ رسونې دغه لوی توان ته باید د لوړتیاو د لوړولو او د سرچینو د کره پانګونې له پلوه زیات پام وشي.

اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړې کول، د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ

معلوماتو ته له لاسرسي او له ښکته څخه پورته خوا ته له حساب ورکونې پرته ښه حکومتولي منځته نه شي راتلای. ولایتي شوراګانې او په نژدې راتلونکي کې ټاکل کېدونکي د ولسوالیو شوراګانې د ښې حکومتولۍ د دې ځانګړنې استازیتوب کوي. پر ولایتي چارو د ولایتي شورا ګانو د څار حق د خلکو ټاکل شوي استازي د خپل قانوني ماموریت په بشپړونې کې توانمنوي.

اتلسم مبحث ـ د ولسوالۍ او کلي استازیتوب

لکه وړاندې چې وویل شول، د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ سمون یو څه تناقض لري. له یوه پلوه اوس په کابل کې د کورنیو او بهرنیو تکنوکراتانو او سیاستوالو ډېر پام په ملي کچه د والیانو ، ولسوالانو، او د ولایتي شورا د غړو او ښاروالانو ټاکلو ته اوښتی. له بله پلوه دا ډېره جوته ده چې په ملي کچه په حکومتولۍ کې په معنی داره توګه سمونونه د کلي او ولسوالۍ له معقول او هر اړخیز استازیتوب پرته نه شي رامنځته کیدای. سره له دې چې په سیمه ییزه کچه د حکومتولۍ سمون ډېر ارزښت لري خو بیا هم د اوږدې مودې لپاره د تکنوکراتانو له خوا د سمونونو له پاره په جوړه شوې اجندا کې له پام غورځول شوی و. په وروستیو کې چې د ولسمشر له خوا د اساسي قانون له حکم سره سم په سیمه ییزه کچه د ټاکنو ژمنه شوې، نو د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ د سمون موضوع

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو ځل بيا راپورته شوې ده. د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ سمون ته بيرنۍ اړتيا له هغه ترونه سرچينه اخلي چې د ګډ حکومت د رامنځته کولو لپاره د ولسمشر اشرف غني او اجرايي رئيس عبد الله عبد الله ترمنځ شوی دی. په دغه تړون کې ويل شوي چې د اساسي قانون په لويه جرګه کې به د افغانستان د سياسي نظام پر بدلون بحث او خبرې کيږي. که څه هم دا يواځې په هغه صورت کې چې د ولسواليو شورا ګاني د اساسي قانون د حکم له مخې جوړې شي او استازي به يې په لويه جرګه کې برخه واخلي. لکه چې مخکې وويل شول د ولسواليو د شوراګانو د رامنځته کولو لپاره بيلابيلې لارې شته، ځينې يې د کلي په کچه د اوسني جوړښت پر بنسټ دي چې د شورا ټولنيز ارزښت او مقام په کې په اصلي بڼه ساتل کيږي. ځينې نورې لارې چارې بيا داسې دي چې د شورا په اوسني جوړښت کې لږ يا ډير بدلون راولي لکه د ولسوالۍ په کچه د همغږۍ شورا رامنځته کول. خو ځينې نورې لارې چارې لکه د آزادو ټاکنو له لارې د کلي او يا ولسوالۍ د شورا ټاکل، بيا په اساسي توګه په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ څرنګوالی بدلوي او شورا ته د مدني ټولنې د يوه ارګان حيثيت ورکوي چې پر پرمختيايي چارو به تمرکز کوي. د حل هره لاره چې غوره کيږي غوره دې شي خو نور د کلي په کچه د حکومتولۍ سمون له پامه نه شي غورځول کيدای. په کليواله کچه د حکومتولۍ په اړه پريکړه دومره ساده خبره نه ده ، ځکه په دې سره د کليوالو سيمو د اوسيدونکو ژوند مستقيما اغيزمنيږي او بالاخره په دې اړه پريکړه د افغانستان د اکثرو اوسيدونکو پر ژوند اغيز کوي.[1]

نولسم مبحث ـ د پرمختيايي شورا جوړښت

لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظيم

کله چې موږ شورا يادوو نو مطلب هغه پرمختيايي شوراګانې دي چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا رامنځته شوي دي. د دغه جوړښت اصلي هسته سيمه ييزې پرمختيايي شوراګانې دي چې په لومړي ځل په ۲۰۰۳ کال کې د ملي پيوستون پروګرام له خوا جوړې شوې. ملي پيوستون پروګرام په درې فيزونو کې پلي شو او په ۲۰۰۹ ـ ۱۰ کال کې يې لمن ټول هيواد ته خوره شوه. سيمه ييزې پرمختيايي شوراګانې د هغو ټولنو استازيتوب کوي چې له ۲۵ تر ۳۰۰ پورې کورنۍ په کې ژوند کوي. د سيمه ييزه پرمختيايي شورا غړي د پټو رايو له لارې ټاکل کيږي چې د دغې ټولنې ټول ښځينه او نارينه وګړي په کې برخه اخلي. د ولسمشرۍ ، ولسي جرګې او د ولايتي شوراګانو د ټاکنې په يوه ورځ ترسره کيږي خو د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو ټاکنې په اوږده موده کې په جلا ډول د ټولنې په همغږۍ کولو تر سره کيږي. دغه ټول بهير د نا دولتي مؤسسو له خوا پر مخ بيول کيږي چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا ورته د ملي پيوستون پروګرام د عملي کولو چاره په ولسواليو کې سپارل کيږي. دا چې د ټولنې وګړې په دومره پراخه کچه په دې بهير کې برخه لري نو د سيمه ييزې پرمختيايي شوراګانو ټاکنې په يوه ورځ په يوه ولسوالۍ کې نه بلکې په پرله پسې توګه ترسره کيږي. د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو اصلي دنده په خپلو سيمو کې د لومړيتوبونو ټاکل، څارنه او د پرمختيايي پروژو د يوې برخې پلي کول دي. په لومړيو کې په پام کې و چې سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو ځينې نور هدفونه هم تعقيب کړي لکه دا چې د " سيمه ييزه حکومتولۍ او د سياسي

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولنيز پرمختګ فعال بنسټ " په توګه رول ولوبوي. د پرمختيايي چارو ترڅنګ سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانې شخړې هم هواروي ، حشرونه هم تنظيموي او په نور ځايونو کې د خپلې ټولنې استازيتوب هم کوي. لږ تر لږه د افغانستان په شمال ختيځ کې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۱۵ پورې موده کې سيمه پرمختيايي شوراګانې په سيمه ييزه کچه د حکومتولی د يوه بنسټ په توګه فعاليت کړی، له ۲۰۱۱ کال راهيسې په ځانګړې توګه د شورا د مشر ارزښت زيات شوی. د شورا د مشر د ارزښت له لوړيدو سره هم مهال په کليو کې د مشرانو او واکدارانو د اساسي بديل د ارزښت په اړه پوهاوی هم زيات شو. دا ډول يو ملاتړ بې جنجاله نه و، ځينې حکومتي او نړيوال چارواکي پر دې نظر دي، چې ټولنيزې پرمختيايي شوراګانې تر ډېره د مرستندويانو په ملاتړ چلېدونکي بنسټونه دي، چې پر پرمختيايي چارو تمرکز کوي، خو د حکومتولی اغېزناک او مثبت فعاليت نه لري. د سيمه ييزې پرمختيايی شورا پر بنسټ له ۲۰۰۷ کال راهيسې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت د بنسټونو د رامنځته کولو په برخه کې دوه نور نوښتونه هم کړي دي. په سيمه ييزه کچه د پرمختيا ملي پروګرام، په اډانه کې سيمه ييزه شوراګانې د جغرافيوی موقعيت پر اساس د ؛ کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو په اډانه کې سره يو ځای کړل شوې چې د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو غړي په کې شامل دي. د کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو بيا په خپل وار د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ته خپل استازي استوي، چېرته چې د کلستر په کچه د ولسوالۍ د ټولو پرمختيايي شوراګانو استازي سره يو ځای کيږي. د کلستر پرمختيايی شوراګانو او د ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو دندې يو شان دي خو دلته دغه دندې په لوړه کچه پر مخ وړل کيږي. دوی لومړيتوبونه ټاکي، ملاتړ جلبوي ، د پرمختيايي پروژو ته زمينه برابروي، حشرونه تنظيموي، د پروژو حفظ او مراقبت کوي، شخړې هواروي او په دولت کې د خپلې ټولنې د ګټو استازيتوب کوي. په دې ډول شورا هغه يواځينې بنسټ دی چې په سيمه ييزه کچه ټاکل شوی ، او په يوه مرکزي دولت کې په نوبتي ډول د حکومتولۍ يو بنسټ دی. له مرکزي دولت سره د ارتباط لويه لاره له همدې شورا تيريږي. د شورا په درې پوړونو کې تر ټولو ټيټ پوړ يعني سيمه ييزه پرمختيايي شورا تر ټولو ښه د يوه بنسټ ښه غوره کړې او په سمه توګه دندې ترسره کوي ، له دې وروسته چې تر دې يې په کمه اندازه د يوه بنسټ ښه غوره کړې هغه د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ده. په وروستيو کلونو کې دغو دواړو بنسټونو له ملي او نړيوالو ارګانونو د پام وړ مالي امکانات او د ظرفيت لوړولو لپاره ملاتړ تر لاسه کړی دی. د شورا په اډانه کې د کلستر په کچه پرمختيايي شورا تر ټولو په لږه اندازه د يوه بنسټ ښه غوره کړې، او آن په ځينو ولسواليو کې نشته ، وروستۍ مهمه تبصره د شورا د قانوني حيثيت په اړه ده. سيمه ييزې پرمختيايي او د ولسوالۍ پرمختيايي شوراګانې د سيمه ييزې حکومتولۍ رسمي بنسټونه دي، خو دغه شوراګانې د حکومت يوه برخه نه دي. غه شوراګانې رسمي ځکه دي چې دندې او جوړښت يې په فرمانونو او د پاليسيو په اسنادو کې ذکر شوی؛ د سيمه ييزه پرمختيايی شوراګانو لپاره د ولسمشر فرمان چې ۲۰۰۶ کال کې لاسليک شو او د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت مقررات، او د ولسواليو پرمختيايي شوراګانو لپاره د سيمه ييزې پرمختيا ملي پروګرام چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروګرام په مرسته پلي کيږي. خو د سيمه ييزه پرمختيايي او ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو برخلاف د کلستر پرمختيايي شورا ګانې دغه ډول يو رسمي اساس نه لري. د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له اړخه خو ويل کيږي چې دغه شوراګانې يواځې د ولسوالۍ پرمختيايي شورا د ټاکنو د اسانه کولو لپاره رامنځته شوي. په ډيرو سيمو کې که څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د کلستر پرمختیایي شورا ګانې د ولسوالۍ پرمختیایي شورا له ټاکنو وروسته فعالیت کوي او آن ځینې نا دولتي مؤسسې يې ملاتړ هم کوي، دا چې دغه شوراګانې د حکومتولۍ دنده او د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو پر سر د یو پرمختیایی ارګان ماهیت لري خو د ولسوالۍ شورا څخه په درجه کې ټیټې دي ، نو کیدای شي چې دغه شوراګانې غیر رسمي بنسټونه وبلل شي. که څه هم د سیمه ییزه پرمختیایي او ولسوالۍ د پرمختیایي شوراګانو قانون ډیر پیچلی دی ، البته دې ته په پام سره چې د کلي او ولسوالۍ په اړه اساسي قانون صراحت نه لري خو دغه دواړه شوراګانې کولی شي چې خپلې دندې ترسره کړي. د سیمه ییزه ارګانونو د خپلواکې اداري، د سیمه ییزه حکومتولۍ په پالیسۍ کې راغلي دي چې: سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې هغو خلکو ته ځواب ورکوونکي دي چې د دغو شوراګانو غړي یې ټاکلي دي. سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې دغه راز د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت ته چې دوی ته مالي بودجه ورکوي ، ځواب ورکوونکي دي. سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانې به د کلیوالو شوراګانو د راتلونکې د رول تر سره کولو پرمهال خلکو ته ځواب ورکوونکي وي. د ولسوالۍ پرمختیایي شوراګانې به خپل اوسنی رول او مسؤلیتونه ترسره کوي. [1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲۱-۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم فصل

د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې

د ۲۰۰۱ م کال په وروستيو کې د طالبانو د رژيم له نسکورېدو وروسته په افغانستان کې نوي سياسي نظام د پلان او بوديجې جوړولو په ګډون د حکومتولۍ د يو شمېر فعاليتونو سمون ته لاره هواره کړه. خو په پيل کې د دغه بهير پام د مرکزي حکومت پر پياوړي کولو او پر دې راغونډ و چې د پلان او عامه مالي چارو مديريت بهيرونه بايد د مرکزي حکومت له خوا کنټرول شي. د حکومتي ادارو پاشل کېدو او د کابل او ولايتونو تر منځ کمزورو اداري اړيکو ښــايي حکومت لا نور هڅولی وي چې د مرکزي حکومت د واک غځولو او د پياوړو ځايي لوبغاړو يا چارواکو د قدرت کمولو پخاطر د حکومتولۍ بهيرونه له اندازې ډېر مرکزي کړي. خو دغه ډول تګلارې ناوړې پايلې هم درلودې. دې تګلارې په اغېزناکه ډول د ځايي لومړيتوبونو په ګوته کولو او تمويلولو، د ځايي وړتيا لوړولو، او د پلان او بوديجې جوړولو بهيرونو کې د ځايي چارواکو د ګډون مخه نيولې ده. واقعاً، په افغانستان کې د مرکزي او سيمه ييز کنټرول تر منځ انډول ساتل يوه ننګونه ده، او يو داسې حالت دی چې په نورو نازکو قرينو(افغانستان ته ورته تاريخ لرونکو هېوادونو) کې هم ليدل شوی دی. په عمومي ډول د عامه مالي چارو د مديريت په ډګر کې او په ځانګړې ډول د بوديجې جوړولو په برخه کې د مهمو لاسته راوړنو سربېره، د يوه واضحه سيمه ييزې حکومتولۍ چوکاټ د نشتوالي له کبله، د لومړيتوبونو په ګوته کولو او د سرچينو د وېشلو پر وړاندې يو شمېر ناڅرګند او نامالوم حالتونه موجود دي. په مشخص ډول، د مرکزي حکومت له خوا له اندازې ډېر کنټرول، پاشلې اداري مسـوليتونه، محدوده وړتيا او د ځواب ورکونې کمی عمده ننګونې دي، چې دغه ننګونې د درې اړخيزه لېږد (اقتصـادي، سياسـي او امنيتي) اقتصـادي اغېز لا سختې کړې دي، په ځانګړې ډول له (۲۰۱۴م) کال راهيسې چې بهرنۍ مرستې په چټک ډول کمې شـوې او د حکومتي ادارو سـمون ته هم پام کم شـوی دی. د دغه لېږد د منفي اغېزو کمولو او د حکومت د محدودو سرچينو په اغېزناکه ډول وېشلو پخاطر بايد د پلان او بوديجې جوړولو سيستم کې سمونونه راوړل شـي چې د ځايي خلکو غوښـتنو او مهمو اړتياو ته د پام او توجه له لارې حکومت خلکو ته نږدې شي. [1]

د افغان حکومت د پلان او بوديجې جوړولو بهيرونه، د ښــاروالیو په اســتثنا چې محدود واک لري، خورا مرکزي دي. حکومتي اداري په مرکزي، ولايتي او د ولسـواليو په کچه شـتون لري خو له دوی په ډېر کمزوري ډول کار اخيستل کېږي چې له کبله يې د سرچينو اغېزناکه وېش او د خدمتونو وړاندې کولو بهير لا سـتونزمن کېږي. په عمومي ډول پروژې د مرسـتندويه اوغير حکومتي ادارو له بوديجو يا نورو لارو تمويلېږي، خو ډېر يې حکومتي سيسـتمونه او بهيرونه له پامه غورځوي، چې له کبله يې، که څه هم پروژې په چټک ډول تطبيقېږي خو د دغو پروژو او ادارو دوام او موثريت په ناوړه ډول اغېزمنېږي. له بوديجې بهير مرسـتې او په لوړه کچه مرکزي کنټرول د خدمتونو وړاندې کولو، د پروګرامونو تطبيق او څار او د ادارو ځواب ورکونې لپاره ناوړه پايلې لري. په ۲۰۰۱ م کال کې د بن

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړون او په ۲۰۰۴ م کال کې د افغانستان د اساسي قانون له تصویبېدو وروسته، مختلفو لوبغاړو د اساسي قانون پر بنسټ د حکومت د ځینو فعالیتونو د غیر مرکزي کېدو په اړه بحثونه کړي، که څه هم په دې تړاو تر اوسه کوم مهم پرمختګ نه دی شوی. خو په دې وروستیو کې د ملي یووالي حکومت له جوړېدو او د لېږد اغېزو داسې حالت رامنځته کړی چې دغو مسایلو ته باید بیا کتنه وشي او د نورو مسایلو تر څنګ، باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیر مرکزي شي.

د ولسمشر اشرف غني ژمنه چې د مرکزي حکومت د بودیجې ۴۰ سلنه به ولایتو ته ورکوي، دې اړتیا ته اشاره کوي چې ځینې واکونه باید د حکومت ولایتي ادارو ته وسپارل شي او سیمه ییزې ادارې باید پیاوړې شي چې په اغېزناکه ډول خپله بودیجه پلان او مصرف کړای شي. د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غیرمرکزي کول ننګونکی کار ښکاري، که څه هم دا سیمه ییزو ادارو ته د بشپړ واک ورکولو د خورا ډېر لېواله او توندې تګلارې په پرتله ډېره واقعي او حقیقي تګلاره ده. ځکه نو یوې اوږدمهالې تګلارې ته اړتیا ده چې په کې سیمه ییز چوکاټ په واضحه ډول تشریح شي، حکومتي فعالیتونه له مرکزه ولایتو ته ولېږدول شي، د وړتیا لوړولو یو هر اړخیز پروګرام پلی شي، او د ځواب ورکونې بهیر پیاوړی شي. د دغه ډول ستونزو د حل په موخه، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي (PBP)او د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو پر غیرمرکزي کولو ټینګار کوي. خو په (PBP) کې د حکومتي ادارو مسولیتونه په ښه ډول څرګند نه دي، او د پالیسی مسیر او د پلي کولو پلان هم واضحه نه دی او پر نورو داسې پالیسیو او قوانینو ولاړ دی چې د مختلفو وزارتونو او ادارو له خوا باید جوړ شي. لومړنۍ ارزونې ښیي چې د سیمه ییزې حکومتولی راتلونکې پالیسي هم ښایي ورته ستونزې ولري. د خدمتونو په ښه ډول وړاندې کولو لپاره، افغانستان باید د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه غیرمرکزي کړي. دا چې په دغو بهیرونو کې د اجرایوي او تقنیني څانګو په ګډون ګڼې بېلا بېلې غاړې ښکېلې دي او دغه راز د حکومت محدودې وړتیا ته په کتو، په پړاویز او عمودي ډول د بودیجې د غیرمرکزي کولو بهیر ملاتړ لپاره باید سمونونه په تدریجي ډول پلي شي، او که د ځواب ورکونې مناسب میکانیزم شتون ولري نو په افقي ډول د بودیجې غیرمرکزي کول باید یوازې یوه اوږدمهاله غوراوی وګڼل شي. له دې سره، حکومت باید کابل او ولایتو کې د وزارتونو او ریاستونو مختلفې دندې او دغه راز د پلان او بودیجې لپاره د همغږۍ میکانیزم په واضح ډول تشریح کړي. حکومت باید د ولایتي ادارو وړتیا هم لوړه کړي. د اداري فساد او سرچینو د ضایع کېدو مخنیوي لپاره باید د سیمه ییزې ځواب ورکونې میکانیزمونه پیاوړي شي. اغېزناکه پلان او بودیجه جوړول د خدمتونو وړاندې کولو او پراختیا لپاره اړین دي، ځکه دغه بهیرونه دا وړتیا لري چې د افغانستان د راتلونکې او د حکومت د مشروعیت برخلیک وټاکي[1].

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر

سیمه ییزو ادارو ته د لا ډېرو مسولیتونو او بودیجوي سرچنیو د ورکولو له لارې، په ځایي کچه د خدمتونو غوره والي پخاطر د افغانستان وروستۍ پالیسېو څه دپاسه یوه لسیزه مخکې پیل شوې دي. په دغه موده کې، د سیمه ییزو ادارو د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غوره والي هڅو سربېره، شته سیستم لا هم د مرکزي حکومت او سیمه ییزو ادارو تر منځ، چې ډېری عامه خدمتونه هلته وړاندې کېږي، پیاوړې مالي اړیکې نه دي رامنځته کړي. د اوسني سیستم او د افغانستان د ولایتي پلان او بودیجې جوړلو پالیسیو د نیمګړتیاوو په اړه د پوهاوي لپاره، مهمه ده چې دغه ستونزې د سیمه ییزې حکومتولۍ او غیرمرکزي کولو بهیر په پراخ چوکاټ کې ووینو. څکه نو د لیکنې دا برخه حکومتولي، سیمه ییزه حکومتولي او غیرمرکزي کولو بهیر تشریح کوي چې په ملي او سیمه ییزو کچو د حکومتولۍ، پلان او بودیجې جوړولو تر منځ اړیکه وپېژندل شي.

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې

له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د ثبات، بیا رغونې او د خدمتونو وړاندې کولو ترمنځ انډول ساتل ستونزمن کار دی. واقعاً، د سیمه ییزې حکومتولۍ په سمون کې یوه مهمه ننګونه دا ده چې د ملي امنیت او قانون حاکمیت تر منځ انډول وساتل شي، چې په ځایي کچه د مرکزي حکومت پیاوړی حضور او په اغېزناکه ډول د ګټو او خدمتونو وړاندې کولو ته ضرورت لري، او دا ښایي د غیرمرکزي کولو یوه ډول ته اړتیا ولري. امنیت مهم دی، څکه که دولت اړ وي چې د مرکزي حکومت د مالي سرچینو لویه برخه پر امنیتي سکتور ولګوي نو د ټیټو کچو ادارو ته به د واک او مالي چارو لېږد بهیر محدود وي. لـه جګړو وتلي او کمزوري هېوادونـه عموما هڅه کوي خپلې ادارې په تدریجي ډول غیرمرکزي کړي.

تجربه ښیي چې د غیرمرکزي کولو اغېزناکه ستراتېژیانې له مرکزه د واکونو له اخیستلو پیلېږي او ورو ورو سیمه ییزو ادارو ته پر لېږد خلاصېږي. دا له نورو نظرونو سره سمون لري او لومړۍ ارزونه یا مشاهده لا نوره واضحه کوي چې په جنګ ځپلو هېوادونو کې د ځایي حکومت سمونونه په احتیاط پلي کېږي. له مرکزه د واکونو اخیستل، د منځني حل په توګه، ځایي ادارو ته د واک د لېږد په پرتله له سیاسي پلوه په پرتلیز ډول ډېر مناسب غوراوی ښکاري، څکه په دغه بهیر کې ګنې غاړې چې مختلفې ګټې، لېوالتیا او اندېښنې لري ښکېلې وي. د غیرمرکزي سیمه ییزې حکومتولۍ سیستمونو لپاره مالي غیرمرکزیت یا خپلواکي مهمه ده. د واحدو حکومتونو په لومړنیو پړاوونو کې له مرکزي حکومته سیمه ییزو ادارو ته د مالي چارو لېږد هېڅ نه تر سترګو کېږي، په دې معنا چې له جګړې وروسته په لومړنۍ موده کې سیمه ییزه حکومتولي او د حکومت دننه ادارو کې د مالي چارو مدیریت هغه څه نه دي چې تر ډېره پرې پام وشي بلکې په دغه ډول مسئلو په وروسته مرحلو کې غور کېږي. هغو هېوادونو په پراخه ډول د مالي چارو د واک لېږد بهیر خپل کړی چې د غیرمرکزي کولو له ښلا ښېلو ډولونو یې ګټه اخیستې. ان د (ښېګ ښنګ ښنې) غیرمرکزي کولو پالیسیانې، لکه اندونیزیا چې خپلې کړې، یو ډول مالي لېږد په نظر کې نیسي. سیمه ییزو او د حکومتي ادارو تر منځ د مالي چارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمونونه سیاسي بنه لري او ملي اجماع، سیاسي مشرۍ او منځدریځې ته اړتیا لري. دا یوه مهمه مسئله ده او یوازې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو ته محدوده نه ده.[1]

د سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټونو جوړول او د مالي چارو د جوړښت انتخاب د (بدلون) په معنا دی، چې په کې ګڼې اداري او مختلف لوبغاړي ښکېل او له دغه بدلونه اغېزمنېږي. لاندې بحث پر ځو موضوع ګانو راغونډ دی چې افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر په تړاو د سمون هڅو لپاره مهمې بریښي. ملي اجماع او مشري مهمې دي. د حکومت له مرکزي سیستمه د یوه نسبتا غیرمرکزي سیستم په لور تګ ښایي د وګړو، سیاستوالو او مختلفو ډلو ترمنځ د هېواد د یووالي په تړاو بحثونه راوپاروي. د سیمه ییزو سمونونو بریالیتوب لپاره د ځایي حکومتولۍ اړونده وزارت (د مثال په ډول د افغانستان ځايي حکومتولۍ خپلواکه اداره ، د مالیې وزارت) کافي نه دي. حکومت د وزارتونو، ریاستونو او ادارو ټولګه ده چې هر یو یې له بېلا بېلو وظیفوي، سیاسي او اداري فشارونو سره مخامخ دي. غیرمرکزي کولو بهیر ښایي د سرچینو د وېش په برخه کې د دوی د چارواکو لپاره ستونزمن وي، چې ښایي د اداري رقابتونو او د بدلون پر وړاندې د مقاومت لامل شي. د سمون بهیر پر مهال د بیوروکراتانو ترمنځ د همکارۍ او ګډ کار کلتور رامنځته کول یو ستونزمن کار دی چې باید پام ورته وشي. یو سیمه ییز سمون د اجرایوي څانګې او پارلمان ترمنځ سالم بحث ته هم اړتیا لري[2].

درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي

حکومتولي تر ډېره د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو سره تړاو لري. په منتخبو دېموکراسیو کې، وګړي سیاستوال او سیاستوال بیوروکراتان پیاوړي کوي چې دغه ډول خدمتونه وړاندې کړي. د دې موخې لاسته راوړلو لپاره، مهمه ده چې سرچیني (د مثال په ډول، د مالیې عایدات او بهرنۍ مرستې) په اغېزناکه توګه پلان او ووېشل شي. دغه ډول بهیر کې، چې د پلان او بودیجې جوړولو په نامه یادېږي، اړتیاوو ته لومړیتوبونه ټاکل کېږي او د اړتیاو پوره کولو لپاره محدودې سرچینې وېشل کېږي. د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو پر مهال او پای کې، چې د بودیجوي بهیر په نامه هم یادېږي، سیاستوال او بیوروکراتان وګړو ته ځواب ورکونکي وي. دا په داسې حال کې ده چې دغه ډول سیستم رسمي ادارو لکه اساسي قانون او نورو قوانینو، او غیررسمي ادارو لکه غیرحکومتي لوبغاړو یا چارواکو محدود کړی او په دغه سیستم کې دودونه هم مهم رول لوبوي. د رسمي (ټاکل شویو سیاستوالو او بیوروکراتانو) او غیر رسمي لوبغاړو لکه پیاوړو اشخاصو او مختلفو ښکېلو ډلو تر منځ اړیکې مهمې دي. یوه منتخبه دېموکراسي د ګټو او عوایدو لاسته راوړلو په کار کې زیانمنېدای شي، ځکه سیاستوال ښایي وغواړي چې بیا وټاکل شي او بیوروکراتان ښایي د نور قدرت او واک په لټه کې وي، چې تر کومه حده ممکنه ده په خپلو وظیفو او دندو پاتې شي. دا بیا ښایي د ملاتړ سیستم په معنا وي، چې لاسته راغلې پیسې او عواید پر خلکو او یا پر خپلو ملاتړو ووېشي، او موخه یې دا وي چې خپلې او د خپلو رسمي او غیررسمي ملاتړو ګټې خوندي کړي او د هغوی د ملاتړ دوام ډاډمن کړي. د بودیجې سیستم په عمومي ډول تر ډېره د دغه ډول کړنو مخه نیسي. که د لګښت سیستم یو شمېر مشخص اصلونه په پام کې ونیسي، نو وګړي ډاډ ترلاسه کولی شي چې حکومت به د عامه ګټو بودیجه نه ضایع

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶-۷)

[2] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶ ـ ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي بلکې په ډېر عاقلانه ډول به يې د عامه ګټو توليدولو لپاره مصـرفوي. حکومت کولی شـي مالومه کړي چې دوی د عامه خلکو بوديجه او پيسي څرنګه لګوي. څکه نو د بوديجې سيستم دا ورتيا لري چې ښه حکومتولي پياوړې يا کمزورې کړي.

د عامه مالي چارو د مديريت د يوه ښه سيستم ځيني اصلونه په لاندې ډول دي:

- بوديجې بايد د مالي چارو قوانينو له مخې توليز مالي ډسپلين په پام کې وساتي.
- د سرچينو وېش او ګټه اخيستنه بايد د ستراتېژيکو لومړيتوبونو پر اساس وي، چې د منځمهاله او اوږدمهاله ليدلوري پر اســـاس د پلان او بوديجې جوړولو د بهير د يوځای کولو له لارې د سرچينو پلانولو ته اړتيا لري.
- د پروګرامونو او خدمتونو وړاندې کولو اغېزمنتيا بايد (د لاسـته راوړنو يا پروګرام بوديجې، او ټيټو کچو ادارو ته د واک لېږد) له لارې وساتل شي.
- د بوديجې ځواب ورکونه او روڼوالی هم بايد (د څار او ارزونې له لارې) وساتل شي.

د دې ترڅنګ، د بوديجې جوړولو بهير کې د وګړو ښـکېلول پورته اصـلونه نور هم پياوړي کوي. د وګړو له ګډون سره او د ګډ بوديجوي او جنډر ته ژمن بوديجوي سيسـتم له لارې د حکومتولۍ چوکاټ بشپړتيا په تېرو دريو لسيزو کې د عامه مالي چارو د مديريت د اجنډا برخه ده. د عامه مالي چارو د ښه مديريت او د وګړو ښکېلتيا اصلونه لاندې په لومړي جدول کې تشريح شوي دي.

لومړی جدول :د ښې حکومتولۍ لپاره د عامه مالی چارو د مديريت اصلونه:[1]

اصلونه	موخه	وسيلې	د بوديجې اړونده دوره	د مـدني ټولنې رول
ټوليز مالی ډسپلين	مالي چارې په عاقلانه ډول تنظيمول د سترو اقتصادي چارو ثبات او د پورونو پايښت	د لګښت لوړه کچه د مالي چارو قانون د منځمهـالـه لګښـــتونو چوکاټ د عـامـه مـالی چـارو د مديريت قوانين د مـالي چارو د مديريت مالوماتي سيستم	د بوديجې چمتووالی او جوړول	د بوديجې دفاع يا ملاتړ
ټوليز مالي ډسپلين	د بوديجې د لګښت اعظمي کچې ته په پام سره محدودې سرچينې ټاکل شويو مهمو پروګرامونو ته وېشل	پراختيايي پلانونه منځمهاله پروګرامونه ستراتېژيک او عملي پلانونه د لګښـــت منځمهـالـه چوکاټ لـه پـانګونو ســـره د عمليـاتي او مراقبـت لګښتونو يوځای کول	د بوديجې چمتووالی او جوړول	پـه ګـډ ډول بـوديـجـه جوړول د بوديجې دفاع جنډر ته ژمن بوديجوي سيستم

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

		د مـالي مـديريـت د مالوماتو سيستم د عامه مالي چارو د مديريت قانون		
په اغېزناکه ډول د سرچينو کارول	د پيسو په بدل کې ارزښت اقتصادي اغېزمنتيا اغېزمنتيا او برابري	د ترسره شوي کار او د پروګرام د بوديجې لاسته راوړنو د اندازه کولو سيستمونه د افسرانو نرمي د څرګندو قوانينو لـه مخې د دندو لېږد	د بوديجې لګول	د بوديجې څار د عامه لګښتونو د څار سيستم د مالي چارو رونوالی
ځواب ورکونه	د عامو خلکو پيسي په سم او قانوني ډول لګول	د ارزونـې او څـار خپلواکـه اداره(قـانون منل او د مالي چارو او شوي کار ارزونه) د کور دننه کنترول او ارزونې سيستمونه د بوديجوي سيستم پارلماني څار	د کال په اوږدو کې کورنۍ او بهرنۍ ارزونې د کال د پای او وروستي حسابونو او لاسته راوړنو رپوټ ورکول	ټولنيزه ارزونه څار او د مالوماتو خپرول د ارزونې او څار دفتر د رپوټونو په اړه د پوهاوي لوړول

څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولايتي پلان او بوديجه جوړول

د ادارو د ټولو هڅو او ژمنو سربېره، افغانستان لا هم يو خورا مرکزي حکومت لرونکی هېواد دی چې له کبله يې د حکومت د سيمه ييزو ادارو رول محدود پاتې شوی. پدې خاطر د سيمه ييزې حکومتولۍ شته چوکاټ، د څرګندو اصلونو د نشتوالي له کبله، په ولايتي او د ښاروالیو په کچه د واک د لېږد ډېر کم فرصت برابروي. په افغانستان کې د مرکزي حکومت د پياوړي کولو په لوړه ميلان د نورو له جګړو وتلو او کمزورو هېوادونو مثالونو ته ورته ښکاري. لکه مخکې چې پرې بحث وشو، داسې ښکاري چې د امنيت انديښنه تر ټولو مهمه مسئله ده چې دغه ډول مرکزي ميلانونو کې رول لوبوي. په ځايي کچه ټيټه وړتيا، د واک لېږد په اړه د وزارتونو مقاومت، او د اداري فساد د خپرېدو وېره هم د غير مرکزي کولو بهير کمزوری کوي.

د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو سمون په برخه کې دوو فکتورونو مرسته کړې ده. لومړی، يوه خورا مرکزي اداره خلکو ته خدمتونه د تمې پر اساس نه شي وړاندې کولی. حکومت پوهېږي چې د عامه خدمتونو معيار بايد لوړ شي، په ځانګړې ډول په يوه داسې چاپېريال کې چې امنيتي وضع په کې ورځ تر بلې خرابېږي، تر څو وکولی شي د طالبانو پر ضد د خلکو فکرونه او زړونه خپل کړي. د مثال په ډول، پخواني ولسمشر حامد کرزي په دې اړه ويلي، (د ملي او سيمه ييزې حکومتولۍ پياوړي کول او د قضا سيستم بيا رغول زموږ له ستونزمنو کارو څخه دي) دوهم، د بوديجې دننه د مرستندويه ادارو مرستې په پوره ډول نه لګول کېږي، چې د نورو لاملونو تر څنګ يې يو لامل د حکومت محدوده وړتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د تدارکاتو پېچلی سیستم دی. پایله دا ده چې د پراختیا بودیجې ډېره کمه برخه مصرف شوې چې کچه یې تر ۵۰ سلنې ټیټه ده[1].

د سیمه ییزې حکومتولۍ په تړاو د ځینو اندېښنو د حل لپاره، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره په ۲۰۱۰ م کال کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي جوړه کړه. خو، د پالیسۍ د ۴۰۰ مخونو دغه سند په بشپړ ډول پلی نه شو، او لامل یې تر ډېره د پالیسۍ پېچلتیا، سیاسي ګونګوالی، او اداري کمزورتیا او بې پروايي وه، چې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د سیمه ییز سمون پر مهال دا عادي مسئلې ګڼل کېږي.

پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي

افغانستان یو واحد حکومت لري چې اداره یې مرکزي ده او د رسمي او غیررسمي لوبغاړو یا چارواکو او ادارو اړیکې په کې مهم رول لوبوي. رسمي ادارو کې په کابل کې اړوند وزارتونه او ریاستونه، والیان او اړوندې څانګې (لکه ولایتي شوراګانې، او ولسوالان او د ولسوالیو اداري شاملې دي. په سوېلي اسیا کې د یو شمېر نورو هېوادونو په خلاف، افغانستان کې ولایتي ادارې د حکومت د یوه بیلې عمودي څانګې په توګه فعالیت نه کوي، او په افقي ډول له ولایتي ادارو سره تړلې نه دي. په افغانستان کې په ولایتي سطحه، د اړوند وزارت ریاستونه محدود واک لري، او د پلان او بودیجې په تړاو نږدې ټولې پرېکړې په کابل کې کېږي. د والیانو او ولسوالانو رسمي رول کمزوری خو غیر رسمي رول یې پیاوړی وي. که ټول نه وي نو ډېر یې عموماً له خپلو محدودو رسمي دندو بهر حرکت کوي او له ولسمشر سره د خپلو شخصي اړیکو، قومي اړیکو او قانوني او غیرقانوني عایداتو پر مټ خپل غیررسمي واک کاروي. والیان د مرستو په لاسته راوړلو کې هم فعاله ونډه لوبوي. په ولایتي پراختیا کمېټې کې د اړوندو وزارتونو ولایتي رئیسان شامل وي. والیان د ولایتي پراختیا کمېټو غونډو مشري کوي، او د اقتصاد ریاست چارواکي یې د سکرتریت رول پر مخ وړي. د ولایت د پراختیا د کمېټو دنده دا ده چې په ولایتو کې د وزارتونو فعالیتونه همغږي کړي. او د ولایت د پراختیا پلان چمتو کړي. والي کولی شي چې د ولایتي پراختیا کمېټې غونډو ته د ولایتي بیارغونې ټیمونو استازي، غیرحکومتي اداري او د مدني ټولنو غړي (د رای نه ورکونکو غړو په توګه) وبولي چې د پراختیا په فعالیتونو کې د ټولو ښکېلو غاړو تر منځ غوره همغږي ډاډمنه شي. په سیمه ییزه کچه ولایتي شورا یوازینۍ ټاکل شوې اداري دي او د دوی رول ګونګ دی. د اساسي قانون پر بنسټ، ولایتي شورا د حکومت د پراختیا موخو لاسته راوړلو او د قانون په تطبیق (د افغانستان اساسي قانون، ۱۳۸ مه ماده، اتم فصل او څلورمه ماده) کې ونډه لوبوي. د ولایتي پراختیا د پلان په کچه د دوی د سلا مشورې رول په عمومي ډول کمزوری وي. د ۲۰۱۰ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ او د ۲۰۱۵ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ لومړۍ بڼه سپارښتنه کوي چې د دوی رول باید پراخه شي چې د والیانو فعالیتونه وڅاري خو دغه مسئله په تېر کې په ملي او سیمه ییزو کچو لانجمنه ثابته شوې ده.[2]

د مرکزي حکومت ادارو ترڅنګ، ښاروالۍ د رسمي ادارو بله سطحه ده چې د ولایتي ادارې برخه ګڼل کېږي. اوسمهال، دغه ښاروالۍ ټاکل شوي ښاروالان او غړي نه لري. ښاروالۍ ځايي

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳)
[2] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتونه دي، څکه دوی د خپلو عایداتو لاسـته راوړلو او خپلې بودیجې جوړولو قدرت لري. دوی د ښـاروالی د یوه پخواني قانون پر اسـاس فعالیت کوي چې اوس به یې ځای یو نوی قانون ونیسـي چې له مخې به یې ښـاروالان او سـیاسـي چارواکي ټاکل کیږي. د دوی د کار د خرابېدو عمده لامل د بودیجې کمی او د ښاروالیو کمزورې وړتیا ده. ځینې نیمه حکومتي اداري د مرستندویه ادارو لکه د ملي پیوستون پروګرام له خوا تمویلیږي. دوی د ولسوالی او کلي په کچه د غیررسمي حکومتولی جوړښت برخه دي. د کلیو په کچه د ټولنیزې پراختیا شوراګانې کلیوالي بیارغوني او پراختیا وزارت له خوا چلول کیږي، دا شـوراګاني د کلیوالو ټولنو له خوا ټاکل کیږي چې د ځایي ټولنو د اړتیاوو پوره کولو په موخه د ځایي پروژو په ډیزاین، تطبیق او څار کې برخه واخلي. غیررســـمي دودیز جوړښـــتونه د افغانســـتان له ځانګړتیاوو دي چې د حکومتولی ګڼ دودیز ډولونه لري. دغه جوړښتونه چې د رسمي ادارو ملاتړي یا ان مخالف دي، له ډېر پخوا راهیسـي شـتون لري. دوی مختلف نومونه او وړتیاوې لري، لکه جرګې او شـوراګانې، دا موقتي میکانیزمونه دي او تر ډېره په ځایي سطحه شـخړې هواروي، د دغو میکانیزمونو غړي کله کله د ولایتي چارواکو او ځایي ټولنو ترمنځ منځګړتوب کوي. بهرني مرستندویان د افغانستان د حکومتولی سیسـتم بې سـارې ځانګړنه ده چې پوځي او پراختیایي مرسـتې کوي. مرسـتندویان د on-budget (بودیجې د ننه) او off-budget (له بودیجې بهر) میکانیزمونو له لارې له ملي بودیجې سره مرسته کوي څکه نو د حکومتي ادارو سیستم له پامه غورځوي. دغه ډول مرستو بودیجه پاشلې او د مرسـتو همغږي یې ګرانه کړې ده. د رسـمي او غیررسـمي لوبغاړو ګنوالي او د on-budget او off-budget فعالیتونو له لارې د عامه لګښـتونو جوړښـت د بودیجې جوړولو بهیر د ضـایع کېدو او شخصـي ګټو پر وړاندې زیانمن کړی دی. د رسمي او غیررسمي لوبغاړو ترمنځ د قدرت پر سر د اړیکو یوې پېچلې شـبکې حالت تت کړی دی. که څه هم رسـمي لوبغاړي (ټاکل شـوي سیاسـتوال) د خلکو سیاسي استازي دي او د عامه خدمتونو چارواکي(لکه د وزارتونو چارواکي، والیان، ولسوالان) په ملي او سیمه ییزو کچو د سیاستوالو ګومارل شوي مدیریتي استازي دي، د ځواب ورکونې پر وړاندې د ګټو ټکر یوه عمده اندېښـنه ده. په داسـي حال کې چې رسـمي لوبغاړي باید خلکو ته ځواب ووایي، خو د یوه کمزوري هېواد د تاریخي حالتونو او پاشـل شـویو ټولنیزو جوړښـتونو له کبله، دوی عامه خدمتونو ته د ژمنتیا پر ځای تر ډېره خپل ګوند، قومي ډلې یا قبیلې ته ژمن وي[1].

د مالي چارو غیرمرکزي کول په دې معنا چې د لګښـتونو او د عایداتو لاسـته راوړلو چارې د مرکزي حکومت د وزارتونو ټیټو پوړونو ته ولېږدول شـي، په داسـي حال کې چې مرکزي وزارتونه لا هم پر دوی کنترول ولري. په یوه واحد هېواد کې، ټیټ پوړونه عموما ولایتونه او ولسـوالی دي. خو د تطبیق ستونزو په نظر کې نیولو سره، د ولسوالی کچې ته د مالي چارو لېږد ډېر کم تر سترګو کیږي. د مثال په ډول یو لوړ شمېر ولسوالیو ته لاسرسی ښایي ستونزمن وي او څار یې شاید ډېر مصرف ولري. څکه نو، دغه ډول واک په عمومي ډول ولایتو ته ورکول کیږي. له دې امله، د ولایتي بودیجې جوړولو اصطلاح د مالي چارو د غیرمرکزي کولو معنا هم لرلی شـي. د ولایتي بودیجو یوه مهمه ځانګړنه دا ده چې ولایتونه عموما ځانته جلا بودیجه لري. څکه نو ولایتي بودیجه د حکومت ولایتي ادارو ته قدرت ورکوي چې خپله بودیجه پخپله وټاکي ، (د مرکز د قوانینو او لوړې کچې په رڼا کې او د خپلو سرچینو

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عايداتو پر اساس) د افغانستان په بوديجوي سيستم کې ولايتي ادارو ته د عايداتو لاسته راوړلو د قدرت لېږد شامل نه دی. يوازې ښاروالۍ د عايداتو لاسته راوړلو واک لري. لکه مخکې چې يادونه وشوه افغانستان ولايتي بوديجې نه لري. په دې تړاو، سيمه ييزو واحدونو ته د لګښتونو د مديريت واک لېږد ډېر محدود دی، او هېڅ تړلي يا جامع ولايتي بوديجې نه لري.

دوهم بحث ـ د غيرمرکزي ولايتي بوديجو غوراوی : د بوديجې عمودي او افقي ډولونه

ولايتي بوديجې په اساسي توګه په دوه ډوله دي چې د عمودي يا افقي غيرمرکزي سيستمونو له مخې ترتيب شوي دي. چې په دې کې افقي جوړښتونه دوه طبقې لري. په ملي کچه د سرچينو د وېش په تړاو، د اړوندو وزارتونو د همغږۍ کار د ماليي او اقتصاد وزارتونه پر مخ وړي. په ولايتي کچه په کې والي د همغږۍ مسئوليت لري. د غيرمرکزي بوديجوي سيستم ډولونو په برخه کې، د عمودي او افقي بوديجو مهمې ځانګړې لاندې ښودل شوي دي.

الف : عمودي غيرمرکزيتوب: په دې ډول کې، سرچينې د(سيلو) په توګه جريان پيدا کوي چې د اړوند وزارتونو له بوديجې د ولايتي اداره برخه ټاکل کېږي. د سيلو جوړښت په خپله اصلي بڼه کې ولايتي اداره ته د لګښت هېڅ يا ډېر کم واک ورکوي. په افغانستان کې د بوديجې جوړښت د سيلو اصلي بوديجوي سيستم ته ورته دی چې په ولايتي کچه د لګښت اکثريته پرېکړې بايد په مرکز کې د اړوندو وزارتونو له خوا مخکې له مخکې منظورې شي. کمبوډيا عمودي غيرمرکزي بوديجوي سيستم لري. دا ډول غيرمرکزيت ولايتي ادارې ته فرصت ورکوي چې د اړوندو وزارتونو له خوا د ولايتي بوديجې د ټاکل شوې اعظمي کچې په نظر کې نيولو سره، ځانته خپله بوديجه ولري. (د بوديجو د فرعي واحدونو په توګه) د مرکزي سيستم په خلاف، پارلمان نه يوازې په مرکز کې د وزارتونو بلکې د سيمه ييزو ادارو بوديجه هم منظوروي. د افغانستان په تړاو، عمودي غيرمرکزيت کولی شي د سيلو سخت جوړښت په پام وړ اندازه نرم کړي او ولايتي اړوندو چارواکو ته فرصت ورکړي چې د اساسي قانون پر بنسټ د مالي سرچينو په برخه کې يو څه اندازه واک او قدرت لاسته راوړي. خو په مرکز کې د وزارت او ولايت کې د رياست ترمنځ اړيکه بيا هم ټينګه ساتل کېږي.

ب : افقي غيرمرکزيت: موزمبيق د غيرمرکزيت افقي بڼه غوره کړه، په دې تړاو، د مالي چارو غيرمرکزي کول په دې معنا دی چې د بوديجو واک د واحدو بوديجو په توګه واليانو ته ورکړل شي. دغه واحدې بوديجې د اړوندو ولايتونو لپاره د وزارتونو له بوديجو اخيستل شوي وي چې والي ته د مالي چارو په برخه کې د پام وړ واک ورکوي. ځکه نو ولايتي اداره د والي لاس لاندې کار کوي او مرکزي حکومت سره يې اړيکې کمزورې وي. په داسې حال کې چې دغه سيستم په سيمه ييزه کچه د لا ډېرې همغږۍ لامل کېږي، خو ښايي د سيمه ييزو اړوندو رياستونو او وزارتونو تر منځ اړيکې کمزورې کړي. د حکومتولۍ شته چوکاټ ته په پام سره، په افغانستان کې، په نږدې راتلونکې کې دغه غوراوی مناسب نه دی ځکه ډېر امکان شته چې سرچينې د شخصي ګټو او ملاتړ لاسته راوړلو لپاره وکارول شي. په افغانستان کې، په راتلونکې کې د افقي غيرمرکزيت دغه غوراوی هغه مهال مناسب ګڼل کېدی شي چې د واليانو د ځواب ورکونې ډاډ ترلاسه شي. افغانستان ته چې د غيرمرکزيت هر موډل يا ډول په نظر کې نيول کېږي، که د چارواکو تر منځ اړيکې او مسئوليتونه څرګندې نه وي نو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې يې خنډونه پورته کېدای شـي. چې د واليانو او اړوندو وزارتونو ترمنځ د قدرت پر سـر لانجې
بنايي د عامه خدمتونو وړاندې کولو بهير ګډوډ کړي. [1]

لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سيمه ييزې بوديجې او پلان جوړولو بهير

سيمه ييزې مالي چارې په عمده ډول د اساسي قانون، د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون، او اړوندو نورو قوانينو له لورې کنترولېږي. د افغانسـتان اسـاسـي قانون (۲۰۰۴) د افغان حکومت ټوليز مسئوليتونه په ګوته کوي چې بايد کلنۍ بوديجه چمتو کړي (۷۵ مه ماده) او پارلمان بايد دغه بوديجه منظوره کړي (۹۰ مه ماده)، دغه راز هغه طرزالعملونه په ډاګه کوي چې د بوديجې د منظورۍ د ځنډېدو په صورت کې بايد په نظر کې ونيول شـي، (۹۸ مه ماده) د عامه مالي او لګښـتونو چارو د مديريت قانون(چې په ۲۰۰۵ م کال کې ومنل شو) د عامه مالي چارو قانوني بنسټ جوړوي او د عامه مالي چارو د مديريت په تړاو د وزارتونو، ادارو او خزانې مسئوليتونه ځاري، دغه راز د عامه شـتمنيو، پور او پلور، د بوديجې جوړول او منظوري، د بوديجې مصـرف، د بوديجې د برخو ټاکل او بياکتنه، او محاسبه او کنترول هم ځاري.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون له مخې بايد کلنۍ بوديجه د يو ګڼ - کليز چوکاټ پر اسـاس جوړه شـي. دغه چوکاټ د منځمهاله مالي چارو چوکاټ په نامه يادېږي. دغه قانون د بوديجې په جوړولو او مصرفولو کې مهم مسئوليت د ماليې وزارت ته ورکوي.

د عامه مالي او لګښـتونو چارو د مديريت قانون دوهمه ماده هم يادونه کوي چې د حکومت ټولې اداري (د وزارتونو او ولايتونو په ګډون) بايد د بوديجې او لګښـــتونو په تړاو د دغه قانون د طرزالعملونو پر اسـاس فعاليت وکړي. خو دغه قانون د سيمه ييزو مالي چارو مديريت ميکانيزمونه په واضحه ډول نه تشريح کوي. د ماليې وزارت ته مسئوليت ورکړل شوی چې بوديجه جوړه او د لګښت چارې يې همغږې کړي. د دغه بهير د يوې برخې په توګه، د مرکز او ولايتو ترمنځ د بوديجې په تړاو اړيکې د فرعي قوانينو له خوا کنټرولېږي. کابينې (د ۲۰۰۶ م کال جولای کې) د مالي چارو قوانين هم منظور کړل چې د بوديجې جوړولو، مصـرفولو، بانکي مسـئلو او د نغدو پيسـو مديريت، پېر او پلور، شتمنيو مديريت، محاسبې او رپوټ ورکولو، د ښاروالیو مالي چارو، او کنټرول او ځار په څېر مسلو په اړه مشـخصـې لارښـونې لري. دغه قوانين د بوديجې واحدونو او د هغو چارواکو ترمنځ د اړيکو يو لا نور تفصـيلي چوکاټ جوړوي چې د مالي چارو مديريت کې بشــکېل دي. دغه قوانين يا مقررې اړوند وزارتونه د (بوديجې عمده واحدونو)په نامه او ولايتي اداره د (بوديجې فرعي واحدونو) په نامه يادوي چې د بوديجې د عمده واحدونو لاس لاندې کار کوي. خو د افغانســتان په تړاو، دغه مســئله يو څه ناڅرګندتيا رامنځته کوي.

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳ ـ۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه

د ولایتي بودیجې په غیرمرکزي ډول کې، د بودیجې د عمده واحد اصطلاح اړوندو وزارتونو ته اشاره کوي چې خپله برخه په مخامخ ډول له ملي بودیجې لاسته راوړي. د بودیجې فرعي واحدونه په بشپړه توګه خپلواکه نه دي او دوی د اړوند وزارت یا بودیجې عمده واحد لاس لاندې کار کوي. په بله معنا، ولایتي اداره د یوه ټرلي (طبقه یي) ادارې په توګه فعالیت کوي چې د خپل اړوند وزارت یوه برخه ګڼل کېږي. (معنا خپله ځانته کوم قانوني حیثیت نه لري.) دوی د محاسبې د رسمي ادارې او ملي بودیجې له خوا د بودیجې د فرعي واحدونو (یعنې فرعي ادارو) په توګه منل شوي دي.

د افغانستان مالي مقررې د بودیجې فرعي واحدونه په واضح ډول نه دي تشریح کړي. د مثال په ډول، ۱۶ مه ماده (۱) وایي چې (د مالیې وزارت باید د بودیجې عمده واحدونو ته هغه طرزالعملونه ورکړي چې له مخې یې بودیجه جوړه او د مالي کال لپاره د بودیجې د وېش اندازه مالومه، او د بودیجې د مصـرف اعظمي کچه، د کابینې د منظورۍ پر اســاس، څرګنده شــي) خو د (بودیجې فرعي واحد) اصطلاح یوازې یو ځل په متن کې یاده شوې ده. دغه راز ۳۴ مه ماده (۳) وایي چې (د مالیې وزارت باید د خزانې د وېش دفترونو له لارې د بودیجې د ټاکلو په اړه سـپارښـتنه وکړي او د بودیجې فرعي واحدونو ته واک ورکړي چې د لګښـتونو په تړاو ژمنې وکړي) ځکه نو څرګنده نه ده چې ولایت کې د ریاستونو فعالیتونه تر کومه برید د بودیجې د فرعي واحدونو په څېر ګڼل کېږي.

نور قوانین چې د عامه تدارکاتو چارې کنټرولوي، د تدارکاتو قانون (۲۰۰۸ او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شـوی) او د عامه تدارکاتو لپاره د طرزالعملونو قوانین (۲۰۰۷ ، او په ۲۰۰۹ کې اصـلاح شوی) دي. دغه قانوني چوکاټ د هغو وسایلو، کارونو او خدمتونو(د سلاکارۍ خدمتونو په ګډون) پر تدارکاتو د تطبیق وړ دی چې ملي او سیمه ییزې ادارې، ښـاروالۍ، او نور واحدونه یې د عامه ګټو له بودیجې تمویلوي. په داسې کال کې چې د بودیجې ترتیب او لګښت، د تدارکاتو په ګډون، په اساسي ډول د پورته یاد شوي قانوني چوکاټ په نظر کې نیولو سره پر مخ وړل کېږي، د څار د نوې سترې ادارې قانون(د ۲۰۱۳ م کال فبروري) بیا بهرنۍ څار او ارزونه د څار د سترې ادارې له لارې کنټرولي.[۱]

درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر

افغانســتان د وزارتونو، ریاســتونو، او خپلواکو آمریتونو یا واحدونو په ګډون ۵۴ بودیجوي واحدونه لري. بودیجه دوه برخې لري: اجرایوي بودیجه (معاشونه او د ادارې او مراقبت لګښتونه) او د پراختیایي بودیجه (سـترې پانګونې) دا چې بهرنۍ مرسـتې د حکومتي بودیجې له لارې او له بهره کېږي، نو دغو مرستو د بودیجې جوړښت پاشلی دی. ځکه نو بودیجه پر اصلي بودیجې، چې حکومت یې تنظیم او کنټرول په لاس کې لري (او د اجرایوي او پراختیایي بودیجې ځینې برخې هم په کې شاملې دي)، او بهرنۍ بودیجې، چې مرســتندویان یې د حکومتي بودیجې له ســیســتمه بهر په مخامخ ډول کنټرولوي، وېشل شوې ده. هغه پروژې چې د غیرحکومتي ادارو، ملګرو ملتونو او د مدني ټولنې ادارو له خوا پلي شـــوې، له بودیجې بهر (off-budget) بلل کېږي. د ۲۰۰۲ او ۲۰۱۰ کلونو ترمنځ، شـاوخوا ۸۲ سلنه مرستې له بودیجې بهر (off-budget) میکانیزم له لارې جریان وموند. حکومت د

[۱] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۵ ـ۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجرایوي بودیجې، پراختیایي لګښــتونو چې له کورنیو عایداتو تمویلیږي، او د بودیجې دننه (on-) budget پراختیایي مرستو یوې برخې چې ازادې مرستې نومول شـوې، بشـپړ واک په لاس کې لري. واقعاً افغانسـتان په خورا لوړه کچه پر بهرنیو مرسـتو متکي دی چې د ۲۰۰۵ او ۲۰۱۱ کلونو ترمنځ دغو مرسـتو د ناخالصـو عایداتو ۷۶ سلنه جوړوله او د مرستو لوړه برخه (څه د پاسـه ۵۰ سلنه) پر امنیتي سکتور لګېدلي ده.[1]

څلورم مطلب ـ د بودیجې ترتیب او ولایتونه

د بودیجې د ترتیب بهیر نه یوازې یو تخنیکي بلکې یو خورا سـیاسـي بهیر هم دی چې د ګڼو مختلفو ډلې او حکومتي ادارې په کې د سرچینو لاسته راړلو لپاره سیالي کوی.

د بودیجوي لومړیتوبونو په اړه بنـایي د سیاسي لوبغاړو او بیوروکراتانو تمې په ټکر کې وي. د دې مسئلې د حل لپاره دواړه، تخنیکي چارو ته پام او د اجماع رامنځته کول مهم دي. د بودیجې بهیر په اسـاسـي ډول یو تکراري بهیر دی چې په کې شـته بودیجې ته په پام سـره د عامه پالیسـۍ هدفونه ټاکل کېږي. په دې تړاو، وزیران د خپلو بودیجو وړاندیزونه سـپاري، او د مالیې او اقتصــاد وزارتونه دغه وړاندیزونه ارزوي او د اصــلاح لپاره یې بېرته لېږي. د بودیجې وړاندیزونو لېږد رالېږد ترهغو دوام کوي چې هوکړه پرې وشـي. دغه تکراري بهیر وخت، ښـو اړیکو او مخابرو، او د مسـئولیت څرګندو لارو ته اړتیا لري چې د بودیجې واحدونه، د مالیې وزارت او د اقتصـاد وزارت په پرانیسـتې او آزاده ډول سره خبرې اترې وکړي او د یو بل قانع کولو لپاره خپل دلایل وړاندې کړي او یوې مناسبې پایلې یا حل لارې ته سره ورسېږي. ان که یو وزارت یا د وزارت ټیټ پوړ (افغانستان کې) ولایتي اداره و نه شـي کولی چې خپله غوښتنه لاسته راوړي، بیا هم باید دا ډاد ترلاسـه کړي چې د بودیجې د جوړولو بهیر عادلانه او روڼ و او دا چې د دوی پر وړاندیز غور شـوی او نورو ریاستونو ته په پام سره، دوی ته په یوه بې پرې ډول ځواب ورکړل شـوی دی. د خبرو اترو او بحث له بهیر وروسـته، دوی باید لږ ترلږه د خپلو بودیجو د کچې ټاکلو د دلایلو، حقایقو او خنډونو په اړه وپوهېږي. دا کار د بودیجې واحدونه هڅوي چې د خپلې بودیجې مسـئولیت په غاړه واخلي، بودیجه خپله وګڼي او دغه ټول بهیر ته درناوی ولري. ګڼي ښکېلې غاړې ښایي دغه بهیر له پامه وغورځوي، ځانونه ګوښه شوي احساس کړي او خپله لېوالتیا او تشـویق له لاسـه ورکړي. که مناسـب ځواب ور نه کړل شـي، دوی ښـایي فکر وکړي چې وړاندیزونه یې په سم ډول نه دي کتل شوي او دا ښایي دوی اړ کړي چې د خپلو پروژو د تمویلولو پخاطر د بودیجې نورې لارې ولټي. د پورته یاد شوي چوکاټ پر اساس به د افغانستان بودیجوي بهیر ته بیا کتنه کېږي چې په عمومي ډول د دغه بهیر نیمګړتیاوې او د سـیمه ییزو ادارو دندې او فعالیتونه په نښــه شــي. بحث پر دریو موضــوع ګانو راغونډ دی: د معلوماتو جریان چې ولایتي پراختیا پلان له بودیجوي بهیر ســره تړي، د بودیجې د ترتیب بهیر، او وزارتونو او ولایتي اداره ترمنځ د اړیکو او همغږۍ میکانیزمونه.

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه

کله چې د تخنیکي بودیجې لومړی بڼه چمتو شــي، نو د بودیجې د منظورۍ بهیر هغه مهال پیلېږي چې پر اجرایوي بودیجې قانوني بحث ترسـره شـي او بالاخره د قانون برخه شـي. دا پړاو هغه مهال پیلېږي چې اجرایوي څانګه په رسـمي ډول بودیجه مقننه پلاوي ته وړاندې کړي. بیا مقننه پلاوی پر بودیجې بحث کوي، چې ښایي دا بحث علني وي او د مقننه کمېټې له خوا په کې رای اچونه هم ترسره شي. دغه بهیر هغه وخت پای ته رسېږي چې بودیجه یا په اصلي یا اصلاح شوې بڼه د مقننه پلاوي له خوا ومنل شـي. دا امکان هم شـته چې مقننه پلاوی وړاندې شـوې بودیجه رد کړي، او په ځینو هېوادونو کې ښـایي د رد شوې بودیجې پر ځای مقننه پلاوی پخپله بودیجه جوړه او وړاندې کړي. افغانستان کې د اساسـي قانون پر بنسټ، مقننه پلاوی حق لري چې د بودیجې د منظورۍ کار تر یوې میاشتې وځنډوي. په حقیقت کې، د افغانسـتان د مالي چارو د مدیریت مالوماتي سیسـتمونه د هر بودیجوي واحد او د هر ولایت د بودیجې برخه بېله ثبتوي. دغه راز، د هر لګښـتي کوډ، پروګرام، او هرې پراختیایي/اجرایوي بودیجې مالومات هم بېل ثبتېږي.[1]

شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب

د بودیجې له منظورۍ وروسته د بودیجې د اجرا مرحله پیلېږي. اړوندو وزارتونو ته ځانګړې شوې بودیجې بیا د همدغو وزارتونو له خوا پر ولایتي اداره وېشل کېږي.

وزارتونه په عمومي ډول د پخوانیو هوکړو پر اساس خپلې بودیجې ولایتي ادارې ته ورکوي خو د وېش لپاره کوم څرګند بهیر نشــته. د مالیې وزارت د سـرچینو د عمودي او افقي وېش لپاره هېڅ راز مناسب معیار یا فورمول نشته، د مالیې وزارت په تېر کې د وېش کچو په نظر کې نیولو سره سرچینې وېشـي، او په دغه بهیر کې د انفلاسیون لپاره یوه اندازه سمون، د اسعارو د راکړې ورکړې کچه، او د اړوندو وزارتونو د اجرا وړتیا هم په پام کې نیســي. ځکه نو د پارلمان غړو د اروزنې او نظرونو ترڅنګ، وزارتونو ته د سـرچینو وېش د پورته یاد شـوي معیارونو پر اســاس ترسـره کېږي. د دې ترڅنګ، د بودیجې د اجرا تیته کچه، چې د لګښتونو د مدیریت د اغېزمنتیا ښکارندویې کوي، یوه ننګونه ده. د بودیجې د اجرا د ټیټې کچې لاملونه تر ډېره د مالیې وزارت او ولایتي ادارې محدوده وړتیا، د مالیې وزارت له خوا د بودیجې د لېږد بهیر کې له اندازې ډېره بیوروکراسـي، د پارلمان لخوا د بودیجې منظوري په ځنډ ، او ځینې وخت د مرســتندویانو په ژمنو کې ځنډ دی. د دې ترڅنګ، د تدارکاتو په بهیرونو کې له اندازې ډېرې بیوروکراسۍ او پېچلتیاوو د بودیجې د اجرا بهیر کمزوری کړی دی.

د بودیجې د ترتیب او اجرا په بهیرونو کې د ولایتي ریاستونو او والیانو ناڅرګند رول په بودیجوي بهیر کې لا نور او د پام وړ ځنډ لامل کېږي. په ولایتي کچه د بودیجې د اجرا بهیر متنوع ښـکاري خو داسې معلومات یا اسناد نشته چې دغه چاره تائید کړي. ان د مالیې وزارت هم د ولایتي بودیجې په اړه د معلوماتو په ورکولو کې پاتې راغلی. په ولایتي کچه د بودیجې اجرا او د تدارکاتو د بهیرونو یو شـمېر مهمې ځانګړنې په لاندې ډول دي:

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اجرايوي بوديجي د معاشـــونو برخه په ولايتو کې لګول کېږي. په مرکز کې له اړوندو وزارتونو څخه د ټاکل شـوې بوديجي له لاسـته راوړلو وروسـته ولايتي رياسـت د معاشـونو د ورکولو واک لري، پرته له دې چې نوره منظوري وغواړي.
- د عملياتو او مراقبت د لګښــتونو په تړاو، ولايتونه په مرکز کې د وزارت له منظورۍ پرته محدود قدرت لري، او د تدارکاتو اعظمي کچه د واليانو لپاره تر ۱۰ زرو امريکايي ډالرو او رئيسانو لپاره له زرو تر دوو زرو امريکايي ډالرو ده.
- پراختيايي بوديجه د کابل له لورې مصرفېږي. تر هغه بريده چې مالومه ده، په دې تړاو ولايتي رياستونو ته د لاسليک هېڅ واک نه دی ورکړل شوی.

خو د ټولو پراختيايي لګښتونو د قراردادونو ورکولو او د عملياتي او مراقبت لګښتونو، چې د ولايتي رئيســانو او واليانو د لاســليک له حده وتلي وي، د واک يوائينۍ مرجع وزيران دي. په عمومي ډول، دوی خپل واک نه لېږدوي، پرته له يو څو وزيرانو چې يوه اندازه واک يې خپلو مرسـتيالو وزيرانو ته ورکړی دی. دا ښــايي يو له دلايلو وي چې د پراختيايي لګښــتونو د اجرا کچې ولې دومره ټيټې دي. د واليانو بالفعل رول هم د ولايتي بوديجي د اجرا ستونزو يو لامل ګڼل کېږي. داسې قضيې شته چې په کې واليان د لګښــتونو لپاره خپله منظوري کاروي، که څه هم په ځينو ولايتو کې د دغه کار واک د ولايتي اداري رئيسانو ته ورکړل شوی دی. لکه چې مخکې يادونه وشوه، واليان له مرستندويانو off-budget يا له بوديجې بهر مرستې هم لاسته راوړي.

اووم مطلب ـ د ارزوني او پلټني بهير

لګښــتونه له دوو لارو کنترولېږي، په عمده ډول د کورنيو او بهرنيو ارزونو او پلټنو له لارې. هر وزارت د کورنۍ ارزوني او پلټني واحدونه لري. د ماليې وزارت د هر لګښـــتي واحد لپاره يو کنترولونکی ټاکي چې د ماليې وزارت ته د بوديجې د برخې وړانديز له سـپارلو مخکې په وړانديز کې شته تېروتنې سموي او د مالي قوانينو تطبيق ډاډمنوي. دغه کنترولونکي د بوديجو په فرعي واحدونو کې هم د سرچينو لګښت کنترولوي. خو د ماليې وزارت او د څار او ارزونې سـتره ادارې ترمنځ يو شمېر مشــترکې دندې شــته چې د ارزوني او پلټني بهير او د ماليې وزارت اود څار او ارزونې ســتره اداره دندې تتوي.

درېيم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مديريت سيستم او د عامه مالي چارو د ښه مديريت اصلونه

د حکومتولۍ پر کچې د بوديجوي سيستمونو د اغېز په تړاو، بايد په ياد وساتو چې افغانستان په خپلو رسمي ادارو کې د ځواب ورکونې له غبرګو ستونزو سره لاس او ګرېوان دی، چې د خپلويو او قبيلې ته د وفادارۍ په توګه څرګندېږي او له کبله يې خلک د شخصـي ګټو لاسته راوړلو هڅې کوي. که څه هم افغانستان د مالي چارو د مديريت سيستمونو په تړاو د کمزورو هېوادونو په لست کې نسبتا ښه مقام لري خو دا د شـخصـي ګټو او اداري فسـاد په کمولو کې مرسـته نه کوي. که د مالي چارو د ښــه مديريت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورو اصلونو په رڼا کې وارزول شي، نو د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستمونه په لاندې ډول خلاصه کولی شو[1]:

- د مالي چارو ډسپلین: دا چې افغان حکومت پر بهرنیو مرستو خورا زیات متکي دی نو ځکه یې د مالي کسر تاوان په ظاهره تقریبا هېڅ یا ډېر کم دی. خو د مرستو جریان کې د بدلونونو له کبله، دا میلان ښایي ژر بدلون ومومي چې شاید د نه کنټرولېدونکو کسرونو لامل شي.
- د ستراتېژیکو لومړیتوبونو لپاره د بودیجې جوړول: د بودیجې او پلان جوړولو بهیر جامع نه دی، او د بودیجې سیستم د بودیجې دننه او بودیجې بهر دوه ګوني حالت له کبله پاشل شوی دی . د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې باید ګډون زیات شي.
- له سرچینو اغېزناکه ګټه اخیستنه: د بودیجې اجرا بهیر کمزوری او د اجرا کچې ټیټې دي، او په تدارکاتو کې ګڼې ستونزې شته، ځکه د ادارو ورتیا کمزورې او اداري فساد پراخ دی. که څه هم له ۲۰۰۲ م کال راهیسې حالت ښه شوی، خو د بودیجې د څار بهیر کې د خلکو د ښکېلولو لپاره هېڅ اداري میکانیزم نشته.
- ځواب ورکونه: دا تر ټولو ستره ستونزه ده. دواړه، د اروزني او پلټني اداري او قضایي سیستم ورتیا او باور نه لري.

لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي

د مخکې یادو شویو اندېښنو د حل لپاره، د مالیې وزارت د ۲۰۱۵ م کال د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي جوړه کړه چې موخه یې د بودیجې جوړولو بهیر په برخه کې ولایتو ته یوه اندازه واک لېږدول و. دغه پالیسي د ۲۰۱۵ م کال اکتوبر کې د کابینې له خوا تائید شوه، نوموړې پالیسي لاندې موخې درلودې.

- د بودیجې جوړولو بهیر کې د مرکزي او سیمه ییزو ادارو د مسئولیتونو تعینولو پخاطر یو قانوني چوکاټ جوړول، چې ولایتي شورا به په کې یو مشورتي رول لوبوي.
- د عامه مالي چارو مدیریت په برخه کې ولایتي ادارو ته مناسب مسئولیتونه او واکونه ورکول چې په ملي کچه د عامه مالي چارو د مدیریت یو اغېزناکه سیستم جوړ او پراخه کړي،
- په (افقي او عمودي ډول د بودیجې وېش) لپاره یو منظم او معیاري چوکاټ جوړول چې د برابرو خدمتونو وړاندې کولو ضمانت وکړي او په ټول هېواد کې د بې وزلۍ له منځه وړلو کې ونډه واخلي،
- د بودیجې د اعظمي کچې د معیارونو پر اساس، د شته او نویو شتمنیو د مراقبت لپاره د کافي اندازه سرچینو د وېش ډاډمنول،
- د بودیجې په جوړولو، اجرا او څار کې د ولایتي چارواکو ګډون یقیني کول،
- د روڼوالي، ځواب ورکوني، او مالي ډسپلین لپاره د مرکزي او ولایتي ادارو او مرستندویانو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو زیاتول، او د موازي جوړښتونو/ بهیرونو له منځه وړل، او د

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوديجوي احصــايو او شــمېرو خپرول، او دغه راز بنــکېلو غاړو ته د رپوټ ورکولو بهيرونو منظمول.

د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي د لاندې بهيرونو له لارې د دغو موخو لاسته راوړلو هڅه کوي:

- درې کلن ازمېښتي طبيق،
- پر معيار ولاړ بوديجوي سيستم له لارې په عمودي او افقي ډول د سرچينو وېش.
- د هر اړوند وزارت د پرېکړو پر اساس د لا نورو مسئوليتونو لېږد، چې په کې د پراختيايي او عملياتي بوديجې لېږدول شوي واکونه هم شامل دي.
- د بوديجې د جنترۍ بدلول چې د ولايتي بوديجو جوړولو وخت زيات شي،
- له بوديجې څخه اضــافي ســهولتونه چې د (نامشــروطې بوديجې) په نامه يادېږي، چې په سکتوري بوديجې کې ورته ځای نه دی ورکړل شوی،
- د ولايتي بوديجې کارپوهان ګومارل چې په ولايتو کې له مستوفيتونو سره د بهير په مشرۍ کې مرسته وکړي.

د ځينو نيمګړتياوو سربېره، د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي اغېزناکه بوديجې او پلان جوړونې په لور يو مثبت ګام دی. خو دا پاليسي د ادارو رول په واضحه توګه نه تعينوي او د پلي کولو لپاره تر ډېره د حکومت د نورو ادارو پر پروګرامونو متکي دی. د دې ترڅنګ، دا ولايتي رياستونو ته د لګښتونو د مسئوليتونو د لېږد په تړاو هېڅ ډول ترتيب ته اشـاره نه کوي. د پراختيا د لا پېچلو لګښتونو پر وړاندې ښايي د کارکونکو يا عملياتي او مراقبت لګښتونو د مديريت لپاره په بشپړ ډول مختلفو تګلارو او وړتياو ته ضـرورت وي ، د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسـي په دې اړه هېڅ راز پراويزې تګلارې ته اشـاره نه کوي، بلکې بهير د اړوندو وزارتونو اختيار ته پرېږدي. د دې پر بنسټ، کله چې د غيرمرکزي بوديجې غوراويو په تړاو د حکومت د پاليسی انتخابونه وارزول شي، تر ځايه ګډ او ناڅرګند يا ګونګ ښکاري.[1]

دوهم مطلب ـ د ولايتي بوديجې او پلان جوړلو په برخه کې نيمګړتياوې او سپارښتنې

لومړی جز ـ له اندازې زيات د چارو مرکزيت

د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې له اندازې زيات مرکزيت افغانستان له داسې يوه حالت سره مخامخ کړی چې سيمه ييزه حکومتي ادارې په کې له پامه غورځېدلې او د هغوی له وړتياو پوره ګټه نه ده پورته شوې. په داسې حال کې چې په کابل، ولايتو او ولسواليو کې حکومتي ادارې موجودې دي، خو په ولايتي او ولســواليو کچه ســيمه ييزې ادارې د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې په اغېزناکه ډول ګډون يا ونډه نه لري. د حکومت ډېری دندې لکه د عامه مالي چارو مديريت، د اوبو مديريت او د پوليســو چارې په کابل کې د وزارتونو او رياســتونو له خوا پر مخ وړل کېږي. دغه بهير د خدمتونو وړاندې کولو، د تطبيق بهير څار، او په ټيټه کچه ځواب ورکونې لپاره ناوړه عواقب لرلی دي. په مرکزي کچه پلان او بوديجې جوړول ښايي د ځينو ملي پروژو د ډيزاين او پلي کولو کارونه اسانه کړي. خو دغه ډول ميکانيزم د ځايی حکومتي ادارو او ځايي ټولنو له وړتياو څخه بشـپړې ګټې اخيسـتنې کې

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې راځي. په ولایتو او ولسوالیو کې له شته ادارو په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي او د کار قدر يې هم کم دی. لکه چې د لیکنې پخوانیو برخو وښوده، د والي دفتر، په ولایتو او ولسوالیو کې حکومتې ادارې، او ټاکل شوي ولایتي شورا دا وړتیا لري چې د بودیجې او پلان جوړولو بهیر ښه کولو کې مهم رول ولوبوي.

ستونزه (له اندازې ډېر مرکزیت) باید له پورته کچې د ټیټې کچې په لور حل شي. وزارتونه باید ولایتي ادارو ته لارښونه وکړي چې د خپلو چارو رپوټ څنګه سپارلی شي او څنګه باید خلکو ته عامه خدمتونه ښکاره کړي. داسې ښکاري چې اړوند وزارتونه د خلکو پر وړاندې د مسئولیت ډېر کم احساس کوي. په ملي کچه د مالوماتو شریکولو کمی دی، خو په ولایتي کچه، ډېره ګرانه ده چې د اړوندو وزارتونو په اړه مالومات لاسته راوړل شي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خورا لوړې کچې مرکزیت په ولایتو او ولسوالیو کې د حکومتي ادارو د وړتیا لوړولو له فعالیته هم پام اړولی دی.

دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې

بله عمده نیګړتیا چې د اغېزناکه ولایتي پلان او بودیجې جوړولو مخه نیسي د مختلفو حکومتي ادارو ناڅرګند رول دی. جګپوړي چارواکي ډېر کله نه پوهېږي چې په دفتر کې د دوی رول څه دی. ځکه نو که اشخاص خپله هڅه و نه کړي او له نوښت نه کار وانخلي نو ولایتي ادارې له کابله امرونو ته انتظار باسي. ډېرو هغو حکومتي چارواکو، مرستندویانو او د مدني ټولنې فعالانو چې لیکوالانو ورسره مرکې کړې استدلال وکړ چې په کابل کې د وزارتونو دندې، په ولایتو او ولسوالیو کې د اړوندو وزارتونو ادارې او د ټاکلو شویو ولایتي شورا دندې په واضح ډول نه دي تشریح شوي. دغه ناڅرګندوالی په غیرعمودي ډول د کمزوري تطبیق، د رسمي سیمه ییزو ادارو د وړتیا لوړولو کې د ناکافي پانګونې، او د وخت او سرچینو د ضایع کېدو لامل شوی دی. که څه هم په کابل کې وزارتونه ښایي دې ته اړتیا ولري چې د ځانګړو مسئلو په اړه خپله پرېکړې وکړي، خو که د تدارکاتو بهیر په څېر ولایتي چارې د کابل له خوا په تفصیلي ډول وڅارل شي، دا شاید په سیمه ییزه کچه د خدمتونو رسولو بهیر وځنډوي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې د ولایتي او ولسوالیو ادارو رول ناڅرګند دی. دا واضحه نه ده چې ولایتي پلانونه او بودیجه باید څوک جوړې کړي. ځایي لومړیتوبونه باید څنګه په ګوته او په ملي پلان او بودیجه کې ورګډ شي؟[1]

په ولایتي پراختیایي پلان کې په ټولیز ډول د لومړیتوب پر اساس ټاکل شوې پروژې شاملې دي. ټولنې د خپلو اړتیاو پر بنسټ دغه پلانونه وړاندې کوي چې بیا د اقتصاد وزارت ته سپارل کېږي. دغه وړاندیزونه خلک جوړوي او د سیمه ییزې پراختیا شورا ته سپارل کېږي، وروسته يې بیا د د ولسوالی د پراختیا شورا له خوا لومړیتوب ټاکل کېږي او د ولایت پراختیایي کمېټې ته سپارل کېږي. د دغو بهیرونو او وړاندیزونو پر اساس، د اقتصاد ریاست د ولایت پراختیایي پلان سره په همکاری د ولایتو لپاره پراختیایي پلانونه طرحه کوي. دغه پلانونه بیا وزارتونو او اړوندو ریاستونو ته سپارل کېږي چې بودیجه ورته وټاکل شي. بیا هر اړوند وزارت پلان د اقتصاد وزارت ته سپاري چې د بودیجې کمېټې له

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا، چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، د بهرنیو چارو وزارت او د وزیرانو د سکرتریت شورا د اداري چارو دفتر په کې شامل دي، وارزول شي. تر دې وروسته پروژې د منظورۍ لپاره کابینې ته وړاندې کېږي، او له منظورۍ وروسته، وزارتونو ته د پلي کولو لپاره سپارل کېږي. داسې ښکاري چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت او دغه راز د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره د قانوني او بالفعل دندو تر منځ واټن شته دی. د اقتصاد وزارت چې باید د پلان جوړولو بهیر مشري وکړي، د محدودې وړتیا له کبله، په ځانګړي ډول د تېرې لسیزې په لومړي کال کې، له صحنې لرې شوی او بل لامل یې د مرستندویانو دا خوښه ده چې د بودیجې او مرستو وېشلو لپاره له مالیې وزارت سره کار وکړي. اوس اړتیا لیدل کېږي چې یوه واحده اداره په ګوته شي، ترجیحا د اقتصاد وزارت، چې د پلان بهیر همغږی کړي او هم یې وڅاري. سره له دې، د مالیې وزارت د نورو عادي مالیو وزارتونو په پرتله ډېر پیاوړی دی. دا نه یوازې د عامه مالي چارو مدیریت کارونه پر مخ وړي، لکه بودیجه، عایدات، او د پیسو ورکړه، بلکې ملي پالیسیو او پروګرامونو مسئولیت هم لري. د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره هم ورته ستونزه او ننګونه لري چې هغه سیمه ییز بهیرونه همغږي کړي چې نور وزارتونه هم په کې ښکېل دي. دې حالت د حکومت مختلفو ادارو کې ناڅرګندتیا رامنځته کړې، د اداري سیالیو لامل شوی او د تطبیق بهیر یې کمزوری کړی دی. د بهرنیو مرستندویانو له خوا تمویل شویو یو شمېر څېړنو موندلي چې له اندازې ډېر مرکزیت، په کابل کې د وزارتونو او ولایتو کې د ریاستونو د دندو او رولونو په اړه د وضاحت نشتوالی، او په ولایتو کې ناکافي وړتیا د اغېزناکه پلان جوړونې او سرچینو وېش بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي. ځکه نو په منځمهال کې باید ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ته د زده شویو درسونو او کارپوهانو د سپارښتنو په اساس بیا کتنه وشي[1].

درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه

د افغان حکومت او بهرنیو مرستندویانو ترمنځ اجماع رامنځته شوې چې کابل کې مرکزي حکومت باید د یو شمېر پرېکړو واک والیانو او ولایتو کې ریاستونو ته ورکړي. د واک دغه ډول لېږد ته د افغانستان په اساسي قانون کې هم اشاره شوې خو حقیقي بڼه یې لا نه ده غوره کړې.

افغان حکومت ټینګار کړی چې د شته واحد حکومتي جوړښت دننه د ځینو مشخصو خدمتونو واک ولېږدوي او په دې تړاو، د ځایي حکومتونو خپلواکه ادارې او د مالیې وزارت تخنیکي بهیر پر مخ وړی دی. د لېږد یا غیرمرکزیت یوه کاري ډله تعین شوې چې د لېږد بهیر مهم پړاوونه په ګوته کړي او له مختلفو ښکېلو غاړو سره سلا مشورې وکړي. په دې وروستیو کې د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ځینې اداري دندې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي له لارې واضح شوې دي، او له راتلونکې د سیمه ییزې حکومتولی پالیسي څخه هم همدا تمه کېږي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې ترځایه د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، اړوند وزارتونو، ولایت کې ریاستونو، ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو او مستوفیتونو دندې او رولونه واضح کوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي پر بنسټ، والیان به په ترتیب سره ولایتي پلانونه او د ولایتي پراختیا کمېټه او د عامه مالي چارو مدیریت کمېټې له خوا وړاندې شوې بودیجه منظوروي. د ولایتي پراختیا کمېټه به د مختلفو

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳-۳۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاستونو او ښکېلو غاړو ترمنځ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر همغږی کوي، په داسې حال کې چې مستوفیتونه او ولایت کې د اقتصاد ریاستونه به د ولایتي بودیجې او پلان بهیرونه همغږي کوي. د مالیې او اقتصاد وزارتونه به ولایتي پلان او بودیجې وړاندیزونو ته د بودیجې جوړښت سره سمون ورکوي. وزارتونه به بیا د سکتورونو د اعظمي کچې بودیجې په پام کې نیولو سره ملي پروژو لپاره سرچینې په ګوته کوي او بودیجه به ولایتي ریاست ته سپاري. د بودیجې کمېټه به د ولایتي بودیجې ابتدایي اعظمي کچه ټاکي. وروسته به ولایتي ریاستونه په کابل کې د اړوندو وزارتونو د غوښتنې پر اساس خپلې بودیجې جوړوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی پر اساس، ولایتي ریاستونه به د خپلو بودیجو وړاندیزونه د ولایتي پراختیا پلان پر اساس جوړوي. ولایتي شورا مشورتي رول لري. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی په نظر کې لري چې د مالیې وزارت به په هر ولایت کې یوه ولایتي د مالي چارو د مدیریت کمېټه جوړوي چې د اړوندو وزارتونو او د هغوی ولایتي ریاستونو ترمنځ اړیکې ټینګې او همغږي رامنځته کړي. دغه پالیسي پر بهرنیو مرستندویانو غږ کوي چې د تخنیکي مرستو او ځایي حکومتولی پروګرامو ته د بودیجې ورکولو له لارې د ولایتي بودیجې بهیر ملاتړ وکړي. والیانو او ریاستونو ته د ځینو مشخصو پرېکړو واک پر ورکولو د ټولیزې اجماع سربېره، دغه واکونه او ورسره میکانیزمونه یې تر اوسه په واضح ډول تشریح شوي نه دي. په ډېرو مواردو کې، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسیې د نورو اړوندو قوانینو او پالیسیو جوړېدو ته انتظار ویستلی، چې د تطبیق بهیر پر وړاندې خنډ جوړوي.

د مرکزي او ولایتي ادارو د واکونو ترمنځ د بیلتون یوه واضحه کرښه مهمه ده. که دغه ډول ستونزو ته پام و نه شي، نو ډېرې ښې هڅې او بهیرونه به بې اغېزې وي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي یو مهم سند دی، خو دا لا بشپړ نه دی، د تطبیق بهیر یې په اړوندو وزارتونو او ولایتي ریاستونو کې له اړوندو سمونونو سره تړلی دی. په تېره لسیزه کې سیاستونو د پلان او بودیجې بهیرونه اغېزمن کړي دي. دا چاره په ولایتو کې د لوړپوړو ګومارنو په بهیر کې جوته ده. په ځانګړې ډول والیانو ولایتي ادارې ډېرې اغېزمنې کړې دي. د کرزي حکومت والیان او نور جګپوړي ولایتي چارواکي تر ډېره د سیاسي ملاحظو چې په کې له اغېزمنو سیاستوالو او سیاسي ګوندونو سره د دوی اړیکې شاملې وې، پر اساس ګومارل.

ډېرو والیانو د پلان او بودیجې پیچلتیاوو مدیریت کولو او له شته ځایي وړتیاوو څخه د ګټې اخیستنې لړترلړه تخنیکي وړتیا او د مشرۍ مهارتونه نه لرل. ځکه نو د همغږی، باور، وړتیا او ژمنتیا په برخو کې ستونزې پیدا شوې. په ډېرو ولایتو کې د مرکزي حکومت او ولایتي مشرتابه ترمنځ د باور کمې په اغېزناکه توګه د ځایي مالي لومړیتوبونو په نښه کولو بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي.

د وړتیا نشتوالی یوه غلطونکې اصطلاح ده چې مختلف لوبغاړي یې ډېر کله په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی د تشریح کولو لپاره کاروي. د مهارتونو کمې ته د وړتیا نشتوالي نوم ورکول د یوه ریاست د وړتیا نور اړخونه لکه کارکونکې، اساسي قوانین او بنستونه له پامه غورځوي. په ولایتي او ولسوالیو کچو د حکومت ریاستونه او دغه راز بنسټیز قوانین شتون لري، سره له دې چې ځینې یې ډېر پخواني دي، ځکه نو په سیمه ییزه کچه د وړتیا یو بنسټیز واحد موجود دی (داسې نه ده چې ګنې هېڅ راز وړتیا نشته) خو د ولایتي ریاست وړتیا محدوده ده، او دوی په اغېزناکه توګه د خپلو بودیجو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چمتو کولو او پروژو پلي کولو کې شــاته پاتې دي. د حکومت د خدمتونو وړاندې کولو وړتیا له یوه ولایته تر بل ولایته توپیر لري.[۱]

په عمومي ډول، ولایتي ریاستونه کمزوري او پاشلي دي. د ۲۰۰۱ م کال له وروستیو راهیسې، حکومت او مرسـتندویانو تر ډېره په کابل کې د وزارتونو او ریاسـتونو د وړتیا پر لوړولو پام راغونډ کړی دی. څکه نو د وړتیا لوړولو یو ناانډوله پروګرام پلی شــوی دی. په داســې حال کې چې نوې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي تر ځایه د مختلفو ولایتي ادارو او ریاستونو دندې په ګوته کوي، خو په غیرمرکزي کچه د وړتیا لوړولو ضرورت ته کمه توجه کوي.

حکومت باید د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو د بهترۍ سمونونو د تطبیق سره موازي د وړتیا لوړولو پروګرامونه هم پلي کړي. د ولایتي ریاستونو پر جوړښت د نوې ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی عواقب په پالیســی کې نه دي شــامل شــوي. بدلونونه او د شــته ریاسـتونو او چارواکو د کار لایحې په جوړښـت کې ځاي شـوي دي. د ملکي خدمتونو کمېسـون په مختلفو ریاسـتونو کې د وړتیا لوړولو بهیر همغږي کولو کې مهم رول لوبولی شي. درې برخې په ځانګړې ډول بېړني پام ته اړتیا لري. لومړی، د بودیجې جنتري باید بدله شــي، چې ولایتي ریاسـتونه او د ولایت پراختیا کمېټه د خپلو پلانونو جوړولو فرصـت ترلاسـه او له ولایتي بودیجې سره یې یوځای کړي. دوهم، د ریاسـتونو جوړښـت ته باید بیاکتنه وشي ترڅو دوی وکولی شي په متواتر ډول د خپلو پلانونو او بودیجو جوړولو لپاره چارواکي وګوماري. دریم، د وړتیا لوړولو یو هراړخیز پروګرام باید پیل شي.

څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی

حکومت په ولایتي کچه د ځواب ورکونې ودې او اداري کولو چاره له پامه غورځولې ده. په ځانګړې ډول، حکومت د ډیزاین په چارو کې کورنۍ او بهرنۍ ځواب ورکونې، د ســرچینو وېش او تطبیق بهیر د پیاوړي کولو لپاره د میکانیزمونو جوړولو ته کافي پام نه دی کړی. د څار او ارزونې سـترې ادارې (SAO) پام تر ډېره د مرکزي حکومت د حسـابونو پر پلټلو او ارزولو راغونډ دی. څکه نو ولایتي ځواب ورکونې ته نه پام د حکومتي مامورینو ترمنځ د بې تفاوتۍ کلتور پیدا کړی دی. دغه حالت په بهیرونو کې د خلکو کمزوري ګډون، چې کولی شــي له ولایتي لوبغاړو او چارواکو ځواب وغواړي، لا خراب کړی دی. له بلې خوا، د ټیټې کچې په لور ځواب ورکونه کمزورې ده. تر ننه، ټاکل شوې ولایتي شـوراګانې مشورتي رول لري. په دې تړاو، اجرایوي څانګې بنایي په هدفي ډول د پروژو تطبیق یا بودیجې اجرا چارو څار لپاره ډېره لېوالتیا نه وي لرلې. شـواهد ښـیي چې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خلکو ګډون ځواب ورکونه زیاتولی شــي. د ملي پیوسـتون پروګرام لاندې ټاکل شوې پراختیایي شوراګانې د ولسوالۍ د پراختیا شورا یې ښـه مثال دی، څکه دوی ځواب ورکونکي او باوري اداري دي. د دغه پروګرام له مخې د بودیجې ضــایع کېدو یا بې ځایه لګېدو هېڅ رپوټ نه دی ورکړل شــوی، او خلک د ځایي پروژو په پلان، تطبیق او اجرا کې ګډون کوي. د ملي پیوســتون پروګرام په بریالیتوب کې دوو میکانیزمونو مهم رول لوبولی دی. لومړی، افغان حکومت له بهرنیو مرستندویانو سره په سلا د ټولنیزو او ځایي پروژو د ډیزاین، څار او پلي کولو لپاره واضحه رولونه او

---

[۱] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندي وټاکلې. دوهم، خلکو په دغه بهير کې او له مختلفو لوبغاړو او چاراواکو څخه په ځواب غوښتنه کې يې په پوره ډول ګډون وکړ.[1]

واليان ولسمشر تعقيبوي. دوی ولايتي شوراګانو ته ځواب نه ورکوي. که څه هم کابل کې حکومت پوهيږي چې واليان ولسمشر تعقيبوي، خو پارلمان استدلال کوي چې د واليانو ولسمشر ته ځواب ورکونه ډیموکراتيکه ځواب ورکونه او ټاکل شوی اداری لکه ولايتي شوراګانې او پارلمان کمزوری کوي. د تيوري له مخې، واليان بايد د ځايي حکومتولی خپلواکه ادارې مشر ته رپوټ ورکړي چې دی بيا ولسمشر ته رپوټ ورکوي، خو ځينې واليان ان ځانونه ولسمشر ته هم ځواب ورکونکي نه بولي، نو د ځايي حکومتولی خپلواکه ادارې ته به ځانونه ولې ځواب ورکونکي وګڼي؟، دې چارې ته هم پام شوی چې کله سرچينې ولايتي کچې ته ورسول شي او که د ځواب ورکونې ميکانيزمونه پياوړي نه شي، نو په خزانه کې به د قانوني او غيرقانوني پيسو ورکړې تناسب زيات شي او له لوبغاړو يا چاراواکو ځواب نه غوښتل کيږي. ځکه نو د بوديجې بهير غيرمرکزي کول ښايي اداري فساد او د سرچينو ضايع کېدل زيات کړي. د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي واليانو ته فرصت ورکوي چې د ولايتي پروژو د پلي کېدو بهير وڅاري. خو د ټاکلو شويو ولايتي شوراګانو د څار رول په واضح ډول نه دی تشريح شوی. کله چې واليان د حکومت د اجرايوي څانګې استازيتوب کوي، نو مهمه ده چې واضحه شي ايا ولايتي شوراګانې هم د واليانو کار څارلی شي که نه، که واليان د ولايتي پلان او بوديجې جوړولو کار مشري کوي، نو په عمل کې بايد ولايتي شوراګانې د واليانو او ولايتي رياستونو کار وڅاري. دغه ډول څار هغه مهال لا مهم دی چې واليانو ته په بوديجه کې لا زيات واک ورکړل شي. ځکه نو، د غيرمرکزي پلان او بوديجې جوړولو لپاره د ځواب ورکونې زياتول او پياوړي کول هم مهم دي. نوې پاليسي دا له پامه غورځوي چې د څار او ارزونې ستره اداره بايد څه ډول ولايتي پلان جوړونه وڅاري. د ولايتي شوراګانو د څار رول لا تر اوسه په واضح ډول نه دی تشريح شوی. ځکه نو دغه برخې سملاسي خو په احتياط، پام ته اړتيا لري. مهمه ده چې سمونونه په تدريجي ډول پلي شي چې له اندازې زيات مرکزيت، تنې اداري دندې، محدودې وړتيا او د ځواب ورکونې کمې ستونزې حل کړي[2].

---

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ ـ۳۷)

[2] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ـ ۳۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایــله

افغانستان چې د نړۍ له مرکزواکو دولتونو څخه ګڼل کيږي، ډېرى پرېکړې او صلاحيتونه يې د مرکزي حکومت سره دي، تر اوسه پورې په سيمه ييزه حکومتولۍ کې لکه څنګه چې ضرورت دى هغسې متوازنه اقتصادي او سياسي پرمختيا نده رامنځته شوې. خو بيا هم په تېره يوه لسيزه کې دولت وکولاى شول، چې د اړوندو وزارتونو په شمول د مرکزي دولت بنسټونه يو څه اندازه پياوړې کړي. له همدې امله د متوازنې پرمختيا هدف د تحقق لپاره د سيمه ييزې حکومتولۍ په برخه کې د يوې ټوليزې پاليسۍ طرحه اړينه چاره ګڼل کيږي، چې بايد رامنځته شي.

همدارنګه په سيمه ييزه حکومتولۍ کې متوازنه پرمختيا په دې دريو برخو کې پرمختګ ته اړتيا لري: د امنيت ټينګښت، د قانون حاکميت او متوازنه اقتصادي پرمختيا. دغه درې برخې له يو بل سره خپل منځې اړيکې لري. د امنيت ټينګښت د هېواد په ټولو ولسواليو کې د افغان امنيتي ځواکونو په شتوالي پورې تړلى دى. متوازنه پرمختيا د قانون حاکميت ته اړتيا لري. په اسلامي فقه کې د عدالت ټينګښت د يو دولت د تشکيل بنسټ جوړوي او افغان عالمان د اسلامي فقهې د عملي کيدو بېلګې او د هغې د درناوي اوږده مخينه لري. خو زموږ تاريخ وايي، چې په تېرکې داسې پړاوونه هم ول، چې عدالت په کې په سمه توګه نه ؤ پلى شوى. د دغو پړاونو د تشکيل لاملونه د بهرنيانو يرغلوونه او کورنۍ جګړې وې، چې د دولتونو د ټوټه کيدو لامل شوي وو.

بايد داسې يو اقتصادي مډل رامنځته شي، چې پر بنسټ يې سيمه ييزه اقتصادى ستراتيژيو او بنسټونو ته ډېره ترجيح پکې ورکول شوې وي. همدارنګه څرنګه چې په دولت کې اصلاحات رامنځ ته کېدل د وخت او ټکنالوژۍ د غوښتو سره ضرورت دي، په سيمه ييزه کچه هم د پراخو اصلاحاتو رامنځته کېدو ته ضرورت دى، په سيمه ييزه کچه د دغو اصلاحاتو عملي کيدل به په افغانستان کې متوازنې ، رښې او خوندي پرمختيا ته زمينه برابره کړي.

همدارنګه د ولايت په کچه د مهمو ادارو واحدونو په توګه د حکومتولۍ په برخه کې موږ تر اوسه له څو ستونزو سره مخ يوو:

- زموږ ولايتونه په اوسني شکل کې خپلواک حکمي شخصيت نه لري. والي د ولسمشر ځانګړى استازى ګڼل کيږي او هر ريس د يو وزير ځانګړى استازى. امنيه قوماندانې هم په مستقيمه توګه له کورنيو چارو وزارت سره په اړيکه کې ده.
- د اساسي قانون د ۱۳٦ مادې د حکم پر بنسټ سيمه ييزه اداره ولايت دى، خو اوسنۍ سيمه ييزه اداره د نفوس او موجود جغرافيايي ترکيب سره نه شي کولى خپلو دندو او مسووليتونو ته د ښې حکومتولۍ د تامين او وګړيو ته د اسانتياو او خدمتونو برابرولو ته رسيدګې وکړي.
- د بودجې په برخه کې هم ولايت يو خپلواک بودجوي واحد نه دى، پر دې بنسټ د هر ولايت هره سکتوري برخه په کابل کې د اړوند وزارت پورې اړه لري. په بودجوي منابعو څارنه او کنټرول او د ولايتونو د لګښت ډول فوق العاده کمزورى دى. پر دې سربېره زياتره ولايتونه د کال په دويمه او دريمه ربعه کې خپله بودجه لاسته راوړي. په همدې دليل په ولايتونو کې د بودجوي موثريت اندازه کله هم دې کچې ته نه رسيږي چې د ډاډ او رضايت وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په بېلابېلو ولایتونو کې شکایت دی چې دولتي پوستونه عموماً په بېلابېلو شکلونو په انحصار کې نیول شوي دي. د بېلابېلو ولسوالیو تر منځ د منابعو په وېش کې زیاتي ستونزې او شکایتونه وجود لري. دا نه همغږي او نه توازن د ولایتونو او ولسوالیو په اداري کچو د دې لامل شوی چې د حکومت اغېز سخت کمزوی شوی او د سیمو په کچه یې اقتدار کم شي.
- د مالي منابعو او د بېلابېلو ولایتونو تر منځ لګښتونو کې د ناانډولي ستونزه د محلي حکومتولۍ په نظام کې له عمده کمیو څخه ده، هر ولایت بې له دې چې له بل ولایت څخه خبر شي، تصور کوي چې کابل د مرکز په توګه له مختلفو ولایتونو سره په اړیکه کې تبعیضي لیدلوری او چلند لري. بل عمومي تصور دا هم دی چې کابل د ټولو ولایتونو په پرتله له تبعیضي لیدلوري چلند کوي او د هغوی د ستونزو او اړتیاو په نسبت بې توجه دی.
- د ولایت او ښاروالیو د دندو تر منځ د روښانه تفکیک نه شتون هم جدي ستونزه ده. فعلاً دادواړه بنسټونه انتصابي وو او اغلب د خپلو دندو او واکونو د ټاکلو لپاره له جدي کشمکشونو سره مخ دي .لکه عامه ذهنیت دادی چې دولتي املاک په ښارونو کې عموماً د فساد یوه وسیله ده، څو هغه سرچینې چې له هغو څخه وکولی شي د دولت د اقتدار د حقوقي بنسټ په توګه کټه وکړي او یا د دولت ډېرې اداري او مالي ستونزې حل کړي.

د پورتنیو ستونزو د حل لپاره دولت باید د ولایت، ولسوالي او ښاروالي د اداري صلاحیتونو حدود په شفاف او روښانه ډول تعریف شي او حکمي شخصیت او قانوني دندې یې مشخصې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

- د ښاریتوب ممکنه ستونزو ته په پام سره، د ولایتي پلان جوړوني ښاري اړخونه باید په ښه ډول په ملي پلانونو کې شامل شي.
- د مالیې او اقتصـاد وزارتونه باید په بهیرونو کې د لا نور وضـاحت راوسـتلو له لارې په ملي پلان او بودیجه کې د ولایتي پلانونو او بودیجو یوځای کولو لپاره یو څرګند میکانیزم جوړ کړي.
- د ټاکلو شویو ولایتي شـوراګانو او د ولایت د پراختیا کمېټې رولونه او دندې باید په واضـح ډول تشریح شي.
- داسې ستراتېژیانې باید پیل شي چې د ښکېلو غاړو ترمنځ اجماع او همکارۍ پیاوړې کړي.
- د تدارکاتو بهیر کې د بودیجې جنترۍ، بودیجې محکمو، مالي چارو قوانینو او بیوروکراسـیو په تړاو باید د عامه مالي چارو او لګښتونو مدیریت او د تدارکاتو قانون کې د سمونونو وړاندیز په موخه باید یوه قانوني بیا کتنه ترسره شي.
- د ښــکېلو غاړو د رولونو او دندو او په کابل او ولایتو کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر د همغږۍ میکانیزمنو په ګوته کول
- د سیمه ییزې ځواب ورکوني بهیر ښه کول
- د ښار او ارزوني سترې ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني ښار باید زیات کړای شي.
- د مالي چارو رونوالی باید د ولایتي بودیجوي احصایو د خپرولو له لارې پیاوړی شي.
- د پارلمان غړي باید د روزنې او پارلمان لپاره د بودیجې له کارپوهانو جوړ یوه واحد له لارې د ملي او ولایتي بودیجې د پارلماني ښار په اړه باخبره وسائل شي.
- د مرکزي او ولایتي ریاسـتونو د پلټنې او ارزونې رپوټونه باید په دوامداره توګه او عام فهمه ډول خپاره شي.
- د ښارنې او ارزونې سترې ادارې او ولایتي شـوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني ښار باید زیات کړای شي.
- د هرې سیمه ییزې ادارې دمسؤلیتونو د مشخصولو په موخه د اړتیا وړ قوانینو طرحه کول
- د قانون حاکمیت او د فساد سره د مبارزې عالي شورا تر سیوري لاندې د سیمه ییزې حکومتولۍ د یوې کمیټې رامنځته کول
- د ولایتونو او ولسوالیو د پولو د تشخیص په اړه د ملی مشورې بهیر رامنځ ته کول
- پـه هره اړونـد زون کې د پروژو د پراختیـا او تطبیق پـه موخـه د اوو زونونو پرمختیـایي ادارو رامنځته کول
- د تشویقي مالي مرستې، اضافه کارۍ او سیمه ییزه ادارو ته د عوایدو دزیاتولو اجازې ورکولو په شمول د سیمه ییزه مالي اصلاحاتو تطبیق
- د افغانســتان په هره ولســولۍ کې د حکومت له شــتون څخه د ډاډ په موخه د یوې ســیمه ییزې رغنیزې پروژې رامنځ ته کول
- د یوې سیمه ییزې بشري سرچینې د پراختیایي پروګرام رامنځ ته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه (Reference)

١. بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (١٣٩٥ل). په افغانســـتان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان

٢. ثاقب، نقیب الله . (١٣٩٧ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ

٣. ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضـرت . (١٣٩٨ ل) . د سـیمه ییزو حکومتونو مدیریت. جلال آباد، مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ

٤. جنسین، اریک . (٢٠١٣م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، لومړی چاپ. کابل ـ افغانستان

٥. څرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د ســـیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ

٦. د افغانستان اساسي قانون ، (١٣٨٢ل)

٧. د افغانسـتان اسـلامي جمهوریت. (١٣٩٧ ل). دسیمه ییزو ارګانونو د اصـلاحاتو تګلاره، د سـیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره

٨. د افغانستان اسلامي جمهوریت. د امنیت، حکومتداری، اقتصادي ودې، او فقر په ضد د افغانستان انکشافي ستراتیژي، (١٣٨٧ـ١٣٩١ل)

٩. د افغلانستان د څېړني او ارزوني اداره(AREU)، (١٣٩۴ ل) ، د الف نه تر یا د افغانستان لپاره مرستندوی لارښود، دیارلسمه ګڼه، کابل ـ افغانستان

١٠. د ګلاس ســالت مارش و ابهیلاش مدهی . (١٣٨٧) ه ش . حکومتداری محلی در افغانســـتان، ترجمه: عارف عمار، AREU واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان

١١. رومینا ، ابراهیم . (١٣٩٥ل) . تحقیق در رابطه: (تاثیر تخصص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ایران)، http://georesearch.ir/article-١-٤٠-fa.pdf

١٢. نجات ، آریا ، (١٣٩٣ل)، په افغانســـتان کي حکومتولی ته یوه کتنه، ژباړه : خادم احمد حقیقي، AREU، کابل ـ افغانستان

١٣. نجات، آریا .(١٣٩٥ل) . په افغانستان کي سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ

١٤. نیکســن ، همیش .(١٣٨٧ل). په افغانســتان کي ســیمه ییزه حکومت جوړونه، ژباړه : امان الله اتل.(AREU) د افغانستان د څېړني او ارزوني اداره، کابل ـ افغانستان

١٥. همدرد ، نیازمحمد .(١٣٩۶ل) . محلي اداره، جلال آباد: یار خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ

١٦. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (١٣٩٨ل)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library